

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**MEDİNE YAHUDİLERİNİN İNANÇ
PROBLEMLERİNİN KUR'ÂN-I KERÎM'DEKİ
YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

BURCU DİLEK

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**MEDİNE YAHUDİLERİNİN İNANÇ
PROBLEMLERİNİN KUR'ÂN-I KERÎM'DEKİ
YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

BURCU DİLEK

Danışman: PROF.DR. ABDULHAMİT BİRİŞİK

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TEFSİR Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Burcu Dilek'nın MEDİNE YAHUDİLERİNİN İNANÇ PROBLEMLERİNİN KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ YANSIMALARI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 10.07.2015 tarih ve 2015/26-12 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 27 / 08 / 2015

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. ABDÜLHAMİT BİRİŞİK	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. YAKUP ÇİÇEK	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. NECMETTİN GÖKKİR	

GENEL BİLGİLER

Adı, Soyadı	: Burcu Dilek
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tefsir
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Abdulhamit Birışık
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - 2015
Anahtar Kelimeler	: İnanç, Kur'an, Medîne, Tefsir, Yahudiler

ÖZET

MEDİNE YAHUDİLERİNİN İNANÇ PROBLEMLERİNİN KUR'ÂN-I KERÎM'DEKİ YANSIMALARI

Kur'ân-ı Kerîm'de geçmiş milletler ve bunların dinî hayatlarından söz edildiğinde İsrailoğulları'nın ilk başta geldiği görülmektedir. Dolayısıyla büyük bir hadise sonrasında Arabistan Yarımadası'na göç ederek burada yerleşik hayata geçtiği anlaşılan Medîne yahudileri sadece Yahudilik tarihi açısından değil İslâm tarihi açısından da önemlidir. Zira Kur'ân ayetlerinden azımsanamayacak bir miktarı bunlardan ve bunların müslümanlar ile olan dinî ve sosyal ilişkilerinden bahsetmektedir. Bu yüksek lisans tezi Medîne yahudilerinin inanç problemlerini Kur'ân merkezli olarak ele almak üzere planlanmıştır. Bir giriş, iki bölüm, bir sonuç ve bibliyografyadan oluşan tez yöntem olarak siyer çalışmalarından ayrılmakta ve siyer bilgilerini de kullanan bir tefsir tezi olma vasfını öne çıkarmaktadır. Girişte Medîne toplumu, yahudilerin toplum içerisindeki konumu, müslümanlarla ilişkileri sunulmaya çalışılmıştır. Birinci Bölüm'de genel olarak Kur'ân'da yahudilerden nasıl bahsedildiği ele alınmış ve İkinci Bölüm için bir altyapı oluşturulmuştur. Tezin İkinci Bölümü'nün ana konusu ise ayetlere yansıdığı şekliyle Medîne yahudilerinin inanç problemleri ve Kur'ân'ın onlara yönelttiği eleştirilerdir. Ayrıca söz konusu ayetler ve tefsirleri incelenerek düşüncelerinin sebepleri ve sonuçları açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak bu tez Medîne yahudilerinin karakter ve düşünce yapılarının ayetlere ne şekilde yansıdığını ortaya çıkarmış, Kur'ân-ı Kerîm'in onlara karşı tutumu ortaya koymuştur. Ayrıca Medîne yahudilerinin kimliği ve fikir dünyalarının dayanakları gibi konuların farklı bir tarzda yeniden ele alınmasının faydalı olacağını göstermiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name, Surname	: Burcu Dilek
Main Department	: Basic Islamic Sciences
Department	: Commentary of The Qur'an
Supervisor	: Professor Abdulhamit Birışık
Degree Awarded and Date	: Master - 2015
Keywords	: Belief, Qur'an, Medinah, Commentary, Jews

ABSTRACT

BELIEF PROBLEMS OF THE JEWS OF MEDINAH AS REFLECTED IN QUR'AN

When past nations and their religious lives are mentioned in Qur'an, it is seen that Israelites come first. So, the Jews of Medinah who emigrated to the Arabian Peninsula and settled life there after the big event, have importance in terms of not only history of Judaism but also history of İslam. Because many verses of Qur'an, which can't be underestimated, mention them and their religious-social relationships with Muslims. This master's thesis intended to deal with belief problems of the Jews of Medinah on the basis of Qur'an. Moreover this study, which consists of an introduction, two chapters, conclusion, and a bibliography, differs from studies of Sirah as a method and highlights feature of being a Tafsir thesis using information of Sirah. In the introduction society of Medinah, position of the Jews in this society, and their relationships with Muslims were presented. In the first chapter how Jews are mentioned in Qur'an was investigated which formed a basis for the second chapter. The Second chapter's main topic is belief problems of the Jews of Medinah as reflected in Qur'an and Qur'an's criticism against them. Furthermore, causes and consequences of their idea have been tried to be revealed by examination of verses and books of Tefsir. Consequently, this thesis disclosed how character and thoughtsof the Jews of Medinah were reflected in Qur'an and revealed Qur'an's attitude towards them. Moreover, this study showed that studying Jews of Medinah's identity and basis of mind with a different method would be useful.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'in içerdği mesaj, tüm insanlara ve zamanlara hitap edebilecek temel ilkeleri barındırmaktadır. Bu ilkelerini ortaya koymak adına Kur'ân'da nüzul süreci boyunca birçok gruptan söz edilmiştir. Bu gruplar arasında Medîne'de yaşayan ve Hicret sonrası yoğun ilişkilerde bulunan yahudiler büyük önem arz etmektedir. Kur'ân'da, Hadis ve Tarih kaynaklarında kendilerinden çokça bahsedilmesi İslâm araştırmacılarının dikkatini çekmiş, yahudilerle ilgili birçok ilmî çalışma yapılmıştır. Tefsir alanında doğrudan Medîne yahudilerini inanç bağlamında ele alan müstakil bir çalışma bulunmaması bizi böylesi bir çalışma yapmaya yöneltmiştir. Elinizdeki bu çalışmada da söz konusu unsurlar dikkate alınarak Medîne yahudilerinin inanç problemleri ayetlere yansıdığı şekliyle incelenecek ve tefsirlerin yardımıyla detaylandırılmaya ve tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Medîne'nin Hicret öncesi ve Hicret sonrası sosyal yapısını, bu sosyal yapı içerisinde yahudilerin durumlarını ana hatlarıyla ele almaya çalıştık. Yine Medîne yahudilerinin kökeni, Medîne'deki yahudi gruplar ve müslümanlarla ilişkileri İslâm tarihi kaynakları esas alınarak aktarılmıştır. Tespit amaçlı olarak planlanan birinci bölümde genel itibarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de yahudilerden ve Yahudilikten nasıl bahsedildiği, onlarla ilgili konuların hangi bağlamlarda ele alındığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayetler ele alınırken yahudilerin ahlak, inanç, ibadet, sosyal hayatlarıyla ilgili olmasına bakılmamış, hepsi bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu bölüm bir bakıma ikinci bölümün daha iyi anlaşılması için altyapı oluşturmakta ve ona malzeme hazırlamaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde konunun kapsamı daraltılarak sadece Medîne yahudileri ve onların inanç problemleri incelenmiştir. Tek tek başlıklar halinde Medîne yahudilerinin Allah, peygamber, melek, kutsal kitap, ahiret inançları ve kıblenin tahvili ile ilgili tavırları tahlil edilmiş ve bu konulardaki problemleri algılarının altında yatan sebepler anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamız süresince tez konusunun belirlenmesinde, tez planının hazırlanmasında ve tezin muhteva ve şekil bakımından oluşumunda yardım ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof.Dr. Abdulhamit Birışık'a çok teşekkür ediyorum. Tezin olgunlaşması için kıymetli fikirlerine başvurduğum hocalarım Prof.Dr. Mustafa Fayda'ya, Prof.Dr. Nuh Arslantaş'a ve Doç.Dr. Necmettin Gökçir'a minnettarlığımı belirtmeliyim. İsimlerini tek tek zikredemesem de yardımlarını hissettiğim diğer hocalarıma ve arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunuyorum. Lisansüstü eğitimimde çalışmalarımı daha rahat bir şekilde sürdürmemi sağlayan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na (TÜBİTAK) da çok müteşekkirim. Yine bu süreçte benden yardım ve desteklerini esirgemeyen eşime, anneme ve babama çok teşekkür ediyorum.

İstanbul 2015

Burcu DİLEK

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, MAHİYETİ VE YÖNTEMİ	1
II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	2
III. TARİHTE MEDİNE (YESRİB) VE MEDİNE YAHUDİLERİ	3
A. Hicret Öncesi Medine ve Medine Yahudilerinin Yaşantıları.....	4
B. Hicret Sonrası Medine Yahudileri ve Müslümanlarla İlişkiler	8

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDİNE YAHUDİLERİNE DAİR KUR'ÂN-I KERİM'DE YER ALAN BİLGİLER

I. KUR'ÂN-I KERİM'DE YAHUDİLERE DAİR KAVRAMSAL ÇERÇEVE	17
II. MEKKÎ SÛRE VE AYETLERDE MEDİNE YAHUDİLERİ.....	20
A. Mekkî Sûre ve Ayetlere Göre İsrailoğulları ve Medine Yahudileri	20
B. Mekkî Sûre ve Ayetlere Göre Medine Yahudilerinin Araplarla İlişkileri	28
C. Mekkî Sûre ve Ayetlerde Medine Yahudilerinin İnanç Ve Ahlak Durumları.....	31
III. MEDENÎ SÛRE VE AYETLERDE MEDİNE YAHUDİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	36
A. Medenî Sûre ve Ayetlerde Gayrimüslimlerle İlişkilerin Çerçevesi	37
B. Medenî Sûre ve Ayetlerde Medine Yahudilerine Dair Genel Bilgiler	41
1. Medine'de Yahudi Grupları.....	41
2. Medine Yahudilerinin Müslümanlarla İlişkileri	43
3. Medine Yahudilerinin Diğer Gruplarla İlişkileri.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'İN MEDİNE YAHUDİLERİNİN İNANÇ DURUMLARINI ELEŞTİRİSİ

I. MEDİNE YAHUDİLERİNİN ALLAH İNANCI	52
A. Medine Yahudilerinin Allah İnançlarındaki Şirk ve Küfür Unsurları	55
1. Atalarının Buzağıyı İlah Edinmeleri İle Bağlantılı Olarak Şirk/Küfür Bağlamında Eleştirilmeleri.....	57
2. Tağuta Uymaları	60
3. Din Adamlarını (Ahbar) Rab Edinmeleri.....	62
4. 'Üzeyr Allah'ın Oğludur' İddiaları.....	65
B. Medine Yahudilerinin Allah'a Karşı Dinî-Ahlakî Tutumları	69
1. Medine Yahudilerinin Allah'a Verdikleri Sözün Tutmamaları	69
2. Medine Yahudilerinin Allah'ın Hükümleri Karşısında Umursamaz Tavırları.....	72
3. Medine Yahudilerinin Allah'a İftiraları.....	73
4. Medine Yahudilerinin Nankörlükleri.....	74
II. MEDİNE YAHUDİLERİNİN PEYGAMBER İNANCINA DAİR TUTUMLARI	75
A. Medine Yahudilerinin Peygamber Algısı	76
1. Medine Yahudilerinin Hz. Peygamber'e Karşı Tutumlarını Belirleyen Düşünce Yapıları	77
2. Medine Yahudilerinin Hz. İbrahim ve Hz. İsa Hakkındaki İnançları	80
B. Medine Yahudilerinin Hz. Peygamber ile İlgili İnanç ve Tutumları.....	84
III. MEDİNE YAHUDİLERİNDE İLÂHÎ KİTAPLARA DAİR İNANÇ VE TUTUMLAR	92
A. Medine Yahudilerinin Tevrat Dışındaki Kitaplara/Vahiylere Dair İnançları.....	93
B. Medine Yahudilerinin Tevrat İle İlgili İnanç ve Tutumları	95
IV. MEDİNE YAHUDİLERİNİN AHİRET ALGILARI	100
A. Medine Yahudilerinin Dünyaya Düşkünlükleri Sebebiyle Ahireti Gözardı Etmeleri.....	101
B. Yahudilerdeki Seçilmişlik İncasının Ahiret Algılarına Yansıması	103
V. MEDİNE YAHUDİLERİNDE MELEK İNANCI	106
VI. MEDİNE YAHUDİLERİNİN KIBLE VE KIBLENİN TAHVİLİ KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLARI	111
SONUÇ	116
KAYNAKÇA	121

KISALTMALAR

b.	: bin, ibn
bk.	: bakınız
bs.	: baskı, baskısı
c.	: cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, I-XLIV, İstanbul 1988-2013
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	: ölüm tarihi
s.	: sayfa
s.a.	: Sallahu aleyhi ve sellem
sy.	: sayı
thk.	: tahkik eden
trc.	: tercüme eden
ts.	: tarihsiz
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, MAHİYETİ VE YÖNTEMİ

Genelde İslâm tarihi, özelde ise Kur'ân-ı Kerîm'in nüzul süreci açısından risâletin Medîne dönemi büyük öneme sahiptir. İslâm öncesi toplum yapısının durumu ve sonra müslümanların bu yapıya dâhil olması hadisesi, nüzul sürecini izleyen Kur'ân araştırmacısını Medîne'yi farklı bir gözle ele almaya sevk eder. Mekke'ye nisbetle farklı dinlere mensup kimseleri de barındıran Medîne, Hicret'le birlikte müslümanları da içine almış, bu dönemde başta yahudiler olmak üzere Ehl-i kitap ile müslümanlar arası ilişkiler kuvveden fiile geçerek bir bakıma uygulama alanı bulmuş ve böylece bir netlik kazanmıştır.

Mekke döneminde nâzil olan ayetlerde daha önceki yahudi topluluklarının kıssalarının aktarımıyla yetinilmiş, o gün yaşayan yahudilerden bahsedilmemiştir. Bununla birlikte Hicret sonrasında inen ayetlerin bir kısmının Medîne'de yaşayan yahudi gruplarla ilgili olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum yahudiler ile müslümanlar arası doğrudan münasebetlerin Medîne'de başladığının en güçlü delili olarak görülebilir. Söz konusu münasebetlerin tahlili ve Kur'ân-ı Kerîm'de ifade ediliş şeklini belirlemek adına Medîne'nin Hicret öncesi ve sonrası durumuna genel olarak bakmak, Medîne toplumunun yapısı ve bu yapı içerisindeki yahudilerin konumunu tespit etmek yerinde olacaktır. Hicret sonrası dönemde ise müslümanların mevcut sosyal yapıya katılımı ve sonraki gelişmeler incelenmesi gereken hususlardandır.

Tezimizin konusu Medîne yahudilerinin Hicret sonrası Kur'ân-ı Kerîm'e yansıyan inanç durumlarını “*bir problem*” olarak ele almak şeklinde ifade edilebilir. Dolayısıyla çalışmamızın kapsamı Medîne yahudileri ve onların inanç problemleri ile sınırlı tutulmaya gayret edilecek, daha önceki dönemlerde yaşamış yahudiler ve onlarla ilgili anlatılanlara sadece yahudi karakteristiği ve aynı inanç problemlerinin tekrarını vurgulamak amaçlı değinilecektir. Ayetlerde Medîne yahudilerinin inanç problemlerinin tespitinden önce yahudilerden genel olarak nasıl bahsedildiğine ve Kur'ân-ı Kerîm'in yahudilere yönelik üslûbunun zamanla nasıl değiştiğine de dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamızda yahudilerin inanç problemlerini ayetlerde temas edildiği şekilde belirleyip kategorize edecek, bu problemleri hem ayetlerde verilen ayrıntıları hem de bu

âyetlerin yorumu çerçevesinde temel tefsir kitaplarında geçen bilgileri dikkate alarak anlaşılır kılmaya çalışacağız. Böylece Medîne yahudilerinin inanç problemlerinin Kur'ân-ı Kerîm'deki yansımaları bir usûl çerçevesinde sunmuş ve Kur'ân-ı Kerîm'in ilgili âyetleri okunurken zihinlere takılan kapalı yönleri aydınlatmış olacağız. Yine bu çalışmada Medîne yahudilerinin genel Yahudilikten farklı olan uygulamaları da açığa çıkarılacaktır. Çünkü Medîne yahudileri tarih içerisinde sürgünler gibi büyük olaylar yaşamış, Medîne'de geçmişte sahip oldukları liderlik gücünü kaybederek Hz. Peygamber'in oluşturduğu anayasaya tâbi olarak yaşamaya başlamışlardır. Bu durum da onların genel Yahudilik çizgisinden farklı uygulama ve inançlara sahip olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla tezde bu farklılıklara da dikkat çekilecektir.

Tezdeki yöntemimiz sosyal bilimlerde çokça kullanılan tümevarım ve analiz-sentez tarzında olacaktır. Bu çerçevede öncelikle Kur'ân ayetleri tek tek tespit edilecek, ardından bu ayetlerin konunun hangi yönüyle ilgili olduğu belirlenip plandaki yerine göre yerleştirilecek sonra da bu ayetler analiz edilip işaret ettiği anlam ortaya konulacaktır. Çalışmanın farklı başlıklarında parça parça yer alan bilgiler bölüm sonlarında ve tezin sonunda yer alacak olan "sonuç" başlığında birleştirilip bütünlüklü sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır. Bunu tümevarım ve sentez olarak da adlandırabiliriz. Asıl konu yahudilerin inançlarının Kur'ân'a nasıl yansıdığını ortaya koymak olduğu için bölüm sonlarında ve "sonuç" başlığında verilecek kapsamlı değerlendirmeler büyük önem arz etmektedir.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızda Kur'ân-ı Kerîm'in kendisi ve temel tefsir kitapları ana başvuru kaynakları olacaktır. Konu bazı tarihi ve toplumsal ilişkileri de ihtiva ettiği için İslâm tarihi ve Hadis kaynakları da büyük önem arz etmektedir. Özellikle Medîne şehrinin tarihi ve yahudilerin söz konusu şehirdeki konumları açısından bu kaynaklara yer yer başvurmak gerekecektir. Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatına dair bilgi edinme noktasında Siyer ve Hadis kaynaklarının önemi tartışmasızdır. Dolayısıyla Resûlullah'ın Medîne'ye Hicret'i ve sonrasında yaşananlara dair edineceğimiz bilgiler açısından bu kaynaklar vazgeçilmez olacaktır. İbn İshâk (ö. 151/768), Vâkıdî (ö. 207/823), İbn Hişâm (ö. 218/833), Semhûdî (ö. 911/1506) gibi ilk ve orta dönem siyer ve meğâzî müelliflerinin eserlerinin yanında modern dönemde yaptıkları nitelikli araştırmalar sebebiyle eserlerinden biğane kalınamayacak olan Şibli Nu'manî (ö. 1914), Seyyid Süleyman Nedvî (ö. 1958), Muhammed Hamidullah (ö. 2002) ve W. Montgomery Watt (ö. 2006) gibi müelliflerin kitapları da başvuru kaynaklarımız arasında yerini alacaktır. Yeri geldiğinde sadece Kütüb-i Sitte'yi değil bunların

dışındaki temel hadis kaynaklarını da kullanacağız. Mukatil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) eseri gibi ilk tefsir kaynaklarının yanında Abdürrezzak es-San'ânî (ö. 211/827), İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/922), İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938), Ebü'l-Hasan el-Vâhidî (ö. 468/1075), Ebü'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201), İbn Kesîr (ö. 774/1372) ve Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) gibi müelliflerin rivayet tefsirleri; İmam Mâturîdî (ö. 333/944), Cârullah ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), Şehabeddin Mahmud el-Âlûsî (ö. 1270/1854) gibi müfessirlerin rivayet tefsirleri ana kaynaklarımız olacaktır. Bunlara ek olarak yakın dönemde yaşamış M. Tâhir İbn Âşûr (ö. 1973) ve Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö. 1942) gibi müelliflerin tefsir eserlerine de başvurulacaktır. Konumuz gereği Tevrat'ın ve diğer bazı yahudi kaynaklarının araştırmamızda kullanılması kaçınılmazdır. Konumuzla ilgili müstakil kitaplar, tezler ve makaleler de taranıp gerekli bilgiler derlenecektir. Dinler tarihi ve İslâm tarihi alanlarında Medîne yahudileri ile ilgili yapılan bazı akademik çalışmalar bulunduğu için bunlar da incelenecek ve kendilerinden yararlanılacaktır. Yahudilerin kimlik ve inanç sistemlerine dair yazılmış eski ve yeni müstakil eserler dikkate alınacaktır. Özellikle Yahudilik üzerine çalışmış olan müelliflerin yazıları takip edilecektir.

III. TARIHTE MEDİNE (YESRİB) VE MEDİNE YAHUDİLERİ

Medîne yahudilerinin İslâm'a ve Hz. Peygamber'e (s.a.) karşı takındıkları tavırları anlamamız açısından onların tarihini bilmek ve Hicret öncesinde Medîne'de nasıl bir hayat sürdürdüklerinden haberdar olmak büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü tebliğe verdikleri olumlu ya da olumsuz tepkilerin altyapısında bu kıstaslar bir bakıma belirleyici olmuştur. Mısır'dan ve Babil'den sürgün edilişleri, Arabistan'a göçleri, Medîne'de sahip oldukları konumları, muhatapları ve Hicret ile birlikte yeni bir devletin, liderin yönetimi altına girmeleri onların İslâm geldiğinde nasıl bir yol izleyeceklerini tayin etmiştir.

Yahudilerin Arabistan Yarımadası'na yerleşmesi ile ilgili Arap tarihi kaynaklarında çok fazla anlatım vardır. Bu kaynaklardan biri yahudilerin Hicaz'a yerleşmesini Hz. Musa'nın Amâlikahılarla savaştığı zamana kadar götürürken diğeri Hz. Davud'un Medîne'de putperestlere karşı mücadele ettiği dönemle ilişkilendirir. Bu dönem Kudüs'teki mabedin ilk defa yıkılmasından sonra, bağışlanan seksen bin Mabed sakininin Arabistan'a doğru yola çıkması ve daha önce orada yaşayanlara katılması ile bağlantılıdır. Ancak Hicaz'a yerleşen yahudi sakinlerine dair kesin delil Aramice belgeler ve Nebatlılar'a ait daha çok Ula, Medain ve çevresinde ortaya çıkan belgelerdir. Yahudi ismine sahip kimselerin Hicaz'da ikameti ve bu kimselere dair kayıtlar dikkat çekici ipuçlarıdır. Mezar taşı ve buna benzer belgelerde geçen isimler oldukça önemlidir. Bunlar

arasında Kitab-ı Mukaddes'te zikredilen birçok isim vardır; ancak Aramî ve Arap kültürünün etkisiyle değişime uğramışlardır. Yine de bu kayıtların çok azı yahudilerin Arabistan'daki yaşamlarına dair bilgi vermektedir.¹

Musa peygamberin ölümünden sonra Yeşu peygamber liderliğinde Kenan bölgesine yerleşen Yahudiler İkinci Mabet'in inşasına kadar yedi asır burada yaşamışlardır. Bu dönemde Kenan toprakları fethedilmiş ve Hz. Yakub'un on iki oğlunun devamı olan on iki kabile arasında paylaştırılmıştır. Söz konusu kabilelerin en geniş ise Yahuda kabilesi idi.² Mısır'dan sürgün edilmeleri dışında yedi asırlık süre zarfında yahudiler, en büyük sürgünlerinden biri olan Babil sürgününü yaşamışlardır. Yahuda kralı Tsedekiya'nın vergi ödememesi üzerine Babil ordusu Kudüs'e yürümüş, şehir bir yıl kuşatma sonunda ele geçirilmiştir.³ Buhtunnasr'ın Kudüs'ü kuşatıp ele geçirmesi ve Süleyman Mabedi'nin yıkılması üzerine yahudilerin çoğu Arabistan, Bâbil gibi bölgelere dağılmışlardır. Bu durum yahudilerin farklı kültürlerle ve dinlerle karşılaşmasına yol açmıştır.

İslâm'ın ortaya çıkmasına yakın zamanlarda yahudilerin Arabistan'ın birçok bölgesine yayılmış olduğu görülmektedir. Bu yahudi gruplar Eyle Limanı'ndan Yemen ve Oman'a, Medîne'den Bahreyn'e kadarki bölgelere yayılmışlardı. Ancak Mekke'de yok denecek kadar az bulunuyorlardı.⁴ Yahudilerin Babil sürgünü sonrasında başlayan Medîne'deki hayatları Peygamber efendimiz (s.a.) ile yaşadıkları anlaşmazlıklara kadar devam etmiştir. Yahudiler Medîne Vesikası'na aykırı tavır ve davranışları sonucu Medîne'den de sürülmüşler, çevre bölgelere yerleşmişlerdir. Yahudilerin Medîne'den uzaklaştırılması ve bunun sebepleri daha sonra ele alınacaktır.

A. HİCRET ÖNCESİ MEDÎNE VE MEDÎNE YAHUDİLERİNİN YAŞANTILARI

Medîne'ye Hicret, İslâm'ın yayılması, müslümanların dinî anlamda rahata ermeleri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Hicret ve sonrasında gelişen olaylar İslâm'ın diğerleri tarafından tanınması ve kabul görmesine çok büyük katkı sağlamıştır. Bu sebeple Peygamber efendimiz (s.a.) için Medîne özel bir konuma sahiptir. Bir rivayete göre o şöyle buyurmuştur:

¹ Konunun ayrıntısı için bk. Hirschberg, H. Z'ew, "Arabia", *Encyclopedia Judaica*, Keter Publishing House, Jerusalem, (ts.), 2. ed., II, 294.

² Gürkan, *Yahudilik*, s. 27.

³ Harman, Ömer Faruk, "Buhtunnasr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, I-XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, VI, 381.

⁴ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi* (trc. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s. 460.

“Her peygamberin bir haremı vardır; İbrahim Mekke’yi harem yaptı ve onun için dua etti, ben de İbrahim’in Mekke’yi harem kılması gibi Medîne’yi harem yaptım. Allah’ım, İbrahim’in Mekke halkı için dua ettiği gibi, Medîne halkının da gayretlerini bereketli kıl.”⁵

Bu rivayet Medîne’nin sahip olduğu önemi ortaya koyan rivayetlerden sadece bir tanesidir. Medîne ovasının münbitliği orada yerleşik bir halkın oluşmasını sağlamıştır. Medîne’de ilk yerleşimin hangi tarihte ve ilk sâkinlerinin kimler olduğu gibi sorulara kesin bir cevap vermek oldukça zordur.⁶ Tarihçiler Medîne’de daha önceleri Amâlikalılar’ın olduğunu zikretmektedirler. Bunun yanında Medîne’deki Arap halkın, İslâm’ın ortaya çıktığı sıralarda Yemen’e bağlı oldukları ve kendilerini Evs ve Hazrec olarak iki gruba ayırdıkları bir başka husus olarak aktarılmaktadır. Evs ve Hazrec arasında pek çok yönden yakın ilişki bulunduğu anlatılır.

Tarihçiler bu iki grubun arasında bulunan yahudilerden bahsederler. Buna göre Evs ve Hazrec kabileleri Medîne’ye geldiklerinde Yesrib’in seçkin sakinleri olan yahudilerin hâkimiyeti altına girmişler ancak zamanla yönetimi ele geçirmeyi başarmışlardır.⁷ Bununla birlikte Hicret’ten önce Yesrib (Medîne) nüfusunun yarısı yahudilerden oluşmaktaydı.⁸ Medîne’nin sadece bu üç gruptan oluştuğunu söyleyemeyiz. Bilakis Medîne’nin sakinleri farklı kökenden insanlar idi. Peygamber efendimiz (s.a.) buraya geldiğinde on bir ana grup ve birçok küçük grup mevcuttu. Ana gruplardan üçü yahudi inancına mensuptu. Ancak, bunların yahudi mültecilerin soyundan mı geldikleri yoksa yahudi dinini kabul eden Arap aileleri mi oldukları belli değildir. Söz konusu topluluğun gerçekten yahudi olduğunu söyleyenlerin yanında yahudileşen Arap olduğunu savunanlar da vardır. Ancak Medîne yahudilerinin aslen İsrâiloğulları’nın soyundan olduğunu ve bu kimliklerini Hz. Peygamber zamanına kadar koruduklarını söylemek daha isabetli olacaktır. Hz. Peygamber’in onlara karşı tavrı ve Kur’ân-ı Kerîm’in Medîne yahudilerine yönelik kullandığı üslûp bizleri bu sonuca ulaştırmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber Kurayzaoğulları’nı kuşattığında, Allah’ın geçmişte İsrâiloğulları’na verdiği cezayı hatırlatarak, onlara “*maymunların kardeşleri*” demesi iki topluluğun soyca bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bunun aksi olsaydı Hz. Peygamber’in bu söylediğini yahudiler, onun aleyhine kullanmaktan çekinmezlerdi.⁹

Medîne sakinlerinden olan Arap yarımadası yahudileri ile ilgili bilgimiz büyük oranda İslâmî kaynaklardan gelmektedir. Bunun sebebi, onların İslâm’la karşı karşıya gelmesi, Hz.

⁵ Müslim, “Hac”, 85.

⁶ Caetani, Leone, *İslam Tarihi* (trc. Hüseyin Cahit), I-X, Tanin Matbaası, İstanbul 1924, III, 98.

⁷ Cevad Ali, *el-Mufasssal fî târihi’l-Arab kable’l-İslâm*, I-X, Mektebetü’n-Nehda, Bağdad 1970, IV, 134.

⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 475.

⁹ Konunun ayrıntıları için bk. Arslantaş, Nuh, *Emeviler Döneminde Yahudiler*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2005, s. 39.

Muhammed'in (s.a.) onları İslâm'a davet etmesi, onların mukavemet göstermesi, bunun üzerine haklarında vahiy inmesi, hadislerde onlara işaret edilmesi ve tefsir, siyer, tarih, edebiyat kitaplarında onlardan bahsedilmesidir.¹⁰ Bu kaynaklarda yahudilerin Medîne'ye ilk olarak hangi tarihte ve ne şekilde geldikleri noktasında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Ancak yahudilerin Medîne'ye gelme sebeplerine dair en çok kabul gören rivayet Buhtunnasr işgali ile ilgili olmaktadır.

Buhtunnasr, Beytü'l-Makdis'i yıkıp halkın bir kısmını sürgün edip İsrâiloğullarının bir kısmını da esir alınca bazı yahudi zümreleri Arabistan taraflarına gittiler; Vadi'l-Kurâ, Teyma ve Yesrib'e yerleştiler. Yesrib şehrinde, Cürhümlüler'den bazı topluluklarla Amâlika'nın kalıntıları bulunuyordu. Yahudiler zamanla çoğalmaya, Amâlika ve Cürhümlüler ise azalmaya başladılar. Sonunda yahudiler onları Yesrib'den çıkarıp şehri ele geçirdiler, binalarına, tarlalarına ve hurmalıklarına el koydular, bu şekilde uzun zaman Yesrib'de yaşamış oldular.¹¹ Yahudiler şehrin hâkimiyetini ele geçirdikten sonra Medîne'nin hızla gelişmesine ve şehirleşmesine önemli katkılarda bulundular. Ayrıca sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan hâkim konuma sahip oldular.

Yahudiler çiftçilik, bahçe işleri ve sağlam evler yapabilme becerileri açısından toplumun diğer kesimlerinden çok daha iyi durumda idiler. Aynı zamanda kuyumculuk, silah, kılıç yapımı gibi meslekleri sayesinde büyük bir servete sahip olmuşlardı. Mukaddes bir kitaba ve Allah tarafından vahyedilmiş bir dine sahip olmaları da yahudi din adamlarını diğerlerine göre daha üstün bir konuma getiriyordu.¹² Yahudilerin uğraşlarından en önemlisi ise ticaretti. Hatta bazı Yahudiler bu konuda şöhret sahibi olmuşlardı. Bunun yanında kümes ve büyükbaş hayvancılığı, balık avlamak gibi işlerle de uğraşmışlardır. Yahudilerin kadınları da kumaş dokumacılığı ile iştigal ediyordu.¹³

Yahudilerin dinî hayatı ve eğitim öğretim faaliyeti ile ilgili de bilgiler bulunmaktadır. Buna göre, Arap Yarımadası'nda yaşayan yahudilerin tıpkı ibadetlerini yerine getirdikleri mekânları (mabed) olduğu gibi; dinî işlerini, şer'î hükümlerini, geçmişte yaşadıkları olayları, özellikle resullerinin ve nebîlerinin haberlerini tedris ettikleri medreseleri de vardı. Bir başka

¹⁰ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, VI, 511-512.

¹¹ Belâzurî, Ahmed b. Yahya, *Fütûhu'l-Büldân:Ülkelerin Fetihleri* (trc. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, 2. bs., s. 19-20.

¹² Caetani, *İslam Tarihi*, III, 106.

¹³ Muhammed Seyyid Tantâvî, *Benû İsrâîl fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*, Dâru's-Şurûk, Kahire 2000, s. 68.

açıdan bakıldığında bu medreselerin yahudilerin çeşitli dinî ve dünyevî meselelerini müşavere etmek için bir araya geldikleri yerler olduğu da görülür.¹⁴

Medîne tarihi söz konusu olduğunda incelenmesi gereken önemli konulardan biri de İslâm'a kucak açan Evs ve Hazrec kabilelerinin durumudur. Bunların Medîne'nin yerlisi olup olmadıkları, yerlisi değilse buraya ne zaman ve ne maksatla geldikleri önemli hususlar olarak karşımızda durmaktadır. Anavatanlarının Yemen olduğu anlaşılan Evs ve Hazrec kabilelerinin Arim selinden sonra muhtemelen V. yüzyılda Yesrib ve civarına yerleştikleri düşünülmektedir. Yahudilere tâbi olarak yaşamaya başlayan bu kabileler siyasal ve ekonomik baskılara, hatta bazen onur kırıcı çirkin davranışlara maruz kaldılar.¹⁵ Hicret'ten sonra Ensar'ı temsil edecek bu iki Arap kabilesi İslâm tarihinde büyük öneme sahiptir. Aralarında kuvvetli bağ olmasına rağmen yahudilerin fitnecilikleri zamanla bu iki kabileyi birbirine düşürmüştür. Cahiliye devrinde Evs ve Hazrec arasında çeşitli savaşlar olmuştur. Bunların en şiddetlisi, Hz. Peygamber'in (s.a.) Medîne'ye Hicret'inden beş yıl öncesine kadar devam etmiş olan Buâs Savaşı'dır. Evs kabilesi, her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği bu savaşta muhtemelen müttefikleri olan Nadîr ve Kurayzalılar'ın yardımı ile galip gelmiştir.¹⁶

Tarihçilerin aktardığı rivayetlere göre Evs ve Hazrec kabilecilik ruhundan tam olarak kurtulamamışlar, bilakis eskiye ait birçok karakteristik özelliklerini muhafaza etmişlerdir.¹⁷ Ancak bir görüşe göre, kavgaların ve gerilimin altında yatan temel sıkıntı Medînelilerin hala bağlı oldukları göçebe bakış açısının ve ahlakının ovalık bir bölgedeki ziraî yaşantıya uygun olmamasıydı. Artan nüfusun geçiminin Medîne topraklarından sağlanması zorlaştıkça kavgalar ortaya çıkıyor ve kan dökülüyordu.¹⁸ Medîne şehir idaresi ve düzenli devlet yapısı açısından oldukça yetersizdi. Kabileler kendi yönetim tarzlarını uyguluyorlardı ve genel anlamda şehre hâkim olan bir idare yapısı da yoktu.¹⁹

Medîne'nin içinde bulunduğu bu şartlar bir düzen ihtiyacını doğurmaktaydı. Düzeni sağlayacak olan kişi ise Medîne'nin kendi halkından olamazdı; çünkü böyle bir durumda tarafsızlık sağlanması bir hayli zor olurdu. Dolayısıyla şehirde yönetim açısından dışarıdan

¹⁴ Tantâvî, *Benû İsrâîl fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*, s. 69.

¹⁵ Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Medine", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 306.

¹⁶ Algül, Hüseyin. "Evs", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 541.

¹⁷ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, IV, 141.

¹⁸ Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed* (trc. Ünal Çağlar), Yöneliş yayınları, İstanbul 2001, s. 97-98.

¹⁹ Caetani, *İslam Tarihi*, III, 104.

gelecek olan bir güce ihtiyaç da vardı. Ancak Allah resulünün (s.a.) Medîne'ye Hicret'inin bu ihtiyaçla bağlantılı olduğunu düşünmek de pek yerinde olmaz. Hicret'in asıl sebebi ilahî bir emir olmasıdır. Uygun şartlar sağlandığında Allah, peygamberine Hicret etmesini emretmiş, bu sayede hem İslâm'ın geniş kitlelere yayılması sağlanmış hem de Hz. Peygamber ve ashabı Mekke'de içinde bulundukları sıkıntılı durumdan feraha çıkmışlardır. Evs ve Hazrec'in aralarındaki düşmanlığı kaldıracak birleştirici bir lidere ihtiyaç duydukları aşikardı. Bu arada yakın zamanda o bölgede bir peygamber çıkacağını yahudilerden duymuş olmaları onlarda bu yeni din konusunda fikrî bir zemin oluşturmuştu. Hz. Muhammed'in Akabe'de tanıştığı bazı Medîne sakinlerinin İslâmiyet'e girmesi üzerine şehir halkının çoğunluğunu meydana getiren Evs ve Hazrec kabileleri arasında Müslümanlık süratle yayılmaya başlamıştı. İkinci Akabe Biatı'nda Medîneli müslümanların, Resûl-i Ekrem'i ve Mekkeli müslümanları şehirlerine davet ederek her türlü tehlike ve sıkıntıda onları ve arkadaşlarını koruyacaklarına dair ant içip söz vermelerinin ardından Medîne Hicret'e uygun bir yer haline geldi. İslâmiyet'in çevreye kolayca yayılmasını sağlayacak merkezi bir konumda ve savunmaya elverişli coğrafi bir yapıda olması siyasî ortamın uygunluğu, ayrıca kervan yollarının üzerinde bulunması Medîne'nin Hicret yurdu olarak seçilmesini kolaylaştırdı.²⁰ Özellikle Evs kabilesinin ileri gelenlerinden Sa'd b. Muâz'ın birinci Akabe Biatı'ndan sonra Medîne'ye öğretici/muallim olarak gönderilen Mus'ab b. Umeyr'in davetiyle müslüman olması, İslâm'ın Medîneliler tarafından kabul edilmesi noktasında çok etkili olmuştur.

B. HİCRET SONRASI MEDİNE YAHUDİLERİ VE MÜSLÜMANLARLA İLİŞKİLER

Akabe biatlarından sonra Medîne'de şartların uygun hale gelmesi ve Mekke'de yaşamının tahammül edilemez derecede zorlaşması adeta Hicret'in vaktinin geldiğini göstermekteydi. Resûlullah (s.a.) Medîne'ye gitmeden evvel bir grup Mekkeli müslümanın hicretini sağladı ve zamanı gelince kendisi de bu dönüm noktası olan yolculuğa çıktı. Medîne'de İslâmiyet hızla yayılıyor, yahudilerden etkilenenler hariç şehirdeki Araplar İslâmiyet'i kabul noktasında tereddüt göstermiyorlardı. Peygamber Medîne'ye Hicret edinceye kadar oradaki müslümanların bir disiplin içinde hayatlarını devam ettirebilmeleri için on iki temsilci seçilmişti. Bunlardan üçü Evs dokuzu Hazrec kabilesine mensuptu.²¹

Yahudiler arasında ise durum biraz farklıydı. Hz. Peygamber (s.a.), Medîne'ye gelişinin ilk aylarından itibaren yahudilerin kendisini Allah'ın bir elçisi, bir peygamber olarak kabul

²⁰ Bozkurt- Küçükbaşçı, "Medine", *DİA*, XXVIII, 306.

²¹ Algül, "Evs", *DİA*, XI 542.

etmeleri için büyük bir çaba göstermiştir. Kimi yahudiler İslâm'ı kabul ederken, bir kısmı çekimser kalmış, büyük bir kısmı ise İslâm'a karşı cephe alma ve savaşmada etkin rol üstlenmişlerdir. İslâm'ı erken dönemde içtenlikle kabul eden yahudiler arasında en seçkini ise Abdullah İbn Selâm'dır.²²

Hz. Peygamber (s.a.) Medîne'ye geldiğinde ilk iş olarak artık adına Ensar denecek olan yerli müslümanlar ile Mekke ve civarından buraya hicret eden Muhacirler arasında kardeşlik bağı kurmuştur.²³ Bir süre sonra da Medîne'de ve yakın mahallelerinde yaşayan halkın tamamını kapsayan, özellikle de yahudileri içine alan Medîne Vesikası'nı oluşturmuştur. Dolayısıyla Resûlullah birbirleriyle çekişme halinde olan veya gelecekte çekişme halinde olabilecek unsurları kan veya din bağı yerine vatandaşlık ve hemşehrilik bağı ile bağlamak istemiştir. Buna göre Medîne'de müslümanlar ve diğerleri olmak üzere iki ayrı zümre birbiri ile iyi ilişkiler içinde varlıklarını sürdürecektir.

Resûl-i Ekrem (s.a.) Hicret'ten sonra devletin anayasasını bir sözleşme biçiminde kaleme alarak tespit etti. Düzenlenen anlaşma metni günümüze kadar hiç değiştirilmeden korunmuştur. İlk İslâm devletinin anayasası olmasının yanı sıra söz konusu anlaşma aynı zamanda yeryüzünde bir devletin ortaya koymuş olduğu ilk yazılı anayasa olma özelliğine de sahiptir.²⁴ Bu anayasaya insanlık tarihinde çeşitli dinlere mensup insanların bir arada yaşama iradelerinin ilk beyannamesi olarak bakmak da mümkündür. Mekkelilerin saldırısı esnasında yahudilerin ihaneti olmasaydı, vicdan hürriyeti ve müşterek vatandaşlığın bu fermanı daha uzun zaman yürürlükte kalacaktı.²⁵

Medîne'de müslümanlar ve yahudiler arasındaki ilişki ile ilgili İbn İshak (ö. 151/768) Resûlullah'ın (s.a.) Muhacir ve Ensar arasında anlaşma imzaladığını, yahudilerle de anlaştığını, onları dinlerinde ve mallarında serbest bıraktığını; ancak bunun yanında yahudilere bir takım

²² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 477.

²³ Ensar ve Muhacir kardeşliği Medîne'nin İslâm yurdu olmasında çok etkin bir yol olmuştur. Olay şu şekilde gerçekleşmiştir: Allah Resûlü (s.a.) Medîne'ye varışından yaklaşık beş ay kadar sonra Mekkeli ve Medîneli bütün ailelerin liderlerinin katıldığı bir toplantı düzenledi ve kendilerine somut, basit ve etkili bir çözüm önermek suretiyle, Muhacirlerin yeni şehre uyumlarını kolaylaştırmak için, onları samimi bir işbirliğine teşvik etti. Medîneli her bir aile reisi veya durumu elverişli olanlar, Mekkeli bir Muhacir ailesini yanına alacaktı. Böylece ortaya çıkan karşılıklı kardeşlik ilişkisi içerisinde her ikisi de birlikte çalışıp kazançlarını bölüşecekler, hatta birbirlerinin mirasçısı olacaklardı. Herkes bu şekilde anlaştı ve kardeşlik anlaşması (muâhât) kurulmuş oldu (bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 159-160).

²⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 167.

²⁵ Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I-III, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, 5. bs., I, 45.

şartlar ve mükellefiyetler de yüklediğini aktarmıştır.²⁶ Bu anlaşmada müminlerin birbirlerinin dostu olduğuna ve yahudilerden müminlere uyanlar için yardım sağlanacağına, onlara zulmedilemeyeceğine değinilmiştir. Herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşüldüğünde Allah’a, Resûlullah’a danışılacağı yazılmıştır. Yine anlaşmaya göre yahudilerin dini yahudilere, müslümanların dini müslümanlaradır. Ancak kim zulmederse, günah işlerse kendinden ve ehlinden başkasını helak etmeyecektir ve bu şartlar tüm yahudi kabileleri için geçerlidir.²⁷

Medîne anayasasının sıhhatinde tereddüt olmamakla birlikte ne zaman kaleme alındığı ve tek bir metinden mi ibaret bulunduğu noktasında farklı görüşler bulunmaktadır. Muhtemelen müslümanlarla ilgili bölüm Hicret’ten hemen sonra kaleme alınmış, yahudilerle ilgili bölüm ise Bedir Harbi’nden sonra ilave edilmiştir. Yahudiler ile ilgili bölümün bir defada değil ihtiyaç duyuldukça parça parça düzenlenmiş olması, ihtiyaç kalmayan hükümlerin metinden çıkarılmış bulunması da muhtemeldir. Metnin tamamının Hicret’ten hemen sonra kaleme alındığı da ileri sürülmüştür.²⁸

Çalışmamızın konusu itibarıyla bu belgenin yahudiler ile ilgili olan kısımlarına değinmek bizim için yeterli olacaktır. Hiçbir siyasî düzenlemenin olmadığı Medîne toplumunda söz konusu anlaşma büyük bir değişim demektir. Bu değişimden elbette yahudilerin de etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu anlaşma onları birçok bakımdan sınırlayan bir metin olmuştur. Yahudilerin içinde bulunduğu zayıf ve eğreti durum, onları, kendileri için bir anlam ifade etmeyen ve anayasada geçen “Allah’ın Resûlü” deyimini açıktan açığa hoşgörü ile karşılamaya ikna etmişti. Tek başlarına halledemeyecekleri her türlü anlaşmazlıkta Hz. Peygamber’i (s.a.) hakem olarak kabul ediyorlardı. Ayrıca yahudilerin Kureyş’e ve onların müttefiklerine yardım ve himayeleri açıkça yasaklanmıştı. Şehrin savunması için yapılacak savaşlarda masrafların müslüman ve yahudi her iki topluluk tarafından karşılanması gerekiyordu. Müslümanların seferlerine yahudilerin katılması Resûlullah’ın iznine bağlıydı. Yabancılar sığınma hakkı tanınması, savaş esirleri için fidye ve kan bedeli gibi eski adet ve uygulamalar yahudiler için de tanınmıştı.²⁹ Buradan anlaşıldığı üzere yahudiler Medîne şehir devletinin kurulduğu sıralarda tâbi olan taraftı ve mevcut şartlarda en büyük otorite Allah Resûlü idi. Çünkü bu anayasa hiçbir zaman açık bir biçimde yahudi kabilelerini bağımsız birimler olarak nitelendirmemekte; tam aksine, anayasa

²⁶ İbn Hişam, *es-Sîretü’n-Nebeviyye* (thk. Süheyl Zekkar), I-II, Daru’l-Fikr, Beyrut 1992, I, 351.

²⁷ İbn Hişam, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, I, 353.

²⁸ Aydın, M. Akif. “Anayasa”, *DİA*, İstanbul 1991, III, 153.

²⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 173-174.

metninde İslâm'ı kabul eden on kadar Arap kabilesi ile ittifak yapmış olan yahudilerin filan ya da falanca haklara sahip olacaklarını belirtilmektedir. Olayların bu şekilde gelişmesi ise ancak müslümanların ülke dışında görkemli zaferler elde ettikleri ve içerde de durumlarını iyice pekiştirdikleri bir döneme rastlamaktadır.³⁰

Medîne anlaşmasının yürürlüğü yahudiler açısından pek uzun sürmedi. Medîne'de oluşturulmuş sükûnet ortamı yahudilerin anlaşmayı bozmaları ile sarsıldı. Yahudilerin düşmanlıkları sonucunda Medîne döneminin ilk çeyreğinde cezalandırma eylemleri başladı, ikinci ve üçüncü çeyreğinde ise Medîne'den sürülmeleri, güçlerinin kırılması ve Medîne çevresinde yaşayan bazı kesimlerinin sürgün edilmesi gerçekleşti. Cezalandırma eyleminin ancak zaruret ölçüsünce gerçekleştiğini, kesin olan zararı ve tehlikeyi önlemek amacıyla yürürlüğe konduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle yalnızca tehlikeye neden olan grup cezalandırılmıştır.³¹

Medîne Vesikası'na Hazrec'in müttefiki olarak katılan ve İslâm'a çağırışı reddeden Benî Kaynuka³², Hz. Peygamber (s.a.) ile yaptıkları anlaşmayı bozan ilk yahudi grup olmuştur. Onlarla Bedir'den sonra Şevval ayında savaşılmış ve sonucunda Kaynukalılar Medîne'den sürülmüşlerdir. Onların anlaşmayı bozmalarının nedeni çarşılarına gelen müslüman bir kadının örtüsünü açmaları ve taciz etmeleri sonucunda bir müslümanın bu ahlaksız davranışı yapanı öldürmesi ile başlayan anlaşmazlıklardır.³³ Bu olaylar sonucu Hz. Muhammed Benî Kaynuka yahudilerini kuşatmış ve onları şehir dışı etmiştir.

Hicret'ten sonra Medîne'den sürülen ikinci yahudi kabilesi olan Benî Nadîr, diğer yahudi kabilelerine üstünlüğünü kabul ettirmiş olduğundan kendilerinden bir kişi, karşı taraftan birini öldürdüğünde yarım diyet verirken diğerleri tam diyet ödüyorlardı. Ancak Hicret'ten sonra Resûlullah (s.a.) hakemlik ettiği böyle bir olay münasebetiyle aralarındaki bu eşitsizliği ortadan kaldırmıştır. Hicret'ten sonra hazırlanan Medîne Vesikası'na yine Evs kabilesinin müttefiki olarak katılan Benî Nadîr şehrin dış tarafında Benî Hatme Mezarlığı civarında oturuyor ve yahudiler arasında en kalabalık grubu oluşturuyordu.³⁴

³⁰ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 171.

³¹ Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* (trc. Mehmet Yolcu), I-II, Denge Yayınları, İstanbul 2012, 3. bs., II, 395.

³² Avcı, Casim, "Kaynukâ", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 88.

³³ Semhudî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Abdullah, *Vefâu'l-Vefâ bi ahbari dâri'l-Mustafa*, I-II, Matbaatu'l-Âdâb ve'l-Müeyyed, Kahire 1908, I, 197-198.

³⁴ Özkuyumcu, Nadir. "Nadîr", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 275.

İslâm tarihinin bu dönemi ile ilgili geniş araştırmaları olan Muhammed Hamidullah, Benî Nadîr'in anlaşmayı bozma sebebine dair iki farklı rivayet aktarmaktadır. Bunlardan ilki İbn İshak ve İbn Hişam'a göre şöyledir: Nadîr Oğulları müslümanlarla müttefik oldukları için, Resûlullah kendilerinden, diyetini almanın İslâm Devleti üzerine düşen bir görev olduğu öldürme olayında, uygun bir miktarla bu kan diyeti ödeme işine katılmalarını istemişti. Hz. Peygamber'in (s.a.) kendi mahallelerine doğru geldiğini öğrenen Nadir Oğulları bir şekilde ödemeyi kabul ettikleri meblağı almak üzere bir kulenin dibine oturan Resûlullah'ın üzerine kulenin tepesinden bir değirmen taşı yuvarlayarak onu öldürmeye teşebbüs ettiler ve böylece anlaşmayı bozdular. İkincisi ise Semhudî'nin tercih ettiği şu rivayettir: Bedir yenilgisinden sonra Mekkeli putperestler, Resûlullah'a karşı kendilerini kışkırtmak üzere Benî Nadîr'e bir mektup gönderdiler ve kendi aralarında alçakça bir komplo düzenlemeye karar verdiler. Bir gün Resûlullah'a haberci göndererek: *"Arkadaşlarından üç kişiyle bizim yanımıza gel ve bilginlerimizden üçüyle oturup konuş. Şayet onlar sana inanacak olursa, biz de hep beraber senin yoluna tâbi olacağız."* diyerek onu aralarına davet ettiler. Söz konusu üç yahudi giysilerinin içine hançer saklamışlardı. Komplo durumu Allah tarafından bildirildi bunun üzerine Resûlullah efendimiz yoldan geri döndü. Ertesi gün de Nadîrlileri kuşatmaya aldı. Sonucunda Nadîrlilerin silahları dışında taşınabilir bütün eşyalarını alıp Medîne'den gitmelerine izin verildi.³⁵ Medîne'de kalan malları ise yalnızca Hz. Peygamber'e tahsis edilmişti. Benî Nadîr olayı Hicret'in 4. yılında vuku bulmuştur. İbn İshak *"Onların mallarından Allah'ın peygamberine verdiği şeyler..."* (el-Haşr 59/6) ayetindeki "onlar"dan maksadın Benî Nadîr olduğunu söylemiştir. Ayrıca, yüce Allah'ın bu ayette savaşız alınan şeylerin yalnızca Hz. Peygamber'e ait olduğunu, diğer insanların bunlarda hakkı olmadığını bildirdiğini; buna rağmen Hz. Peygamber'in bu malları muhacirler arasında taksim ettiğini, ayrıca fakir olduklarını söyleyen Ensar'dan Sehl b. Hunejf ile Ebu Dücan'e de hisse verdiğini söylemiştir.³⁶

Son olarak Medîne'den sürülen yahudi kabilesi Benî Kurayza olmuştur. Onlar Medîne sözleşmesine Evs kabilesinin müttefiki olarak katılmışlardı. Benî Nadîr, Hendek Gazvesi öncesinde Kureyş ve yandaşlarıyla ittifak yaparken Benî Kurayza'yı da yanına çekmek istedi. Başlangıçta bu ittifaka yanaşmayan Benî Kurayza nihayet onlara katıldı. Bu gelişmeyle en tehlikeli zamanda ihanete uğrayan Hz. Peygamber (s.a.) Medîne muhasarasının bitmesinden sonra Benî Kurayza'ya karşı bir askerî birlik görevlendirdi. Konu siyer kaynaklarında şöyle geçer: Resûlullah

³⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 383-385.

³⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 23-25.

Hendek Gazvesi'nden evine döndüğü gün öğle vakti Bilâl-i Habeşî'yi çağırarak ikinci namazının Benî Kurayza topraklarında kılınmasını emretti. Kurayzalılar İslâm'a davet edildiler ve teslim olmaları istendi ancak onlar olumsuz cevap verince çatışma başladı.³⁷ Sonunda Kurayza kabilesi, münafıklardan da bekledikleri desteği göremeyince, Hz. Peygamber'in vereceği karara boyun eğmek şartıyla kalelerinden çıkıp teslim oldular. Hakem tayin edilen Sa'd b. Mu'az erkeklerin öldürülmesine, kadın ve çocukların esir edilmesine, mal ve mülklerinin müslümanlar arasında taksim edilmesine hükmetti.³⁸ Konuya Ahzab sûresinin 26 ve 27. ayetlerinde de temas edilmektedir.

Görüldüğü gibi Medîne'de yahudilerin fitneleri sonucu birlik ortamı bozulmuş ve yahudi gruplar Medîne şehir devletinden ihraç edilmek durumunda kalmıştır. Bu anlaşmazlıkların nedeni esasında ne siyasî ne ekonomik ne de sosyolojik temele dayanıyordu. Yahudilerin sıkıntısı Hz. Peygamber'i (s.a.) peygamber olarak görmemeleri ve kabul etmemeleriydi. Yani yahudiler ile bozuşmanın en önemli veçhesi dinî ve entelektüel olanıydı. Yahudiler Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği fikirlerin tamamına hücum ediyorlardı. Kur'an'daki bazı şeylerin ellerinde olan eski metinlerle tezat içinde olduğunu ve bu sebeple yanlış olması gerektiğini; bu durumda Kur'an'ın bir vahiy, dolayısıyla, Resûlullah'ın bir peygamber olamayacağını ilan etmişlerdi.³⁹

Söz konusu fikri tartışmaların bir kısmı yahudilerin Beytû'l-Midrâs denilen okullarında birkaç yahudi ve Hz. Peygamber (s.a.) arasında gerçekleşmiştir. Burada Resûlullah onun dininin İbrahim'in dini olduğunu söylemiştir ama yahudiler Hz. İbrahim'in bir yahudi olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddiaları Kur'ân-ı Kerîm'de de zikredilmiş ve yalanlanmıştır.⁴⁰ Ne zaman Hz. Muhammed onlardan, aralarında Tevrat'ın hüküm vermesini istediye onlar reddetmişlerdir.⁴¹

Genel olarak yahudilerle ilişkilerin bozulmasını kronolojik açıdan şu şekilde özetleyebiliriz: Hicret'in ikinci yılında kiblenin Mescid-i Aksâ'dan Mescid-i Haram'a döndürülmesi, Bedir Gazvesi ve yahudilerin bunlar sonucu tedirginlerinin artması ile Benî Kaynuka yahudileri ve müslümanlar arasında mücadele başlamıştır. Üçüncü sene ise Benî

³⁷ Avcı, "Kurayza", *DİA*, XXVI, 431. Konunun ayrıntısı için ayrıca bk. Vakıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Meğazi Resulullah*, Cemaatü Neşri'l-Kütübü'l-Kadîme, Kahire 1948, s.297-300.

³⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, s. 29.

³⁹ Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, s. 123.

⁴⁰ Âl-i İmrân 3/67.

⁴¹ Rubin, Uri. "Jews and Judaism", *Encyclopaedia of The Qur'an*, Brill, Boston 2003, III, 30-31.

Kaynuka'nın Medîne'den sürülmesine neden olan olaylar meydana gelmiştir. Yine bu dönemde tartışmaların bir başka ciheti de Benî Nadîr kabilesinden olan Ka'b b. Eşref'in Bedir'den sonra Mekke'ye gidip oradaki müşrikleri Hz. Peygamber'den (s.a.) intikam almaya teşvik etmesi olmuştur. Hicret'in dördüncü yılında Uhud Gazvesi meydana gelmiş, Benî Nadîr yahudileri burada müşriklere karşı, müslümanların yanında olmayı reddetmişler, münafıklarla işbirliği yapmışlar, Medîne Vesikası'na zıt bir tutum sergilemişler ve şehirden sürülmüşlerdir. Yine yahudiler Hendek günü de müslümanlara karşı düşmanca tavır takınmışlardır. Bunun sonucunda da Allah, Hz. Muhammed'e Kurayza kabilesi üzerine yürümesini emretmiştir. Hz. Peygamber onları kuşattığında İslâm'a davet edilen yahudiler her seferinde bunu reddetmişler ve sonucunda söz konusu yahudi kabilesinin erkeklerinin öldürülmesine kadın ve çocuklarının da esir alınmasına hükmedilmiştir.⁴² Tüm bu olaylar silsilesi Medîne'de yahudi varlığına son vermiştir.

Sonuçta yahudilerle Hz. Peygamber (s.a.) arasındaki ilişkiye bakıldığında, Resûlullah Medîne'ye geldiğinde yahudilerin dostluğunu kazanmaya çalışmış, onları malları ve canları konusunda güvende kılmıştı. Onlara ziyaretlerde bulunup, daha sonra onlarla bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşmada ahde vefa bulunmaktaydı. Müslümanlardan da bu anlaşmaya uymalarını istemişti ve Yesrib'de yaşayan yahudileri rahatsız etmelerini müslümanlara yasaklamıştı. Yesrib halkı İslâm'a grup grup girdiğinde, müslümanlar yahudilere yönelip onları İslâm'a ve vahiyyle gelmiş Tevrat'a inanan, peygamberlerin risâletine inanan bir dinin mensupları olmalarına dayanarak, akidelerine iştirak etmeye davet edince ki onlar bu sebeplerden dolayı putperestlikten ziyade İslâm'ı kabul etmeye yakındırlar, yahudilerin çoğu İslâm'ın Yesrib'de yayıldığını ve kendilerinin İslâm'a davetinin aynı şekilde devam ettiğini idrak ettiler. Miras aldıkları dinleri üzere kaldılar ki bu akide Tevrat'tan başka hiçbir kitabı tanıımıyordu. Sonra onlar nübüvvetin sonlandığını düşünüyorlardı ve onların inancına göre mesih gelecekte ancak kendilerinden olmalıydı. Bu şartlarda nasıl Araplardan olan ve ümmî olan birine inanabilirlerdi ki? Dolayısıyla onlar İslâm'a girmeyi reddettiler. Böylece yahudilerin İslâm'a karşı fikri düşmanlıkları başladı. Peygamberin nübüvvetini tanımayı reddettiler. Daha sonra bu husumet çatışma ve savaşımlara dönüştü. Savaşlar bildiğimiz üzere görüş ve fikirler konusunda tartışma şeklinde başladı daha sonra çatışma ve meydanlarda çarpışma halini aldı.⁴³

⁴² Câbirî, Muhammed Abid, *Medhal ilâ'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Merkezu Dirâsâtî'l-Vahdeti'l-Arabiyye, Beyrut 2007, 2. bs., 300-400.

⁴³ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, VI, 544-545.

Bazı müsteşrikler Hz. Peygamber'in (s.a.) yahudileri Medîne'den sürmesine binâen ona iftiralarda bulunmuş, bir zulüm politikası izlediğini ileri sürmüşlerdir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bu sürgünler mecburi durumlarda ve sadece suç işleyen guruplara karşı uygulanmıştır. Medîne'de en azından az da olsa yahudi varlığının devam etmesinin, Hz. Peygamber'in Hicret'in ikinci yılında sadece yahudi oldukları için tüm yahudileri Medîne'den çıkardığını ve bu politikayı artan bir şiddetle uyguladığını düşünen Batılılara karşı bir argüman olarak kabul edilebilir. Genel anlamda Hz. Muhammed'in yöntemi iddia edildiği gibi zulüm politikası değildi. Onun uygulamaları olaylara ve durumlara göre geliyordu. Zaten yahudiler tutumlarını değiştirdiğinde ve düşmanlığı bıraktıklarında rahatsız edilmemişlerdi.⁴⁴

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.) Medîne'de devrim niteliğinde değişikliklerin yolunu açmıştır. Onun örnekliğinin itikadî, siyasî, askerî, sosyal, amelî ve ahlakî durumlarda hayatın bütün alanlarını kapsadığı görülmektedir. Bu durum bize, dünyayı imar ve ıslah etme ve orada ahlaka dayalı adaletli sosyal bir düzen tesis ederken hangi örneklik alanından hangi ahlaki ilkelerle hareket edileceğini de göstermektedir.⁴⁵ Söz konusu bu değişim ve ilkelerden Medîne'de en çok etkilenen ve de rahatsız olan grup da hiç kuşkusuz yahudiler olmuştu. Hem siyasî hem de dinî anlamda kurguladıkları dünya tamamen farklı bir hale dönüşmüştü. Çünkü onlar her zaman kendi ırklarıyla övünüyor, kendi dinlerini bırakıp yabancılarınkini kabul etmeye hiç yanaşmıyorlardı. Kuşkusuz Mesih'in gelmesini bekliyorlardı. Ama onların bundan anladığı şey tüm yeryüzünde yahudilerin egemen olmasıydı. İslâm'ın getirdiği birlikte yaşama kültürü ve anlayışı ümitlerini tamamen ortadan kaldırmıştı.⁴⁶

⁴⁴ Watt, *Muhammad at Medina*, s. 217.

⁴⁵ Deliser, Bilal, "Medenî Ayetlerde Hz. Peygamber'in Örnekliği Bağlamında Toplumsal İnşa", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII/1, 2013, s. 211.

⁴⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 476.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDİNE YAHUDİLERİNE DAİR KUR'ÂN-I KERİM'DE YER ALAN BİLGİLER

I. KUR'ÂN-I KERÎM'DE YAHUDİLERE DAİR KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan birçok ayette İslâm öncesindeki yahudilerin dinî, içtimaî, ferdî durumlarından ve Hz. Peygamber (s.a.) döneminde yaşayan yahudilerin genel karakteristikleri ile müslümanlarla ilişkilerinden söz edilmektedir. Hz. Muhammed'den önceki peygamberler devrinde yaşayan yahudilere dair verilen bilgiler daha çok Mekkî ayetlerde anlatılmıştır. Bununla hem Resûlullah ve ashabı Mekke'de çektiği sıkıntılar konusunda teselli edilmiş hem de şirk-tevhid mücadelesinin her zaman yaşandığı, yanlış tarafta olanların başlarına nelerin geldiği ibret maksadıyla ifade edilmiştir. Medenî ayetler ise Hz. Peygamber ile yahudilerin birebir ilişkilerinin bu dönemde başladığını bildirir bir tarzda nazil olmuştur. Taraflardan her ikisinin de Medîne'de yaşamakta olması nedeniyle sosyal, siyasal ve dinî bir takım ilişkiler içerisinde bulundukları bildirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de yahudileri ifade etmek amacıyla farklı isimlendirmeler kullanıldığı görülmektedir. Meselâ, tamamı Medenî olan Bakara (2/113, 120), Maide (5/18, 51, 64, 82) ve Tevbe (9/30) sûrelerinde Tevrat'a uyan Ehl-i kitaptan yahudi kelimesi ile mârife olarak bahsedilmiştir. Mekkî sûrelerde, yahudi kelimesi geçmemekte bunun yerine yahudilerden he-vav-dâl “ه و د” harfleri kullanılarak “الَّذِينَ هَادُوا”, “مَنْ كَانَ هُودًا”, “كُونُوا هُودًا” ve “كَانُوا هُودًا” şeklinde söz edilmektedir. Yukarıda geçen “الَّذِينَ هَادُوا” tabiri ise Kur'an-ı Kerim'de yahudi kelimesinden önce kullanılmıştır.⁴⁷ Sonuçta yahudilerle bağlantılı olarak geçen “he-ve-de ه و د” köküne Kur'ân-ı Kerîm'de baktığımızda; on yerde هَادُوا şeklinde, bir kere هُنَا olarak, altı kere de هُودًا olmak üzere toplamda on altı defa geçmektedir. “el-Yehûd” اليهود kelimesi ise sekiz defa kullanılmıştır. Bir ayette ise kelime nekre olarak “yehûdiyyen (يهوديا)” şeklinde zikredilmiştir. Bunların tamamına birlikte baktığımızda toplam yirmi beş ayette “he-ve-de” (ه و د) kökü kullanılarak yahudilerden bahsedilmiş olmaktadır.

Yahudilere işaret etmek üzere kullanılan kelimenin kökü olan “hevd/hûd” (هود) “yavaşlama”, “durma” gibi anlamlara sahiptir. Fiilin tef'îl bâbında اليهود şeklinde çekimi yavaş

⁴⁷

Cevad Ali, *el-Mufasssal*, VI, 512.

yürüme anlamındadır. Asıl kökten türeyen اليهود kelimesi ise tövbe edip Yahudiliğe dönen kimse için kullanılır. Bir görüşe göre yahudiler, buzağıya tapmaktan tevbe edip tevhide döndükleri için bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Ancak yine de sadece etimoloji kullanılarak yahudilerin kimliğini tespit etmek sıkıntılı olabilir. Yine Kur'ân-ı Kerîm'de kelime “innâ hüdnâ ileyke” (إِنَّا هُذْنَا إِلَيْكَ) yani ‘Kalplerimiz sana yöneldi’⁴⁸ anlamında kullanılmıştır.⁴⁹ Söz konusu ayetle irtibatlı olarak; kim Allah’a yönelir, O’nun dışındakilerden yüz çevirirse önceki durumundan tövbe edip dönmüş olur ve bu durum “hâde” (هَاد) fiiliyle ifade edilir. Bakara sûresinin 135. ayetinde geçtiği şekliyle “hûden” (هُودَا) kelimesi ise “hâid” (هَائِد) kelimesinin çoğuludur ve Yahudiliğe giren kişi anlamındadır.⁵⁰

İsrâil (إِسْرَائِيل) kelimesine baktığımızda Kur'ân-ı Kerîm'de 43 yerde geçtiğini görürüz. Bu sayı dikkate alındığında kelimenin hiç de azımsanmayacak kadar çok zikredildiği fark edilmektedir. Benî İsrail tabiri bir adı Abdullah anlamına gelen İsrâil olan Hz. Yakub’un soyundan gelen yahudi ırkına verilen isimdir ve Kur'ân-ı Kerîm'de daha çok geçmişte İsrâiloğulları’nın başından geçen olayları anlatırken kullanılmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'de Benî İsrail tabiri ile tarihsel ve ırka dayalı bir isimlendirme yapılmış, İsrâiloğulları’na verilen nimetler ve nimetlerin karşılığında uymaları gereken emirler anlatılmıştır (el-Bakara 2/40, 122). Vahyi değiştirmeleri, tahrif etmeleri, bildikleri hakikatleri gizlemeleri ve kendi elleriyle yazdıkları kitapları Allah katından gönderildiğini söyleyerek satmaları da Benî İsrâil ismi kullanılarak zikredilmiştir (el-Bakara 2/75-79, 211).

Yahudilere dair iki farklı isimlendirmeyi kıyaslayacak olursak yahudi kelimesi yerel ve kültürel bir isimlendirmedir. Kur'ân'da Yahudilik “Tevrat” ile ilişkilendirilmektedir. Yani Yahudilik soy ve ırkî bir prensibe dayalı olmayıp şariat kitabı ve dolayısıyla oluşan bir kültürel yapı ile alakalıdır. Kur'ân'da اليهود kelimesi yahudilerin genelde kötü fiil ve davranışlara sahip topluluk olarak anlatıldığında kullanılırken; yahudilerin tarihsel adı olan “بني إسرائيل” bunun tam tersi daha

⁴⁸ el-A'râf 7/156.

⁴⁹ Mustafavî, Hasan, *et-Tahkik fî kelimetil-Kur'âni'l-Kerîm*, I-XIV, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2009, XI, 321.

⁵⁰ Mustafavî, *et-Tahkik*, XI, 323.

olumlu bir anlama sahiptir. İkinci kullanım daha çok soy ve ırkî, ilk kullanım ise yahudi dininden olanları ifade etmek ve Yahudiliği seçmiş Araplar dâhil diğer ırkları da kapsamaktadır.⁵¹

Yahudi ve Benî İsrâil gibi direkt hitapların dışında Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i kitap olarak da yahudilerden bahsedilmektedir. Tevhide çağrıda bulunma veya her iki grubun ortak düşünceleri gibi konularda Ehl-i kitaptan bahsedildiğinde hem yahudiler hem de hristiyanlar kastedilirken (el-Bakara 2/111; Âl-i İmrân 3/64) birçok yerde sadece yahudiler kastedilmiştir. Kendilerine kitap ve peygamber gönderilen, ilim verilen, zikir ehli gibi tabirler çok defa yahudilere yönelik kullanılmıştır (en-Nahl 16/43; el-Enbiya 21/7; el-Ankebut 29/46; Sebe 34/6). Ehl-i kitap tabiri kendilerine vahiy gönderilen tüm toplulukları kapsamakla birlikte, yahudilere özgü bazı tutum ve düşünceler sebebiyle söz konusu kavramı sadece yahudileri kapsayacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Sözlerini tutmayarak kendilerine gelen vahyi gizlemek (Âl-i İmrân 3/187), ateşin kendilerine sadece sayılı günlerde dokunacağını düşünmek (Âl-i İmrân 3/23), Arapları küçük görerek onlara karşı sorumluluklarının olmadığını söylemek (Âl-i İmrân 3/75), dillerini eğip bükerek insanları vahiy konusunda kandırmak (Âl-i İmrân 3/78), ataları gibi Hz. Peygamber'den (s.a.) mucize istemek (Nisa 4/153) gibi şeyler her zaman yahudi karakterinin özellikleri olmuştur. Ayrıca müslümanları, kışkırdıkları için inandıkları davadan vazgeçirmek istemeleri, müslümanlardan nefret etmeleri (el-Bakara 2/109; Âl-i İmrân 3/99), dini alay konusu yapmaları (el-Mâide 5/57) ve diğer peygamberlerin kendileri gibi yahudi olduğunu iddia etmeleri (el-Bakara 2/139-140; Âl-i İmrân 3/65) de yahudilerin tavırları ile ilgili açıkça bilinen durumlardır. Dolayısıyla ayetlerde Ehl-i kitap tabiri kullanılsa da bahsedilen kesimin yahudiler olduğu kabul edilen bir husustur.

Zikredilen fiillerin ve özelliklerin yahudilerin karakterini çağrıştırması sonucu hiçbir grubun ismi geçmese bile ayetin yahudilerle ilgili olduğu anlaşılan durumlar da vardır. Örneğin Cumartesi günü avlanma yasağı yahudilere özgü bir hükümdür ve bu yasağın zikredildiği ayetlerin isim verilme bile İsrâiloğulları ile ilgili olduğu aşikardır (en-Nahl 16/124). Müphem olarak yahudilere işaret edilen birçok ayette onların sözlerinden dönmelerinden, ayetleri gizlemelerinden ve az bir bedel karşılığında satmalarından bahsedilmiştir. Ayrıca onlardan üstünlük anlayışlarından dolayı kendilerini temize çıkaran ve cenneti kendi tekellerinde zanneden, peygamberleri ve toplumda iyiliği emredenleri öldüren, Allah'ın fakir olduğunu söyleme cesaretini gösteren ve dünyaya düşkünlük noktasında aşırı kaçan bir topluluk olarak

⁵¹ Gökkır, Necmettin, "Kur'an'da Medine Yahudilerinin Kimliği", X. *Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur'an Nüzûlünün Medine Dönemi Sempozyumu*, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş 2013, s. 205-207.

bahsedilmiştir (el-Bakara 2/94-96, 159, 174; Âl-i İmrân 3/21, 181; en-Nisa 4/49; el-Mâide 5/13). Kur'ân-ı Kerîm'in geneline bakıldığında bu davranışların yahudilerin hiç de yabancı olmadığı davranışlar olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ismen atıfta bulunulmasa bile ayetlerin yahudilerle ilgili olduğu çıkarımını yapmak zor olmamaktadır.

II. MEKKÎ SÛRE VE AYETLERDE MEDİNE YAHUDİLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünün Mekke dönemi İslâm'ın şirke karşı verdiği mücadeleyi gözler önüne sermektedir. Mekke müşriklerine bulundukları konumun yanlış olduğunu anlatmak ve doğru yolun tevhit olduğunu tebliğ etmek amacıyla çok sayıda ayet tevhid-şirk mücadelesine vurgu yapmaktadır. Bunu yaparken de çok defa eski kavimlerden örnek vermekte, şirke düşenlerin sonunun azap olduğunu vurgulayarak mevcut muhatabın ibret almasını sağlamaktadır. Bu şekilde Mekkî sûrelerde kıssaları örnek ve ibret olması amacıyla anlatılan topluluklardan biri de İsrâiloğulları'dır.

Yine Kur'ân-ı Kerîm'in birçok bölümünde çağdaş yahudilerle eski yahudiler aynı konumda değerlendirilerek aynı hitap, aynı bağlam arasında verilmektedir. Öncekilerin durumları anlatılmakta sonra buna çağdaşlarının tutumları ilave edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm bunu öyle bir yöntemle gerçekleştiriyor ki, sanki böylece Hz. Peygamber'in çağdaşı olan yahudilerle öncekiler arasında soy bakımından sağlam, sarsılmaz ilişkiyi vurgulamaya çalışıyor. *"Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın."* (el-Bakara 2/47) şeklindeki hitap da vurgulanmaya çalıştığımız bu bağı gözler önüne sermektedir. İşte bu sebeple Mekkî sûrelerdeki bilgilerin ciddi bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Aşağıda önce İsrâiloğulları'nın ve yahudilerin tarihine dair verilen bilgiler genel olarak ele alınacak sonra da bazı spesifik konulara yine Kur'ân-ı Kerîm çerçevesinde temas edilecektir.

A. MEKKÎ SÛRE VE ÂYETLERE GÖRE İSRÂİLOĞULLARI VE MEDİNE YAHUDİLERİ

Yahudilerle ilgili Mekkî âyetlere baktığımızda İsrâiloğulları'nın tarihine dair birçok anlatımla karşılaşmaktayız. Bunlara örnek olarak Hz. Musa ile Firavun arasında geçen İsrâiloğulları'nı Firavun'dan kurtarma mücadelesi (eş-Şuarâ 26/16-17; ed-Duhan 17-18), İsrâiloğulları'nın vahye muhatap kılınmaları (İbrahim 14/5-8; el-Muminun 23/49; el-Kasas 28/43.), düştükleri hatalar sebebiyle cezalandırılmaları (el-En'am 6/42-45; el-A'raf 7/155-156), şirk batağına saplanmaları ve sonrasında cereyan eden olaylar (el-A'raf 7/148; Tâhâ 20/88) gibi birçok başlık vardır. Yine yahudi topluluğunun geçmişten bu yana değişmeyen karakterine dair de Mekkî sûrelerde

bilgi verilmiştir. Küfrân-ı nimette bulunmaları (el-A'raf 7/160; Yûnus 10/93; el-Casiye 45/16-17), peygamberlere ve inananlara karşı kötü tutumları, her seferinde vahye kulak tıkamaları (el-En'am 6/42-45; er-Ra'd 13/42-43; Fussilet 41/45) gibi tavırlar karakterlerine örnek olarak gösterilebilir.

Mekkî sûrelerde Kur'ân'ın Tevrat'ı ve İncil'i doğrulayan bir kitap olduğu aktarılmış, bu bakımdan Mekkî ayetlerde vurgu itikadî alana yönelmiştir. Anlatım, yahudi ve hristiyanlardan bir kısmının Allah'a inanması ve Hz. Peygamber'den (s.a.) önceki peygamberlerin getirdiği tevhit akidesiyle sınırlı tutulmuştur.⁵² Bunun yanında yahudilere Mekke döneminde yapılan hitaplar ılımlı bir üsluba sahiptir. Müşrikler çok daha ağır ifadelerle eleştirilirken Ehl-i kitap, Medîne döneminde kendilerinin kusurları sebebiyle ilişkiler bozulana kadar, çok daha yumuşak bir üslup ile İslâm'a davet edilmiştir. Bu da tabii karşılanmalıdır. Zira kendileri ile herhangi bir problem yaşanmayan insanlara yönelik sert bir ifade kullanılması veya ağır kelimelerle eleştirilmesi ne ölçüde hikmete uyar.

Hicret öncesi yahudi ve hristiyanlara karşı sürdürülen genel söylem şöyle özetlenebilir: Yeni gelen Kur'an mesajı, ana gövde olarak Hz. Musa ve Hz. İsa'ya gelen mesajların devamıdır. Ancak o bu önceki mesajların bağlıları olduğunu söyleyen yahudi ve hristiyanların kendi aralarındaki ayrılıkların ve çekişmelerin dışında ve hatta üzerinde bir yerde ve onlara hakemlik yapmak konumundadır.⁵³

Kur'ân-ı Kerîm'de inen âyetlere doğrudan muhatap olan topluma verilmek istenen mesaj daha kolay ve doğru anlaşılsın diye örnek vererek anlatma yoluna gidilmiş, bu sayede muhatapın zihninde mesajın daha net şekillenmesi sağlanmıştır. Bunu sağlamak için Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde İsrâiloğulları'nın tarihinden bahsedilmiş, muhataplara örnekler sunularak onlarla daha canlı bir iletişim kurulmaya çalışılmıştır. Mekke döneminde inen âyetlerde her ne kadar Benî İsrail'in geçmişi anlatılsa da bu âyetlerin Medîne'ye gelindiğinde müslümanlarla doğrudan iletişim içinde bulunan Medîne yahudilerini de ilgilendirdiği, onların durumuna da uygun düştüğü mûcizevî bir şekilde ortaya çıkmıştır. Çünkü ayetlerde vurgusu yapılan husus, değişmeyen bir karakter ve toplum yapısıdır. Bu nedenle biz Mekke'de indirilen ayetlerde bahsedilen yahudileri başka şekilde anlaşılmasını gerektirecek bir karine yoksa Medîne yahudilerini de kapsayacak şekilde ele almaya çalışacağız.

⁵² Cabirî, *Medhal ilâ'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s.204.

⁵³ Paçacı, Mehmet, *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?*, Klasik Yayınları, İstanbul 2008, s. 180.

İsrâiloğulları'nın tarihine dair ayetlere baktığımızda birçok defa Hz. Musa ve Firavun arasında geçen İsrâiloğulları'nı Firavun'dan kurtarma mücadelesini görmekteyiz. Mekki sûrelerde ilk olarak Şu'arâ'da karşımıza çıkan söz konusu diyalogda Hz. Musa'ya, Firavun'a gidip İsrâiloğulları'nı Mısır'dan kurtarması emredilmektedir (26/16-17).⁵⁴ Yine Firavun'un Mısır'da uyguladığı zulüm ve Allah'ın İsrâiloğulları'nı kölelikten kurtarmak istediği, onları güçlü bir topluluk haline getirip mukaddes topraklara vâris kılmak istediğinden bahsedilmektedir (el-Kasas 28/4-6). Ayrıca konuyla ilgili ayetlerin çoğunda Hz. Musa'nın, Firavun'un sihirbazlarına karşı gösterdiği mucizeler ve sihirbazların iman etmesi, İsrâiloğulları'nın denizin ortasından bir mucize eseri geçerek Mısır'dan kurtulduğu, Firavun ve askerlerinin ise orada boğulduğu detaylarına rastlamak da mümkündür (el-A'raf 7/103-137; Yunus 10/75-88; ed-Duhân 44/17-33; eş-Şu'arâ 26/52-67).

Ayetlerde göze çarpan, İsrâiloğulları'nın Mısır'da gördüğü zulüm ve sonucunda Allah'ın bir lütfu olarak oradan kurtulmaları durumu, yahudi topluluğu açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Tarihi açıdan bu olayı detaylandırarak olursak, bununla ilgili *"Biz İsrâiloğulları'nı güzel bir yurda yerleştirdik ve onlara hoş, temiz rızıklar verdik."* şeklinde Yunus sûresinin 93. ayetinde zikredilen olayı yaşayan Benî İsrail'in kim olduğuna dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre burada bahsedilen topluluk Hz. Musa'nın kavmi, diğer görüşe göre ise onlar Benî Kurayza ve Benî Nadîr yahudileri olarak kabul edilmişlerdir. Tarih açısından tartışılan bir başka nokta da İsrâiloğulları'nın Mısır'dan hangi bölgeye göç ettikleridir. Bununla ilgili Ürdün, Filistin, Beytü'l-Mukaddes, Medîne ve Şam gibi görüşler vardır.⁵⁵

Ancak burada değindiğimiz tarihi bilgilerin ötesinde ayetlerde vurgulanan asıl önemli nokta, İsrâiloğulları'nın şimdi olduğu gibi tarihte de Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere karşı nankörlük etmeleridir. Çünkü Benî İsrail'in Mısır'dan kurtuluşunu anlatan ayetlerin akabinde, birçok yerde onların Hz. Musa'ya (a.s.) karşı geldikleri ve şirke düştüklerinden bahsedilmektedir. Örneğin A'raf sûresinin 138. ayetinde ve sonrasında İsrâiloğulları'nın denizi aştıktan sonra buzağıya tapan bir kavimle karşılaştıkları ve Hz. Musa'dan onlarınki gibi bir put yapmasını istedikleri, Hz. Musa'nın da bunu reddettiği zikredilmiştir. Ancak Hz. Musa Sina'ya çıkınca kavminin, Samiri'ye uyararak buzağı heykeli yaptığı ve ona tapındığı anlatılmış, bunun sonucunda Allah'ın azabına uğrayacakları vurgulanmıştır (el-A'raf 7/138-152; Tahâ 20/83-98). Tüm bunlar anlatılırken müminler sâlih amelleri konusunda mutmain kılınmış, Allah'a muhalefet edenlerin

⁵⁴ Ayetin metni: فَأَتَيْنَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ

⁵⁵ İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-Tefsir*, I-IX, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1984, IV, 62.

gazaba uğratılacağı hatırlatılmıştır. Böylece bu uygulamaların Allah'ın kulları üzerindeki sünneti olduğu, bu şekilde peygamberlerini ve onlara uyanları desteklediği belirtilmiştir. Aynı zamanda Müminler nefis muhasebesi yapma, nimete şükür ve küfürden uzak durma konularında da ikaz edilmiştir.⁵⁶ Hz. Musa-Firavun ilişkisinden çıkarılacak bir başka önemli nokta da, birkaç defa tekrar edilen bu diyaloglarda Hz. Musa'nın ilk yıllarda kendisini ve davasını silahla değil sözle anlatan ve böylece birebir iletişim yoluyla barışçıl bir mücadeleyi yeğleyen bir tutum benimsediğidir. Buradan, Hz. Peygamber (s.a.) ve ilk müslümanlara da, Medîne yahudileri de dâhil tüm Ehl-i kitaba karşı, mücadeleyi barışçıl bir şekilde sürdürmeleri gerektiğine dair bir mesaj verildiği anlaşılabılır.⁵⁷

Benî İsrail'in tarih boyunca yaşadığı sürgünler genel itibariyle onlara bir ceza olarak gönderilmiştir. Birbirinden ayrı düşmüş gruplar halinde farklı farklı bölgelere dağılan Medîne yahudileri de dâhil İsrâiloğulları birlik olamamanın sıkıntılarını yaşamış ve bu şekilde imtihana tabi tutulmuştur. Kimisi imanda karar kılmış kimisi de isyana düşmüştür (el-A'raf 7/168). Bu ayetlere başka bir açıdan bakacak olursak tıpkı yahudiler gibi yaşadıkları toplumda sıkıntı çeken ve oradan ayrılmak zorunda kalacak olan Mekkeli müminlere de mesaj verme ihtimali vardır. Geçmişte de başka kavimlerin memleketlerini terk etmek zorunda kaldıkları, imtihan edildikleri, sabredenlerin kazandıkları, isyan edenlerin ise kaybettiği gibi örnekler anlatılarak Hicret'in psikolojik altyapısı oluşturulmuş olabilir.

İsrâiloğulları'nın nankörlükleri ve karşı gelmeleri onları birçok felakete sürüklemiştir. Örneğin Tevrat'a varis olan İsrâiloğulları bağışlanacaklarını umarak dünya malına tamah edip ahiret yurdunu göz ardı etmişlerdi (el-A'raf 7/169). Yine yeryüzünde bozgunculuk yapıp cezalandırılmalarının ardından kendilerine ikinci defa güç ve iktidar lütfedilen İsrâiloğulları bunu da suiistimal ederek tekrar fesat çıkarmışlar ve sonucunda ikinci kez azaba uğratılmışlardı (el-İsrâ 17/4-8).⁵⁸ Bu ayetlerle ilgili tefsir kitaplarında çok fazla sayıda rivayet bulunmaktadır. Taberî'ye (ö.

⁵⁶ İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I-XXX, ed-Daru't-Tunusiyye, Tunus 1984, IX, 79.

⁵⁷ Ay, Mahmut, "Kur'an Kıssalarını Hz. Muhammed (sav)'in Kıssası Paralelinde Okumak -Hz. Musa Kıssasının Mekkî ve Medenî Anlatımları Arasında Bir Mukayese Denemesi-", *X. Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur'an Nüzûlünün Medine Dönemi Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2013, s. 126.

⁵⁸ İlgili ayetin metni şu şekildedir:

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُؤُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُذْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا.

310/923) göre İsrâiloğulları'nın yeryüzünde çıkardıkları ilk fesat Hz. Zekeriya'yı öldürmeleri olmuştur. Yine Taberî'nin İbn İshak'tan (ö. 151/768) naklettiği bir rivayette ise ilk fesadın önceki tarihli Hz. Şa'yâ b. Emsiyâ'nın öldürülmesi olduğunu söylemiş, bunun sonucunda da Benî İsrail'e Buhtunnasr'ın musallat edildiğini aktarmıştır. Buhtunnasr dışında İsrâiloğulları'nı hezimetle uğratan Senharîb, Câlut gibi isimleri de zikretmektedir.⁵⁹

Kurtubî (ö. 671/1273) de tefsirinde bununla ilgili rivayetler aktarmaktadır. İbn Abbas'tan aktardığı rivayete göre İsrâiloğulları'nın ilk olarak Babil halkından kimseler tarafından cezalandırıldığını, daha sonra İrmiya (Yeremya) peygamberi yalanlama, yaralama ve hapsedmeleri sebebiyle kendilerine Buhtunnasr'ın gönderildiğini kaydeder. Katâde (ö. 117/735) ise Câlut'un İsrâiloğulları'na musallat edildiği kanaatindedir. Benî İsrail'in yeryüzünde çıkardığı ikinci bozgun ise Hz. Yahya'yı öldürmeleri olmuştur. Kendilerine yaptığı kardeş evliliğinin yasak olduğuna dair tebliğin çıkarları ile çatışması sonucu, Hz. Yahya kral tarafından kafası kesilerek öldürülmüştür. Bu da İsrâiloğulları'nın ikinci defa yok edilmesine sebep olmuştur. Burada da İsrâiloğulları'nı bu yıkıma kimin uğrattığı tartışma konusu olmuştur. Buhtunnasr olduğunu söyleyenler olduğu gibi bunun tarih açısından mümkün olmadığını iddia edenler de olmuştur. Kurtubî ise merfu bir hadis aktararak Rum Kayseri tarafından helak edildikleri fikrini ortaya atmıştır.⁶⁰

İsrâiloğulları'nın sürgünü ve helaki ile ilgili söz konusu ayetlerin tarihe dair içerdikleri bu bilgilerin ötesinde muhataba vermek istediği mesaj daha büyük öneme sahiptir. Ayetlerde bir yandan geçmişte yahudilerin başına gelenlerden bahsedilirken diğer yandan Hz. Peygamber (s.a.) döneminde yaşayan yahudilere de uyarı yapılmış olmaktadır. İsrâiloğulları ne zaman Allah'a isyan ettiyse başlarına bir kavim musallat edilmiş, sonucunda da ya öldürülmüşler ya da sürgün edilmişlerdir. Tövbe ettikleri zaman da Allah onlara geçmişte sahip oldukları güç ve iktidarı tekrar lütfetmiştir. Dolayısıyla ayette geçen “ *İyilik ederseniz kendinize etmiş olursunuz, kötülük ederseniz de yine kendinize etmiş olursunuz.*” (el-İsrâ 17/7) ifadesi, İsrâiloğulları'nın geçmişte başına gelen olaylarla bağlantılı olarak söylenmiş olsa da bu bir bakıma genel-geçer bir kaideden bahsetmekte; Resûlullah dönemi yahudileri için de bir uyarı niteliği taşımaktadır. Hicret edip Medîne'ye yerleşecek olan Hz. Peygamber'e ve müminlere de aynı işkenceleri yapmamaları

⁵⁹ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân* (thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî), I-XXVI, Dâru'l-Hicr, Kahire 2001, XIV, 468.

⁶⁰ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân* (thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî), I-XXIV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006, XIII, 20-30.

adına bir uyarı ve ders verilmiştir. Aynı şekilde müminlere de bu ayetlerle genel anlamda yahudiler ve yahudi karakteristiği tanıtılmış, Medîne’de yahudilerle karşılaştıklarında muhatapları karşısında nasıl davranmaları gerektiğine dair bir ipucu verilmiş olduğu düşünülebilir. Ancak bu, suçlu ile suçsuzun aynı kefeye konulacağı, bir kişinin yahudi olmasının onu mutlak anlamda suçlamak ve aleyhinde bulunmak için yeterli bir sebep olduğu gibi bir sonuca da götürmemelidir. Allah Resûlü’nün beraat-ı zimmet konusunda hassas olduğu, suçsuz hiçbir kimseye ailesinin geçmişi sebebiyle suçlu gibi davranmadığı görülmüştür.

Medîne yahudilerinin genel durumuna dair bir başka başlık da Abdullah b. Selam gibi Benî İsrail âlimlerinin Kur’ân-ı Kerîm’in ve Hz. Peygamber’in gerçekliğini bilmeleri ve sonunda bir kısmının bu gerçekler karşısında iman etmesidir. Hatta İsrâiloğulları âlimlerinin bu kitabı bilmesi Kur’ân-ı Kerîm’de müşrikler için bir delil olarak gösterilmiş ve onun vahiy olduğu onlara böylece ispat edilmeye çalışılmıştır. Şuara sûresinin 196-199. ayetlerinde söz konusu durum şu şekilde zikredilmektedir: *وَأَنَّهُ لَفي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ أَوْ لَمْ يَكُنْ هُمْ آيَةً أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَى بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ*

وَأَنَّهُ لَفي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ أَوْ لَمْ يَكُنْ هُمْ آيَةً أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَى بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ. “Şüphesiz (Kur’ân’ın indirileceği öncekilerin kitaplarında da vardır. İsrailoğullarının bilgilerinin bu durumu bilmesi onlar için bir delil değil midir? Biz onu Arapça bilmeyen birine indirseydik ve o da (Kur’ân’ı) kendilerine okusaydı yine de iman etmeyeceklerdi.”

İbn Abbas’tan gelen bir rivayette Mekkeliler’in Medîne’de yaşayan yahudilere Hz. Peygamber’i (s.a.) sormak üzere bir grup gönderdiğinden bahsedilmiştir. Yahudiler de mevcut zamanın bir peygamberin gönderilme zamanı olduğunu, Tevrat’ta onun sıfatlarının zikredildiğini, bunların da Hz. Muhammed’in gerçekten peygamberliğine delil olduğunu söylemişlerdir.⁶¹ Bu durum Medîne yahudilerinin dine dair konularda müşrikler tarafından bir bakıma başvuru mercii olarak kabul edildiğinin göstergesi sayılabilir. Kendi aralarından çıkan, Arap olan ve onların daha iyi tanıdığı bir kimsenin peygamberliğine dair şüphelerini kitabî bir dine mensup olan yahudilere sormaları böyle bir yoruma kapı aralamaktadır. Her ne kadar Medîne yahudilerinin çoğunluğu iman etmemiş olsa da, Tevrat âlimi olan bazı kimseler Hz. Peygamber’e iman etmiş ve müşriklerle de onun hak peygamber olduğuna dair bilgi vermişlerdir. Yine Ahkâf sûresinin 10. ayetinde de şu ilahî ferman yer almaktadır:

“De ki: Eğer bu kitap Allah katından ise ve siz onu inkar etmişseniz bunun yanında Benî İsrail’den bir şahit o kitabın benzerine (kendi kitabında) şahit olup iman etmişse ve siz

⁶¹

İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, VI, 145.

büyüklik taslamışsanız (ne olacak) düşündünüz mü? Allah zalimleri doğru yola erdirmez.”

Bu ayete göre İsrâiloğulları’ndan biri Kur’ân’ın ve Hz. Peygamber’in doğruluğuna iman etmiş ve buna yönelik tanıklıkta bulunmuştur.

Hız. Peygamber’e iman eden yahudi kesimin dışında, Medîne’de yaşayan diğer yahudilerin, Allah Resûlü’nün kendilerinin hâkim olduğı bölgeye gelip egemenliğı ele geçireceğine dair düşünceleri onları İslâm’a karşı daha da sert tepki göstermeye yöneltmiştir. Yine de Kur’ân-ı Kerîm’de onlara Hız. Musa ve getirdiğı Tevrat’tan bahsedilerek barış mesajı verilmiş (es-Secde 32/23), bir bakıma yahudiler teselli edilmeye çalışılmıştır. Böylece karşılıklı hoşgörü içerisinde Medîne’de birlikte bir yaşam sürmenin altyapısı oluşturulmuştur.⁶²

Buna rağmen yahudiler Medîne’den Hız. Peygamber (s.a.) ve ashabını çıkarmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Taberî ve Fahreddin er-Râzî’nin eserlerine aldıkları bir rivayete göre, İsra sûresinin 76. ayetindeki “*Neredeyse seni yurdundan çıkarmak için tedirgin edeceklerdi.*” ifadelerin Medîne yahudileri ile ilgili olduğı aktarılmıştır. Buna göre Resûlullah’ın Medîne’ye hicretini sindiremeyen yahudiler ona peygamberler şehrinin Şam olduğunu, Şam’a giderse kendisine iman edeceklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Resûlullah’ın aklına Şam’a gitme fikri yerleşmiş ve sonucunda söz konusu ayet indirilmiştir. İbn Abbas’tan gelen böyle bir rivayetin varlığına rağmen Fahreddin er-Râzî bu ayetin Kureyş’in Hız. Peygamber’i Mekke’den çıkarma girişimleri ile ilgili nazil olduğunu savunmaktadır.⁶³

İsrâiloğulları’nın genel durumundan bahseden bir başka ayet grubu da onların güzel nimetler lütfedilmiş, âlemlere üstün kılınmış, hükümdarlık ve vahiy verilmiş bir topluluk olması ile ilgilidir (el-Casiye 45/16; Tâhâ 20/80-82; Yunus 10/93).⁶⁴ Bu ayetlerde Allah, Hız. Peygamber’e kendi döneminde yaşayan yahudilerin tuttuğı yolun geçmişte yaşamış yahudi kavimleriyle aynı olduğunu açıklamıştır.⁶⁵ Secde sûresinin 23 ve 24. ayetlerinde Hız. Muhammed’in (s.a.) ve Hız. Musa’nın (a.s.) tecrübelerinin aynı olduğı, ikisinin de vahye mazhar kılındığı, Hız. Musa nasıl İsrâiloğulları’na tebliğ ettiyse Hız. Muhammed’in de kendi kavmi içinde aynı tecrübeleri yaşayacağı vurgusu yapılmıştır. Yahudilerin sıkıntılı tavırlarından bazıları kendilerine verilen

⁶² Cabirî, Muhammed Âbid, *Fehmü’l-Kur’ânî’l-Hakîm* (trc. Muhammed Coşkun), I-III, Mana Yayınları, İstanbul 2014, II, 342.

⁶³ Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Tefsîrü’l-Fahri’r-Râzî el-müştehir bi’t-Tefsîri’l-kebîr ve Mefâtihî’l-gayb*, XXXII, Daru’-Fikr, Beyrut 1981, XXI, 24; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XV, 18-20.

⁶⁴ وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَزَرَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ.

⁶⁵ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrü’l-Fahri’r-Râzî*, XXVII, 265.

nimetlere karşı nankörlük etmeleri, Hz. Peygamber ve onun getirdiği tebliği reddetmeleri, dünyaya tamah edip kendi inandıklarından da taviz vermeleri şeklinde sıralanabilir. Tıpkı öncekiler gibi Resûlullah döneminde yaşayan yahudiler de Kitap konusunda şüphe içinde olduklarını Şûrâ sûresinin 14. ayetinden anlamaktayız. وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعْيَا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا اَیْتِیْ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِیْنَ أُوْرثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِیْبٍ şeklinde zikredilen ayetten, yahudilerin Hz. Peygamber gönderildiğinde onu kışkırdıkları, üstünlük elde etmek için birbirlerine düşman kesildikleri ve sonucunda fırkalara ayrıldıkları anlaşılmaktadır. İhtilafa düşme sebebi kendilerine gönderilen beyanın eksik olması değildi, onların birbirlerine düşmanlıkları ve dünyaya olan hırsları idi.⁶⁶ Ancak Allah Hz. Peygamber'e bazı sıkıntıları sadece kendisinin yaşamadığı mesajını vererek bir bakıma peygamberini teselli etmiş, tevhide çağırmaya devam etmesini, emrolunduğu gibi dosdoğru olmasını ve onlara uymamasını söylemiştir (eş-Şûrâ 42/15).

Mekkî sûre ve ayetlere genel olarak baktığımızda Ehl-i kitaba yapılan hitabın sert olmadığını ve uzlaşma yollarının arandığını görürüz. Bu konuda temel ilke şu ayetle özetlenmiştir:

“İçlerinden (aşırılık gösterip insanlara) zulmedenler hariç Ehl-i kitap ile en güzel şekilde mücadele edin; onlara “Biz, bize ve size indirilene iman ettik, bizim ilâhımız ve sizin ilâhınız birdir, biz sadece O’na teslim olmuş kimseleriz” deyin.” (el-Ankebut 29/46)

“Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et, onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz Rabbin, yolundan sapanları ve doğru yolda olanları en iyi bilendir.” (en-Nahl 16/125)

Bu ayetler yahudilerin yanı sıra müslümanların da yaşadığı Medîne’ye Hicret edenlerin orada yahudilerle nasıl ilişki kuracakları ile ilgilidir. Ayetlerden de anlaşıldığı üzere bu ilişkinin barışçıl, hoşgörülü, Kur’ân’ın da Tevrat ve İncil gibi ilahi kitap olduğu inancına dayalı bir diyalog halinde olması gerektiği vurgulanmıştır.⁶⁷ Mesela Resûlullah Efendimize kabalağa karşı incelikle, sert söylemlere karşı yumuşak dille, öfke ve şiddete karşı vakarla karşılık vermesi nasihat edilmiştir. Ankebut sûresinde geçen güzel muameleyi hak etmeyen “zalimler”; kendisine gönderilen delili yeterli görmeyip zulümde inatla aşırılığa kaçan, örneğin “Allah bir evlat edindi” veya “Allah cimridir” gibi söylemlerinde ısrar eden kimselerdir.⁶⁸ Nahl sûresinde zikredilen “hikmet”; şüpheleri ortadan kaldıracak, hakkı açıkça ortaya koyacak delil anlamındadır. “Güzel öğüt” ise Hz. Peygamber’in (s.a.) Ehl-i kitaba nasihatleri ve bu sayede onlara faydalı olacak şeyleri

⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’ân*, XVIII, 454.

⁶⁷ Câbirî, *Fehmü’l-Kur’ân*, II, 467.

⁶⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I-VIII, Matbaa-ı Ebuzziya, İstanbul 1936, V, 3783.

bildirmesidir.⁶⁹ Yine Resûlullah Ehl-i kitap ile dini konularda münakaşanın sınırlarını şiddet ve sert söylemlere yol açmayacak şekilde “ *Ehl-i kitap size bir şey söylediğinde onları ne doğrulayın ne de yalanlayın, sadece biz bize ve size indirilene iman ettik deyin.*”⁷⁰ ifadeleriyle dile getirmiştir.

Bu iki ayet ve söz konusu hadis Mekke döneminde genel olarak Ehl-i kitap özelde ise konumuz olan Medîne yahudileri ile Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabının nasıl bir iletişim kurması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayetlerde göze çarpan ise daha sonra sertleşecek olan üslubun Mekke döneminde oldukça yapıcı ve ılımlı olmasıdır. Böylece Ehl-i kitap ikna edilmeye çalışılmış ancak inatla küfür ve isyanda karar kılan ve yola gelmeyen muhatap Medenî ayet ve sûrelerde de görüleceği üzere kendisine sert üslubun kullanılmasının yolunu açmıştır.

B. MEKKÎ SÛRE VE AYETLERE GÖRE MEDÎNE YAHUDİLERİNİN ARAPLARLA İLİŞKİLERİ

Mekke’de yahudilerin yok denecek kadar az olması, Hz. Peygamber’in (s.a.) çağdaşı yahudilere dair anlatılanların çok sınırlı kalması şeklinde ayetlere yansımıştır. Az da olsa bu kesim Medîne’de yaşanacakların belirtisi olan tavırlar sergilemişler, müşriklerle işbirliği içerisinde olmuşlardır. Tarih boyunca sahip oldukları nüfuzu Medîne’de de elde ettikleri için kendilerine fazlasıyla güveniyorlardı ve yükselmekte olan İslâm dinini ilk etapta kendileri için bir tehdit olarak görmüyorlardı.⁷¹ Dolayısıyla Hicret’ten sonraki ilk dönemde fiilî olarak müslümanlara sataşmamışlar, müşriklerle ve münafıklarla işbirliği yapmakla yetinmişlerdi.

Yahudi-Arap ilişkilerine dair en çok karşımıza çıkan olay Mekke müşriklerinin yahudi bir grup ile görüşüp Resûlullah’ı (s.a.) sınamak için yahudilerden bilgi almalarıdır. Rivayete göre Ebû Cehil Medîne’de birkaç yahudiden edineceği bilgiler doğrultusunda Hz. Peygamber’in gerçekten peygamber olup olmadığını sınamak istedi. Bunun üzerine en-Nadr b. el-Haris ile Ukbe b. Ebî Muayt’ın da aralarında bulunduğu beş kişiyi Medîne’ye gönderdi. Bunlar Medîne’de yahudilere -Hz. Peygamber’i kastederek- Cebraîl’in kendisine bir şeyler bildirdiğini iddia eden kimseye dair kitaplarında herhangi bir bilgi olup olmadığını sordular. Yahudiler kitaplarında Hz. Peygamber’den bahsedildiğini söyleyince müşrikler onu tasdik etmediklerini belirttiler ve yahudilerden sadece peygamberlerin bilebileceği bazı hususları söylemelerini istediler.

⁶⁹ Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi’t-tenzîl ve uyûni’l-ekavîl fî vucûhi’t-tevîl* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), I-VI, Mektebetü’l-Ubeykân, Riyad 1998, III, 485.

⁷⁰ Buhârî, “Tefsîr”, 13.

⁷¹ Şiblî Nu’mânî, Mevlana, *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet* (trc. Ömer Rıza Doğrul), I-V, Toker Matbaası, İstanbul 1973, I, 406.

Yahudiler ise Hz. Peygamber'e Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn ve ruh hakkında soru sormalarını, bunları bilirse onun gerçekten peygamber olduğunu söylediler. Ebû Cehil ve beraberindekiler Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek söz konusu soruları yönelttiler. Allah Resûlü ertesi gün soruların cevabını vereceğini söyleyince de “ *Allah dilerse demeksizin hiçbir şeyi yarın yapacağım deme.*” (el-Kehf 18/23-24) âyeti nazil oldu. Bir başka rivayete göre ise “ *Biz melekler ancak Rabbinin emriyle vahiy getiririz. Gözümüzün önünde olan, gizli tutulan ve bunlar arasındaki her şey O'na aittir. Rabbin asla unutmaz.*” (Meryem 19/64) ayeti indirilmiştir. Üç gün sonra da Cibrîl soruların cevabını içeren ayeti kendisine bildirmiştir.⁷² Rivayette göze çarpan durum yahudilerin kendi kitaplarında var olduğunu söyledikleri Hz. Peygamber'e karşı müşriklerle işbirliği kurmaları olmuştur. Aslında bu tutum Hicret'ten sonra da kendisini gösterecektir. Resûlullah'ı kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanıyan⁷³ yahudiler Medîne döneminde de ona karşı cephe almış, kibir ve hırsırları dolayısıyla onun peygamberliğini kabule bir türlü yanaşmamışlardır.

Müşriklerin sorduğu soruların cevabı oldukça kapsamlı olduğu için bu olayın ardından birçok ayet indirilmiştir. Kehf sûresinin 9-26 arası ayetlerinde Ashab-ı Kehf, 83-98 arası ayetlerinde Zülkarneyn hakkında bilgi verilmiştir. İsra sûresinin 85. ayetinde ise ruh ile ilgili sorunun cevabı bulunmaktadır.⁷⁴ Daha önce belirtildiği gibi müşriklerin yahudilerle iletişimine dair bir başka husus da, Hz. Peygamber hakkında bilgi almak için Mekkeli müşrik bir grubun yahudilere gelmesidir. Yahudiler müşriklerin tarif ettikleri kişiyi kendi kitaplarında geçen ifadelerle karşılaştırarak Hz. Peygamber'in hak olduğunu ifade edince istedikleri cevabı alamayan müşrikler yine de inanmamakta ısrar etmiş, onu ve ashabını her türlü işkenceye maruz bırakmışlardır.

Yahudiler tarihte yaşadıkları sürgünler dolayısıyla çok farklı bölgelere dağılmışlar ve gittikleri yeri hem etkilemişler hem de oralardan etkilenmişlerdir. Araplar da yahudilerle karşılaştıklarında dini ve sosyal anlamda onlardan etkilenmişlerdir. Derveze (ö. 1984) bu etkileşime dair bir örnek aktarmaktadır. En'am sûresinin 145 ve 146. ayetlerinde, müşriklere

⁷² Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i kebîr* (trc. M. Beşir Eryarsoy), I-IV, İşaret Yayınları, İstanbul 2006, II, 483-485.

⁷³ bk. el-Bakara 2/146.

⁷⁴ Yahudilerin ruh ile ilgili soruyu Hz. Peygamber Medîne'ye gelince sordukları ve bu ayetin Medîne'de nazil olduğuna dair rivayetler de vardır. Ayet Mekke'de inmesi bile Cebrail ruhla ilgili bilgiyi Hz. Peygamber'e (s.a.) Mekke'de vermiş olabilir. Söz konusu rivayette Hz. Peygamber Medîne'de bir hurma dalına yaslanmışken oradan geçen bir yahudi grubundaki bazı kimseler Hz. Peygamber'e ruhu sormak istediler, bir kısmı da istedikleri cevabı alamayacaklarını bildikleri için sorma taraftarı olmadı. İçlerinden biri Resûlullah'a soruyu sordu bunun üzerine de “Sana ruhu soruyorlar de ki: Ruh Rabbinin emrindendir ve size ilimden çok az bir şey verilmiştir.” (el-İsra 17/85) âyeti nazil oldu (bk. Uraler, Aynur, *Hz. Peygamber'e Yahudi ve Hristiyanların Yöneltiltikleri Sorular*, İFAV Yayınları, İstanbul 2015, 2. bs., s. 242, 321).

keyfi olarak helal veya haram kılma yetkilerinin olmadığı bildirilerek, haram kılınanlar şu şekilde sıralanmıştır:

“De ki: Bana vahyolunanda leş, akıtılmış kan, domuz eti –ki pistir- ve günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum; fakat darda kalan, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere bunlardan yiyebilir. Doğrusu Rabbin bağışlar ve merhamet eder. Yahudilere tırnaklı her hayvanı haram kıldık. Onlara sığır ve davarın sırt, bağırsak ve kemik yağları hariç, iç yağlarını da haram kıldık. Aşırı gitmelerinden ötürü onları bu şekilde cezalandırdık. Biz şüphesiz doğru söylüyoruz.”

Ancak müşriklerin karşı çıkışları sebebiyle bu konu müslümanlar arasında ikinci defa tartışılmış, bunun üzerine de şu ayetler nazil olmuştur:

“Yalnız Allah’a kulluk ediyorsanız, Allah’ın size helal ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin, O’na şükredin. Allah size yalnızca leşi, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilenleri haram kılmıştır. Darda kalan aşırı gitmemek ve başkasının hakkına girmemek şartıyla bunun dışındadır. Allah şüphesiz bağışlar, merhamet eder. Diliniz yalana alışmış olduğu için, “Şu haram bu helaldir” demeyin, zira Allah’a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah’a karşı yalan uyduranlar ise iflah olmazlar. Dünyada az bir geçimden sonra can yakıcı azap onlar içindir. Sana anlattıklarımızı daha önce yahudi olanlara da haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik, onlar kendilerine zulmediyorlardı.” (en-Nahl 16/114-118)

Buradan açığa çıkıyor ki peygamberlikten önce Araplar, yahudilere haram kılınan şeyleri biliyorlardı ve kafalarına göre helal-haram kılma konusunda bu bilgilerini kullanıyorlardı. Buradan da yahudiler ve Yahudiliğin Arapların dini gelenekleri üzerindeki etkisi ortaya çıkmaktadır.⁷⁵

Müşrik Araplar nasıl bir takım bilgi ve uygulamaları yahudilerden alıyorsa, yahudiler de Araplardan bazı hususları ödünç almıştır. Müşrikler Resûlullah’a (s.a.) inanmadıkları ve onu küçük düşürmek istedikleri için kendisine “*mecnun*” diyorlardı (el-Hicr 15/6; es-Sâffât 37/36).⁷⁶ Bu hafta daha sonra yahudilerin Hz. Peygamber için kullandıkları özel isme dönüşmüştür.⁷⁷ Yahudi kroniklerinde Hz. Muhammed (s.a.) için “*mecnun*” ve “*deli*” anlamlarına gelen “*meşuga*” ismi kullanılmıştır. Yine tıpkı onu yalanlayan müşrikler gibi “*sahtekar*” ve “*sözde peygamber*” anlamlarına gelen “*pasul*” kelimesi ile Resûlullah’a iftira atmışlardır.⁷⁸ Tüm bunlar yahudilerin

⁷⁵ Derveze, *Kur’ân’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, I, 453-454.

⁷⁶ وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ.

⁷⁷ Arslantaş, Nuh, “Tarih Boyunca Müslüman-Yahudi İlişkileri”, *Din Bilimleri Araştırmalarına Dair Konferanslar I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Din Bilimleri Araştırma Enstitüsü, İzmir 2011, s. 63.

⁷⁸ Arslantaş, Nuh, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 92-93.

müşrik Arapların kendi menfaatlerine uygun olan söz ve davranışlarını örnek aldıklarının bir göstergesidir.

Mekke’de sayıca az oluşları ve muhataplıklarının dolaylı olması hasebiyle Mekki ayetlerde Hz. Peygamber’in çağdaşı yahudilere dair çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak Mekke döneminde yahudilerin doğrudan olarak Hz. Peygamber (s.a.) ile mücadele etmediğini, içlerinden iman edenler hariç, Arap müşrikler ile işbirliği içinde olarak onun risaletine gölge düşürmek için uğraştıklarını söyleyebiliriz.

C. MEKKÎ SÛRE VE AYETLERDE MEDİNE YAHUDİLERİNİN İNANÇ VE AHLAK DURUMLARI

Yahudilik tıpkı İslâm gibi Allah tarafından gönderilmiş, tahrif edilen kısımları hariç İslâm ile birçok ortak noktası bulunan bir dindir. Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Musa’ya vahyin verilmesi ve bununla İsrâiloğulları’na hidayet kapısının açılması zikredilmiş, ardından yahudilerin vahye kulak tıkamaları ve Hz. Musa’yı yalanlamaları anlatılmıştır (İbrahim 14/5-8; Fussilet 41/45). Ayrıca yahudiler özelde Allah, peygamber gibi temel inanç meseleleri genelde ise din ve dünya algıları açısından eleştirilmiştir.

İlk olarak Mekki sûrelerde yahudilerin bazısının zihinlerindeki Allah inancına bakacak olursak bu konuda belki de en kapsamlı ayet وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ يَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ يُبَدُّونَهَا وَخُفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ تَعَالَى أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (el-En’am 6/91) ayetidir. Bakıldığında yahudilerin birkaçının genel olarak vahiy olgusunu yok saydıklarını ortaya koyan bu ayet, ilk etapta onların Allah inancındaki bozukluğa vurgu yapıyor görünse de aslında Allah, peygamber ve vahiy algılarının tamamını kapsayan bir problemi ortaya koymaktadır.

Ayetin sebep-i nüzulü yahudilerden Malik b. es-Sayf adındaki şişman bir hahamın Hz. Peygamber’e gelip onunla tartışmasıdır. Resûlullah ona: "Musa’ya Tevrat’ı indirenin adıyla söylemeni istiyorum, Tevrat’ta Allah’ın şişman hahama kin duyduğuna dair bir şey buluyor musun?" diye sordu. Bu soru üzerine adam kızdı ve: "Vallahi Allah hiç kimseye hiçbir şey indirmedir." dedi. Arkadaşları da: "Yazıklar olsun sana, Musa’ya da mı?" diyerek hahamı kınadılar. Bunun üzerine de söz konusu ayet indirilmiştir. Ayetin Finhâs el-Yahudî isminde bir yahudi ile

ilgili indirildiğine dair rivayetlerin yanında Hz. Peygamber'den Hz. Musa gibi mucizeler göstermesini isteyen yahudi bir grup için indirildiğine dair de rivayetler vardır.⁷⁹ Rivayetlere baktığımızda bu inancın tüm yahudileri kapsamadığını söylemek yerinde olacaktır. Çünkü Malik b. es-Sayf söylediği sözlerden dolayı daha sonra tövbe etmiş ancak yahudiler onun tövbesini yeterli görmeyip hahamlık makamına onun yerine başka birini getirmişlerdir.⁸⁰

Bazı müfessirler bu rivayetlerin doğru olmadığını ifade etmişlerdir. Onlara göre bir yahudi bilgininin Tevrat'ın Hz. Musa'ya vahyedildiğini inkâr etmesi çok uzak bir ihtimaldir. Dolayısıyla bu ayet Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından gönderildiğini inkâr eden Kureyşli müşriklere bir cevap olarak indirilmiştir.⁸¹ Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bu hitap tüm yahudileri kapsamamaktadır; ayrıca bunu söyleyen şahsın da sonunda hatasını anlayıp tövbe ettiği nakledilmiştir. Dolayısıyla ayetin bir yahudi ile ilgili olması da ihtimal dâhilindedir.

Mekkî İhlas sûresinde de yahudilerin, Allah'ın zatına dair problemli inanışlarından bir başkasına cevap verilmiştir. Aralarında Ka'b b. Eşref'in de bulunduğu bir kısım yahudi Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna girdiler ve ona yeryüzünün yaratılmış olduğunu öyleyse Allah'ı kimin yarattığını sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber çok sinirlendi, Cibrîl onu sakinleştirdi ve İhlas sûresini kendisine bildirdi. Resûlullah sûreyi yahudilere okuyunca bu sefer de "Rabbini bize tarif et; kolu nasıl, pazusu nasıl?" dediler. Hz. Peygamber bunu duyunca daha da sinirlendi ve yine Cibrîl gelerek kendisine وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ *"Allah'ı layığıınca tanıyamadılar. Yeryüzü kıyamet gününde tamamıyla O'nun elindedir. Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve yücedir."* (ez-Zümer 39/67) ayetini indirdi, onu yine sakinleştirdi.⁸²

Yahudilerin müşriklere benzer ifadeler kullanmaları birlikte yaşamadan kaynaklanan etkileşimi gözler önüne sermektedir. Yukarıda geçen ayette de şirkten bahsedilmesi yahudilerin tecsime (Allah'ı cisim gibi gösterme/kabul etme) sebep olan bu sorularından dolayı şirk düşüklerinin göstergesi olabilir.⁸³ Bu sûrenin müşriklere veya hristiyanlara cevaben indiğine dair rivayetler de vardır. Yahudilerin zihnindeki tanrı tasavvuruna bakılırsa, Allah'ın şeklî tasvirine

⁷⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IX, 394.

⁸⁰ Mukâtil, *Tefsîr-i kebîr*, I, 566.

⁸¹ Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l-hadîs* (trc. Heyet), I-VII, Ekin Yayınları, İstanbul 1998, 2. bs., III, 72.

⁸² Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrü'l-Fahrî'r-Râzî*, XXXII, 175.

⁸³ Uraler, *Hz. Peygamber'e Yahudi ve Hristiyanların Yönelttikleri Sorular*, s. 80.

hiçbir şekilde izin verilmediği gerçeğine rağmen, daha ziyade Tanrı'nın işlerinin ya da fiillerinin tecrübesine dayanan ve antropomorfizmi de içeren sözlü tasvir, sıklıkla Tanah literatüründe yer almıştır. Bu manada Tanrı'nın sesi, nefesi, eli, ayakları, gezinmesi, oturması ve dokunmasından bahseden ifadeler söz konusudur.⁸⁴ Bunlar dikkate alındığında yahudilerin de tecsimi içeren bu tarz sorular sormasının muhtemel olduğu ortaya çıkmaktadır.

Mekkî ayetlerde bahsedilen yahudilerin antropomorfik tanrı anlayışlarıyla ilgili bir diğer örnek de Allah'ı somut bir varlık olarak görme talebinde bulunmalarıdır. Hz. Musa'ya, buzağıya taptıklarından dolayı tövbe etmeleri için kavminin en hayırlılarından yetmiş kişi seçerek Allah'ın belirlediği yere gelmesi emredilmişti. Kendilerine emredilen yere varınca bu yetmiş kişi Allah'ı açıkça görmeden iman etmeyeceklerini söylediler ve sonunda onlara sarsıcı bir azap gönderildi, orada helak edildiler.⁸⁵ Bu olayı anlatmak üzere aşağıdaki ayet nazil olmuştur:

“Musa belirlediğimiz yere gitmek üzere kavminden 70 kişi seçti. (Taleplerinden dolayı) şiddetli bir deprem onları sarsınca Musa ‘Rabbim dileyseydin onları da beni de bundan önce helak ederdin. Şimdi içimizden bazı beyinsizler sebebiyle hepimizi helak mı edeceksin? Bu senin imtihanından başka bir şey değildir. Böylece sen dilediğini dalaletle dilediğini de hidayete erdirirsin. Sen bizim velimizsin, bizi bağışla ve bize acı. Sen bağışlayanların en hayırlısı’nı dedi.” (el-A’raf 7/155)

Bazı rivayetlerde Şûrâ sûresinin 51. ayetinin de yahudilerin tanrı algısı ile ilgili olduğu belirtilir. Yahudiler Hz. Musa'nın Allah ile konuştuğuna ve O'nu gördüğüne inandıkları için Resûl-i Ekrem'den (s.a.) de peygamberliğin kanıtı olarak bu fiilleri gerçekleştirmesini istediler. Bunun üzerine “Allah bir insanla ancak vahiyle (ilhamla) veya perde arkasından ya da bir elçi aracılığıyla konuşur. O şüphesiz yüce ve hikmet sahibidir.” şeklindeki 51. ayet nazil olmuştur.⁸⁶

Mekkî ayetlerde bahsedilen, yahudilerin Allah'a dair bir başka sıkıntılı inançları da Allah'ın alemi yaratırken yorulduğunu ve Sebt Günü istirahata çekildiğini düşünmeleridir. Ayetin nüzul sebebi bir grup yahudinin Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek Allah'ın altı günde neleri yarattığını sormaları ile ilgilidir. Hz. Peygamber cevap olarak Pazar ve Pazartesi günleri yeryüzünü, Salı günü dağları, Çarşamba günü şehirleri, canlıların rızıklarını, nehirleri, yeryüzündeki mamur ve harap olmuş yerleri, Perşembe günü gökyüzünü ve melekleri, Cuma gününün ilk üç saatinde yaratılmışların ecellerini, ikinci üç saatinde afetleri, son üç saatinde ise Adem'i yarattı dedi. Yahudiler Cumartesi gününün kaldığını ima ederek tamamlamasını istediler.

⁸⁴ Gürkan, *Yahudilik*, s. 110.

⁸⁵ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (thk. Heyet), I-XV, Müessesetü Kurtuba; Mektebetü'l-Evladi'sh-Şeyh li't-Tûras, Kahire 2000, VI, 400.

⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 422.

Resûlullah onların niyetlerini bildiği için sinirlendi. Bunun üzerine وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا “Biz yeri, göğü ve *arasındakileri altı günde yarattık ve hiçbir şekilde yorulmadık. Sen onların söylediklerine karşı sabırlı ol...”* (Kâf 50/38-39) âyeti nazil oldu.⁸⁷ Yahudiler Hz. Peygamber’den devam etmesini istediklerinde aslında “Allah’ın Sebt Günü’nde istirahate çekildiği” şeklinde bir söz işitmeyi arzuluyorlardı. Burada da Allah’ın tıpkı yaratılmışlar gibi yorulan bir varlık olduğuna inandıkları ortaya çıkmaktadır. Bu görüş çok yaygın olmakla birlikte Fahreddin er-Râzî ayetin müşriklere hitap ettiğini, onlara nasıl ilk kez yarattıysak ikinci kez de yaratabiliriz ve bu bizi yormaz, zorlamaz mesajı verdiğini söyler. Bununla birlikte muhatabın yahudiler olduğunu varsayarak onların hangi hatalara düştüğünü de sıralamıştır. Fahreddin er-Râzî’ye göre âlem yaratılmadan önce, güneş ve ay da olmadığı için, bizim bildiğimiz anlamda gün kavramı yoktur, ayette geçen gün kelimesi mücerred bir vakti anlatmaktadır. Dolayısıyla yahudiler burada gün kavramının varlığını kabul ederek âlemin kıdemini savunan filozof grubuyla aynı görüşü paylaşmış olur. Aynı şekilde Allah’ın yorulduğunu ve dinlenmeye çekildiğini söyleyerek de müşebbihe gibi düşünmüş olurlar. Ayetin muhatabı yahudiler kabul edilirse; bu düşüncelerinden dolayı hata ve dalaletle düştükleri ortadadır.⁸⁸

Mekkî sûre ve ayetlerde o dönemde yaşayan yahudilerin Allah inancına baktığımızda ilk göze çarpan O’nu somut bir varlık olarak görmek ve tanımak istemeleridir. Bu sebeple Hz. Peygamber’e (s.a.) sorular yönelterek onu kızdırmışlar ve zor durumda bırakmışlardır. Yukarıda da zikredildiği üzere, sahip oldukları ve tahrif ettikleri dini gelenek onların kafasında insan biçimci bir tanrı algısı oluşturmuştur, bu tanrıyı İslâm’da da bulmak istemişlerdir. Özü itibarıyla tevhit esaslı ve aşkın bir tanrı inancı olan Yahudilik, bu gerçeği bilen müntesipleri tarafından kendi çıkarları doğrultusunda değiştirilerek İslâm’a ve Hz. Peygamber’e karşı bir saldırı unsuru olarak kullanılmıştır. Medîne döneminde İslâm güçlendikçe bu tavır daha da sertleşecek, sadece sözlü değil fiili mücadele de başlayacaktır. Ancak Mekke döneminde daha çok inanç üzerinden sataşma yoluna gitmişlerdir. Bunu yaparken de Allah’a yönelik çok çirkin ithamlarda bulunmuşlardır.⁸⁹

⁸⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XXI, 465.

⁸⁸ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrû’l-Fahri’r-Râzî*, XXVIII, 184.

⁸⁹ Medîne yahudilerinin tanrı inancı işlenirken bu konu daha kapsamlı ele alınacaktır.

Mekkî sûre ve ayetlerde ele alacağımız bir diğer konu da Medîne yahudilerinin peygamber inancındaki problemleridir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi yahudiler her fırsatta Hz. Peygamber’i (s.a.) yalanlamak ve ona karşı mücadele etmek için müşriklerle birlikte hareket etmiş, kendi kitaplarında bahsedilen doğru bildikleri şeylerden taviz vermişlerdir. Mekkî sûre ve ayetlere bakacak olursak vahye muhatap kılınan kimselerin esasında Resûlullah’ın peygamberliğini kendi öz evlatları kadar yakından bildikleri vurgulanmaktadır (el-En’am 6/20).⁹⁰ Bundan dolayı birçok yerde Hz. Peygamber’e, Ehl-i kitabın bir kısmının kendisine ve Kur’ân-ı Kerîm’e inandığı, vahye muhatap olmaktan mutluluk duyduğu bir kısmının ise bildiği halde inanmamakta ısrar ettiği hatırlatılmaktadır (er-Ra’d 13/36; Sebe 34/6; el-Ankebut 29/47). Yine Ehl-i kitaptan inananlara sabırları dolayısıyla iki kat mükafat verileceği de vurgulanmaktadır (el-Kasas 28/55).

Mekke müşrikleri bir peygamberin herkes gibi bir insan olmasını kabullenmeme bahanesiyle Hz. Peygamber’i inkar ediyorlar, onda mucizevi bir yön aramakta ısrar ediyorlardı. Bu inanışlarının yanlış olduğunu ispatlamak için Allah onlara, Ehl-i kitaba danışmalarını söylemektedir. Çünkü o dönemdeki yahudiler de dâhil kitabî dine mensup olan kimseler peygamberlerin vasıflarını bilir, kendileri gibi “beşer” olan peygamberlere iman ederlerdi. Bu kimseler peygamber inancı noktasında doğru düşündükleri için müşriklere, peygamberlerin vasıflarını “ehl-i zikr”e sormaları söylenmiştir (en-Nahl 16/43; el-Enbiya 21/7).⁹¹

Buna rağmen inatla Allah Resûlü’nün (s.a.) peygamberliğini reddeden yahudiler ona *“Sen Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber değilsin.”* (er-Ra’d 13/43) demekten çekinmiyorlardı. Onlara cevaben Allah’ın ve Abdullah ibn Selam gibi iman etmiş kitap ehlinin, Hz. Muhammed’in peygamberliğine şahit olmasının yeterli olacağı söylenmiştir (el-En’am 6/42-45). Kur’ân-ı Kerîm bu inkarcı tavrın yahudilerin her dönemde gösterdiği bir tavır olduğunu vurgulamak için Hz. Peygamber’in çağdaşı yahudilere, geçmişte yaşayan dindaşlarının peygamberleri inkarları ve sonucunda çektikleri cezaları hatırlatarak onları doğru yola çekmeye çalışmıştır.⁹² Bu ayetler Hz. Peygamber için de bir teselli olmuştur, ona davasında yalnız olmadığını hatırlatmıştır.

⁹⁰ İlgili ayetin metni şu şekildedir: الَّذِينَ اتَّيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعرِفُونَهُ كَمَا يَعرِفُونَ آبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

⁹¹ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحي إِلَيْهِمْ فَسَلُّوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ .

⁹² el-En’am 6/42-45.

Genel itibariyle Mekke döneminde Hz. Peygamber'in çağdaşı olan yahudilere dair ayetler İsrâiloğulları'nın tarihinden Resûlullah (s.a.) döneminde yaşananlara, sosyal yapı içerisinde yakın ilişkide oldukları kesimlerden inanç durumlarına kadar bize bilgi vermektedir. Özetle sunmaya çalıştığımız bu ayetler ve tefsirlerinde dikkat çeken unsur ise hangi dönemde olursa olsun değişmeyen tutum ve davranışların sergilenmesi olmuştur. Tıpkı ataları gibi vahye ve peygamberlere karşı çıkmışlar, seçilmişlik güdüsüyle başka soydan olduğunu düşündükleri Peygamber'i reddetmişler ve dünyaya tamah etme noktasında sınırları aşmışlardır. Bu uğurda inançlarından taviz vermekten de geri durmamışlardır. Medenî sûre ve ayetlerde bu karakter tekrar tekrar karşımıza çıkacaktır.

III. MEDENÎ SÛRE VE AYETLERDE MEDÎNE YAHUDİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Medîne dönemi Hz. Peygamber (s.a.) ile yahudilerin birebir ilişkilerinin başlaması açısından çok büyük öneme sahiptir. Bu dönemde iki taraf arasında yaşananlar çok yönlü bir hal almaya başlamıştır. Mekke'deki gibi sadece itikadî alana vurgu yapılmakla kalınmamış, bununla beraber Yahudiler ve müslümanlar arasında geçen fiilî tartışmalar, savaşlar, sürgünler de Kur'ân-ı Kerîm'e yansımıştır. Bu bakımdan ele alacağımız ayetler çok daha geniş kapsamlı olacaktır.

Medenî sûre ve ayetlerde yahudilere karşı kullanılan üslûbun sertleşmesi ilk göze çarpan unsurlardan biridir. Mekkî sûrelerde gördüğümüz yahudilerin değişken tarihinde katlandıkları sıkıntıların ortaya konması durumunun aksine; Medenî sûrelerde yahudilere kınama, suçlama, tehdit ve intikam üslupları ile hitap edilmiştir.⁹³ Ancak bu geçiş birden olmamıştır, hicretten önce son zamanlarda değişmeye başlayan üslûp Medîne'de ilişkilerin gerilmesine paralel olarak sertleşmiştir.

Ayetler bu dönemde yoğun bir tartışma ortamının ortaya çıktığına dair ipuçları taşımaktadır. Hangi cemaatin doğru olduğu ve kurtulduğu münakaşasının bir ara ciddi bir şekilde gündeme geldiği görülmektedir. Her bir grup sadece kendilerinin cennete gireceğine inanıyorlardı ve ötekinin değerlerini hiçe sayıyorlardı.⁹⁴ Yine Medenî ayetlerde göze çarpan bir başka nokta da yakın akraba ilişkisidir. Atalarından torunlarına intikal eden karakterin asırlar boyunca değişmediğine Medenî sûre ve ayetlerde vurgu yapılmıştır.⁹⁵

⁹³ Cabirî, *Medhal*, s. 389.

⁹⁴ Paçacı, *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?*, s. 182.

⁹⁵ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, II, 345.

Yahudilerle somut anlamda ilişkilerin ilk bozuluşu genellikle kıblenin değiştirilmesi ile irtibatlandırılmıştır. Ancak bundan önce Mekke’de de iki tarafın arasının çok iyi olduğu söylenemez. Ayrıca yahudilerin, ayrı bir dini toplum olarak kabul edilmeleri, İslâm’a davet edilmeleri aynı anda meydana gelen olaylardır. Bu olaylardan hangisinin tam olarak yahudilerden kopma kabul edilebileceği kesin değildir. Medîne’den kovulduktan sonra bile yahudiler eleştirilmiş, iyi ya da kötü ilişkilerde bir kopuş olmamıştır.⁹⁶

A. MEDENÎ SÛRE VE AYETLERDE GAYRİMÜSLİMLERLE İLİŞKİLERİN ÇERÇEVESİ

Hem Mekkî hem de Medenî sûreler açısından Kur’ân-ı Kerîm’in Ehl-i kitaba yönelik takındığı tavır değişkenlik göstermiştir. Mekkî sûrelere baktığımızda Kur’ân-ı Kerîm daha çok yahudilerin geçmişte yaşadıklarını muhataplarına hatırlatarak aynı problemleri takındıkları takdirde yahudilerin başına gelenlerin aynısını yaşayacakları konusunda onları uyarmıştır. Medîne dönemine gelindiğinde ise yahudiler ile kurulan birebir iletişimin etkileri ayetlere yansımıştır. Ayetlerden anlaşıldığı gibi onlar İslâm’a ve yeni kurulan devletin çatısı altında birleşmeye çağırılmıştı ancak onlar bu davete olumsuz cevap vererek fiilî olarak da düşmanlık göstermişlerdir. Mekke döneminde *أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِهِمْ بِأَلَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ* *“Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et, onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz Rabbin, yolundan sapanları ve doğru yolda olanları en iyi bilendir.”* (en-Nahl 16/125) ayeti düsturunca gayrimüslimlere muamele edilmiş, onlar dinî ve sosyal anlamda hiçbir şeye zorlanmamıştır. Medîne döneminin ilk zamanlarında da devam eden bu üslup, onların her defasında Resûlullah (s.a.) ve ashabına karşı gösterdikleri olumsuz tavırlar ve yanlış davranışlar sonucu sertleşmeye başlamıştır. Bu geçiş tedricen gerçekleşmiş, sonunda da gayrimüslimleri dost edinmeme emrine kadar varmıştır.

Bununla beraber Ehl-i kitap arasındaki farklılıklara dikkat çekilmiş, hepsi birden aynı kefeye koyularak eleştirilmemiştir. Bu durumla ilgili ayet *“Müminlere düşmanlık konusunda en şiddetli olanların yahudiler ve müşrikler olduğunu görürsün. Yine müminlere sevgi bakımından en yakın olanının da ‘Biz hristiyanlarız’ diyenler olduğunu görürsün. Çünkü onların içinde büyüklük taslamayan keşiş ve rahipler vardır.”* (el-Maîde 5/82) ayetidir. Bu ayette Mekke’de müşriklerin Medîne’de ise yahudilerin müminlere çekitirdikleri sıkıntılara vurgu yapılmıştır ancak

⁹⁶

Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur’an* (trc. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu, Ankara 2012, 12. bs., s. 219.

Habeşistan kralı Necaşî gibi tevazu sahibi hıristiyanlar ayrı tutulmuş topyekûn bir suçlamaya gidilmemiştir. Yine bu duruma emanetine sahip çıkan ve sahibine eksiksiz iade eden Ehl-i kitap ve bunun aksi tavır takınan, emaneti sahibine verme sorumluluğunu kabullenmeyen kitap ehlinin farkı da örnek verilebilir (Âl-i İmrân 3/75).

Medîne’de indirilen ilk sûre olan Bakara’da müminlere Ehl-i kitaba karşı af ve hoşgörü yolunu tutmaları söylenmiştir. Ehl-i kitabın kıskançlıkları ve müminleri doğru yoldan çıkarma çabaları için Allah emrini yerine getirinceye kadar beklemeleri, hoş görmeleri zikredilmiştir (el-Bakara 2/109).⁹⁷ Ayetin nüzul sebebine dair farklı görüşler mevcuttur. Bir rivayete göre Huzeyfe ibnu’l-Yeman ve Ammar b. Yasir yahudilerin eğitim faaliyetlerini yürüttükleri Beytü’l-Midrâs’a gelmişler, yahudiler onları dinlerinden döndürmek istemiş, onlar ise bu konuda kararlılıklarını belirtmişler. Bunun üzerine de söz konusu ayet indirilmiştir. Bir başka rivayette de bu ayetin müminlere yahudiler gibi “Râi’nâ” dememeleri (el-Bakara 2/104) konusunda bir uyarı olarak indirildiği belirtilir. Bu ayetin devamında yahudilerin, müminlerin iyiliklerle karşılaşmasını istemedikleri onların da kendileri gibi doğru yoldan çıkmalarını arzuladıkları zikredilmiştir. Bakara sûresinin 109. ayetinin de bu ayetlerle bağlantılı olarak indirildiği söylenmiştir.⁹⁸

Sonuç olarak bu ayetten gayrimüslimlere, müslümanlara düşmanlık etmedikleri müddetçe, düşmanlık edilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Tehlike arz etmedikleri zaman, Kur’ân-ı Kerîm’in prensipleri ve Hz. Peygamber’in (s.a.) uygulamaları sonucu kendi dini ve kültürel kimliklerini koruyarak güven içinde yaşamışlardır.⁹⁹ Ancak Allah’a ve Ahiret Günü’ne inanmadıkları, Peygamber’in haram kıldığını haram kılmadıkları ve hak dini kabule yanaşmadıkları müddetçe onlardan cizye alınması, cizyeyi vermedikleri takdirde ise kendileri ile savaşılmaları emredilmiştir.¹⁰⁰ Bu emir de Hicret’in 9. yılında Tebük seferine hazırlık esnasında veya Tebük gazvesi sırasında nazil olmuştur. Söz konusu ayetin bulunduğu Tevbe sûresinin de son nazil olan surelerden olduğu dikkate alındığında¹⁰¹ Hicret’in ilk yıllarında bu şekilde yaptırımların henüz ortaya çıkmadığı, hoşgörü politikasının devam ettiği anlaşılmaktadır.

97 وَكَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْتَصُوا
وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

98 Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf, *Tefsîru’s-Seâlibî* (thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcud), I-V, Dâru İhyâi’t-Tûrasi’l-Arabî, Beyrut 1997, I, 301-302.

99 Özel, Ahmet, “Gayri Müslim”, *DİA*, XIII, 426.

100 et-Tevbe 9/29.

101 Fayda, Mustafa, *Hiz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, 3. bs., s. 129.

Tarihî açıdan Ehl-i kitap ile Kur'ân-ı Kerîm'in oluşturmak istediği toplum arasında sosyal farklılık olmasına rağmen, vahiy kültürü açısından iki taraf benzerlik arz ederler.¹⁰² İnanç esaslarında olan bu benzerlik diğer gruplara göre Ehl-i kitaba olan yakınlığın sebepleri arasındadır. Dolayısıyla da onlar ortak bir temel olan tevhide davet edilmişlerdir. Hicretin ilk zamanlarında nazil olan Âl-i İmrân sûresinin 64. ayetinde de bu ılımlı çağrı dikkat çekmektedir. Ancak ayetin son kısmında *“Eğer onlar yüz çevirilerse deyin ki: ‘Şahit olun biz müslümanlardanız.’”* ifadesi başta gösterilen müsamahanın az da olsa ortadan kalkmaya başladığını gösteren bir meydan okuma ve korkutma cümlesi sayılabilir. Yani biz Ehl-i kitaba karşı müslüman olduğumuzu ilan ediyoruz ve onları da bu duruma şahit tutuyoruz, şayet tüm kitapların ve peygamberlerin müttefik olduğu tevhitte yüz çevirseniz sorumluluğu size aittir mesajı verilmiş olabilir. Burada müminler Ehl-i kitaptan olan bazı münafıklar gibi korkup inançlarını gizlememişler ayrıca buna başkalarını da şahit kılmışlardır.¹⁰³ Ancak ayetin geneline bakıldığında Ehl-i kitaba karşı sert bir tavır takınıldığını söylemek zor görünmektedir.

Müminler her zaman olduğu gibi Hicret sonrasında da temel vazifelerinden iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama görevlerini sürdürmüşler ve her fırsatta Ehl-i kitabı da imana çağırmaktan vazgeçmemişlerdir. Ancak, içlerinden çok azı hariç, onlar fasıklığı seçmekte karar kılmışlardır (Âl-i İmrân 3/110). Durum böyle iken dahî müminler *“en hayırlı ümmet”* olarak sabır yolunu tutmuşlar ve kendilerine yüklenen görevi layığınca yerine getirmeye gayret etmişlerdir.

Aslında Ehl-i kitaba nasıl davranılacağını genel anlamda ortaya koyan ayetler Mümtehin Sûresi 8 ve 9. ayetlerdir. Burada Allah müminlere, kendileriyle savaşmadıkları ve onları yurtlarından çıkarmadıkları takdirde, Ehl-i kitaba iyi ve âdil davranmalarını söylemektedir. Ancak savaş ilan edip müminleri yurtlarından çıkarmak için çaba sarf ederlerse hiçbir şekilde onları dost edinmemelerini emretmiştir. Ayetlerde mutlak manada bir düşmanlıktan bahsedilmemekte savaş şartı koşulmaktadır. Sadece inkar varsa bu durum savaşmayı, nefreti gerektirmemektedir.¹⁰⁴ Yine de her şartta Allah müminlerin hazırlıklı ve güçlü olması, karşı tarafın sahip olduğu imkanlara sahip olmaları gerektiğini buyurmuştur (el-Enfal 8/60). Burada Ehl-i kitaba

¹⁰² Gökkır, Necmettin, “Kur'ân-ı Kerîm'de Farklı Kültürlere Ait Kavramlar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, 1999, s. 272.

¹⁰³ Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şehâbe'd-Dîn Mahmud, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'ul-Mesânî*, I-XXX, Dâru İhyâi't-Türasî'l-Arabî, Beyrut (ts.), III, 194.

¹⁰⁴ Sülün, Murat, *Kur'ân Ne Diyor? Biz Ne Anlıyoruz?*, Ensar Yayınları, İstanbul 2015, s.331-332.

İslâm'ı kabul etmeseler dahî, birlikte yaşamının gerekliliklerini yerine getirdikleri ve sıkıntılara sebebiyet vermedikleri takdirde güven içinde yaşayacakları mesajı verilmiştir.

Ancak inatçı tutumları sebebiyle zamanla onlara muamele değişmiş, müminlere onlara karşı dikkatli olmaları uyarısı yapılmıştır. *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ* “Ey iman edenler! Ehl-i kitaptan bir gruba boyun eğip uyacak olursanız sizi imanınızdan döndürüp kafir yaparlar.” ayeti, muamelenin sertleşmeye başladığını gösteren ilk ayetlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Âl-i İmrân 3/100). Ayetin nüzul sebebi olarak, cahiliye zamanında aralarında kanlı savaşlar olan, İslâm ile birlikte barışa kavuşan Evs ve Hazrec’in bir yahudinin fitnessi sonucu savaşa kalkışmaları zikredilmiştir. Yahudi onlara geçmişteki düşmanlıklarını hatırlatarak iki grubu galeyana getirmiş ve öldürme olayına kadar varan bir kavgaya sebep olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) ise onları sakinleştirmiş ve kavganın son bulmasını sağlamıştır. Böylece söz konusu ayet nazil olmuştur.¹⁰⁵ Bu ayetle artık Ehl-i kitabın tehlike arz etmeye başladığı, hoşgörünün suistimale yol açabileceği anlaşılmaktadır ve bu sebeple de müminler kesin bir dille uyarılmıştır.

Bununla birlikte onlar kendilerine verilen imkanları görmezden gelerek nankörlük ve fitne yolunu seçmişlerdir. Bu sebepten Ehl-i kitapla ilişkilerin kopma noktasına geldiğini gösteren ayetlerden biri ise *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ* “Ey iman edenler! Yahudileri ve hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudur. Sizden de kim onları dost edinirse, o kimse onlardan olur. Şüphesiz Allah zalimleri hidayete erdirmez.” (el-Mâide 5/51) ayetidir. Yine onları dost edinenlerin Allah ile ilişkisinin kesilmiş olacağı (Âl-i İmrân 3/28), onların her fırsatta müminleri sıkıntıya düşürmenin yollarını aradıkları için sırdaş edinilmemeleri gerektiği (Âl-i İmrân 3/118), aleyhlerinde bir durumla karşılaşmamak için müminlerin kendileri gibi mümin olanları bırakıp da kafirleri dost edinmemeleri gerektiği (en-Nisa 4/144), tevhit hakikatini inkar edenlerin ancak düşman olacağı (el-Mümtehine 60/1) zikredilmiştir. Görüldüğü gibi Medîne döneminin son safhalarına doğru nazil olan sûrelerde, Ehl-i kitapla, hassaten yahudilerle ilişkilerin iyice bozulduğu bunun da Kur’ân-ı Kerîm’e yansıdığı dikkat çekmektedir. Artık onlara karşı tüm müsamaha ve hoşgörü sona ermiş, Ehl-i kitap

tıpkı Mekke dönemindeki müşriklerin konumu gibi hem dinî hem de sosyal anlamda bir düşman olarak addedilmişlerdir.

B. MEDENÎ SÛRE VE AYETLERDE MEDÎNE YAHUDİLERİNE DAİR GENEL BİLGİLER

Mekke dönemi ve Medîne döneminin ilk yılları müslümanlar ve Ehl-i kitap dinî anlamda aynı kökene bağlı olmaları dolayısıyla gönül bağı içerisinde idiler. Medîne Vesikası ve kurulan yeni devlet ile bağlılık iyice artmışken zamanla ciddi ayrılmalar yaşanmış, ümmî olan Araplar İslâm dini dairesine alınırken genel olarak Ehl-i kitap özelde ise Medîne yahudileri “öteki” olarak kalmıştır. Ötekileştirilmeleri yahudilerin en azılı düşman olarak kabul edilmesine kadar varmıştır.¹⁰⁶ Söz konusu süreç ayetlere de konu olmuş, yahudilere karşı kullanılan üslûp zamanla sertleşmiş ve sürgün gibi cezalardan bahsedilmiştir. Medenî ayetlerde de doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen olaylara atıflar yapılmıştır.

1. Medîne’de Yahudi Grupları

Daha önce de bahsettiğimiz üzere Medîne’de on bir ana grup ve birçok küçük grup bulunmaktaydı. Bu ana gruplardan üç tanesi konumuzla doğrudan bağlantılı olan, Hz. Peygamber’in (s.a.) Medîne Vesikası’nda adları geçen Benî Kaynuka, Benî Nadîr ve Benî Kurayza kabileleridir. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber döneminde yaşayan yahudilerin tek bir dinî zümreden mi yoksa muhalif yahudi mezheplerinden mi oldukları belirtilmemiştir.¹⁰⁷ Yani dinî bakımından durumlarına dair detaylardan bahsedilememiştir. Müslümanların Medîne’ye gelmesiyle iki dinî grup arasında çift yönlü bir etkileşim başlamış, çoğulcu bir toplum yapısı ve çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Ancak kurulan toplum düzeni bir süre sonra yahudiler tarafından bozulmuştur. Daha önce söz konusu sürecin nasıl gerçekleştiği anlatıldığından burada sadece ayetlerde nasıl bahsedildiğine değinilecektir.

Hicretten sonra Kaynuka kabilesini, kıblenin değiştirilmesi ve Bedir’de müslümanların zafer elde etmesi oldukça tedirgin etmiş ve sıkıntılı davranışlarda bulunmalarına neden olmuştur. Problemleri tutumlarına örnek olarak, Bedir gazvesinden sonra Hz. Peygamber (s.a.) Medîne’ye gelerek yahudileri Benî Kaynuka çarşısında toplamış ve onlara tıpkı Bedir’de Kureyş’in başına gelenler gibi, bir musibetin gönderilmesinden sakınmalarını ve bunu yaşamadan İslâm’ı seçmelerini söylemiştir. Yahudiler de Hz. Peygamber’e, savaşmayı bilmeyen ve kuvvetli olmayan

¹⁰⁶ Sülün, *Kur’ân Ne Diyor? Biz Ne Anlıyoruz?*, s. 323-324.

¹⁰⁷ S. D. Goitein, “The Jewish Tradition in Islam”, *Jews And Arabs*, Schocken Books, New York 1974, s. 50.

bir toplulukla savaştığını, bir fırsat yakalayıp onları yendiğini şayet kendileriyle savaşırsa hezimet yaşayacağını söylemişlerdir. Bu olay üzerine de *قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْيُهُمْ وَهُمْ يَخْشَوْنَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَيَنْسَوْنَ* *“İnkâr edenlere de ki: Siz yenilgiye uğrayacaksınız ve cehennemde toplanacaksınız. Ne kötü bir dölşektir o.”* (Âl-i İmrân 3/12) ayeti nazil olmuştur. Nitekim Allah Benî Kurayza’nın katledilmesi, Benî Nadîr’in sürgün edilmesi ve Hayber’in fethi ile bu vaadini gerçekleştirmiştir. Bunlara ek olarak düşmanlık yapan yahudilere de nübüvvetin delillerinden biri olan cizye uygulamasını yürürlüğe koymuştur.¹⁰⁸

Bakara sûresinin 100. ayetinde zikredilen ahitlerini bozan kimselerin de yahudiler olduğu rivayet edilmiştir.¹⁰⁹ Ayetin Allah’ın, kendi kitaplarında Hz. Peygamber’e (s.a.) iman etme konusunda yahudilerden misak almadığını iddia eden Malik b. es-Sayf hakkında nazil olduğu söylendiği gibi Hz. Peygamber’e iman edeceklerine, müşriklere karşı ona yardımda bulunacaklarına dair söz veren ve bu sözlerini tutmayan yahudiler hakkında indirildiği de zikredilmiştir. Bunlara ek olarak Benî Nadîr ve Benî Kurayza gibi Hz. Peygamber ile aralarında anlaşma bulunan ve bunu bozanlarla ilgili olduğu da rivayetler arasındadır.¹¹⁰ Bu da bizi diğer yahudi grup olan ve anlaşmayı ilk bozan Kaynukalılar’a götürebilir.

Benî Kaynuka sürgününden sonra Medîne’den sürülen ikinci yahudi grup Nadîrliler olmuştur. Söz konusu kabileye mensup olan şair Ka’b b. Eşref müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.) konusunda kışkırtıyor, onu ve ashabını her daim kötülüyordu. Yaptıkları müslümanları iyice sıkıntıya sokmaya başlayınca da Hz. Peygamber onun öldürülmesine izin verdi. Bu durum da yahudilerin müslümanlara karşı nefretini arttırdı ve anlaşmayı bozacak tavırları sergilemeleri için bahanelerden biri oldu. Benî Nadîr’in Medîne’den sürgün edilmesinden Haşr sûresinde bahsedilmiştir (el-Haşr 59/2-17). Sûrenin 15. ayetindeki *“Onların durumu, kendilerinden kısa süre önce yaptıklarının cezasını tatmış olanların durumu gibidir.”* ibaresinin¹¹¹ Nadîrliler’le ilgili olduğu rivayet edilmiştir. Ayette zikredilen kısa süre önce yaptıklarının cezasını çekenlerin de tıpkı Benî Nadîr gibi Medîne’den sürülen Benî Kaynuka olduğu söylenmiştir. Bir sonraki ayet ise Benî Nadîr’i

¹⁰⁸ Beydavî, Ebu’l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-tevîl*, I-V, Dâru İhyâi’t-Tûrasi’l-Arabî, Beyrut (ts.), II, 7.

¹⁰⁹ “Onlar ne zaman bir anlaşma yaptılarsa içlerinden bir grup anlaşmayı bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmezler.” (el-Bakara 2/100)

¹¹⁰ Ebû Hayyan el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru’l-muhîr* (Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), I-VIII, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1993, I, 492.

¹¹¹ كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاتُوا وَيَالَ أَمْرِهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ .

H. Peygamber'e karşı savaşmaya teşvik eden, onlara yardım edeceğini söyleyen ancak savaş zamanı en zor durumda yahudileri yüzüstü bırakan münafıklarla ilgili olarak nazil olmuştur.¹¹² Sonucunda da Benî Nadîr yenilgiye uğrayarak sürgün edilmiş ve her iki grup Kur'ân'da bildirildiği üzere ebedî cehennem azabına mahkum edilmiştir (el-Haşr 59/16-17).

Medîne'den sürülen son yahudi grup ise Hendek gazvesi esnasında müşriklerin safında yer alan Benî Kurayza olmuştur. Ahzab sûresinin 26. ayetinde "*Kitap ehlinde müşriklere yardım edenler*" şeklinde bahsedilenlerin, Allah Resûlü ile anlaşmayı bozan Benî Kurayza olduğu rivayet edilmiştir.¹¹³ Bu ihanetlerinden dolayı Allah, Hendek zaferinden hemen sonra H. Peygamber'e (s.a.) Benî Kurayza ile savaşmayı emretmiştir. Sonucunda da kadın ve çocuklardan oluşan bir kısım Kurayzalı sürgün edilmiş, H. Peygamber ile savaşan erkekler ise öldürölerek cezalandırılmıştır. Müminler ise Kurayzalıların mallarına, o güne kadar yaşadıkları ve gelecekte yaşayacakları vatanlarına mirasçı kılınmışlardır (el-Ahzab 33/27).

2. Medîne Yahudilerinin Müslümanlarla İlişkileri

İlk defa Medîne'de aynı toplum içerisinde yaşayan müslümanlar ve yahudiler, birlikte yaşamanın gereği olarak sosyal, siyasî ve dinî anlamda etkileşimde bulunmuşlardır. Düzeni sağlamak adına Allah Resûlü (s.a.) tarafından oluşturulan anayasa siyasî münasebetlerin ilk adımı olmuş, iki tarafta belli yükümlölükler altına girmiştir. Bu anayasanın esasında sosyal hayatı düzenleyen bir yönü de bulunmaktaydı ve her gruba dinlerini özgürce yaşama hakkı tanıyordu.

İslâm'ın geçmişten bu yana Yahudilik ve Hristiyanlığa gösterdiği saygı bir iltifat değildir; aksine dinî anlamda hakikatin tasdikidir. İslâm'a göre onlar hoşgörölün '*öteki görüşler*' değil gerçekten vahyedilmiş dinler olarak görölmüştür. Dolayısıyla onların meşruluğu ne sosyo-politik ne kültürel ne de medenîdir; bilakis dinîdir.¹¹⁴ Yani Medîne yahudileri yaptıkları sonucunda toplumsal olarak "*öteki*" kabul edilmiş olabilirler ancak dinî anlamda müslümanlar ve vahyedilmiş diğer dinlerin mensupları, sonradan gerçekteşen bozulmaları dışarıda bırakacak olursak, esasta aynı hakikati temsil etmektedirler. Çünkü İslâm İbrahimî dinlerin son vahyedilmiş halidir ve önceki vahiylerin temelleri üzerine bina edilmiş, onları tasdik ve teyit etmektedir.¹¹⁵

¹¹² İbn Atiyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib, *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* (thk. Abdüsselam Abdüşşafî Muhammed), I-VI, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2001, V, 290.

¹¹³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIX, 72.

¹¹⁴ Fârûkî, İsmâil Râci, *İslam ve Diğer İnançlar* (trc. Ejder Okumuş), İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 111.

¹¹⁵ bk. el-Bakara 2/41, Âl-i İmrân 3/3, el-Mâide 5/48, Fatır 35/31.

Ancak Medîne'deki yahudilerin çoğunluğu, ortak zemine sahip olsalar bile, müslümanlara karşı olan olumsuz tutumlarını değiştirmediler. Zamanla Allah'ın müminlere nasip ettiği vahiy ve nübüvvet gibi nimetlere dair kıskançlıkları tebarüz etti (en-Nisa 4/53-54) ve müminleri yoldan çıkarmak, inançlarından döndürmek için her türlü çabayı sarf ettiler.¹¹⁶ Bunu da Allah'ın yolunu eğri göstermeye çalışarak, dalalet için hakikati feda ederek sağlamaya çalıştılar (Âl-i İmrân 3/99-100, en-Nisa 4/44). Gizlice kurdukları komploların en bariz örneklerinden biri de Âl-i İmrân sûresinin 72. ve 73. ayetlerinde anlatılmıştır:

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجَهِ النَّهَارِ وَكُفُّوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ أَن يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Günün başlangıcında müminlere indirilenlere (görünürde) iman edin, günün sonunda ise inkar edin. Umulur ki onlar (dinlerinden) dönerler. "Sizin dininize uyandan başkasına inanmayın" (dediler). De ki: "Şüphesiz hidayet, Allah'ın hidayetidir. Birine, size verilenin benzerinin verilmesinden veya Rabbinizin huzurunda aleyhinize deliller getireceklerinden ötürü mü (böyle söylüyorsunuz)?" De ki: "Lütuf Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."

Burada yahudilerden bir kısmı aralarında yukarıda anlatıldığı şekilde anlaşma yaparak müminleri doğru yollarından saptırmak istemişlerdir. Bu ayetten Medîne yahudilerinin kendilerinden başka kimseye güvenmedikleri de açıkça anlaşılmaktadır. Müminler, onların dinine tâbi olmadıkları için güven telkin etmeyen bu sebeple onların nazarında düşman kabul edilmeye müsait bir grup olmuşlardır.

Yahudiler, kendilerini seçilmiş bir topluluk olarak gördüklerinden olsa gerek, Hz. Peygamber'i ve müminleri hor görmüşler, onlara hakaret içeren ifadelerle hitaplarda bulunmuşlardır. Örneğin yahudilerin müslümanlara selam veriyormuş gibi yapıp küçük kelime oyunları ile beddua ettikleri hadislerde zikredilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) ümmetini bu konuda uyararak "Yahudiler sizden birine selam verdiğinde 'es-sâmu aleyküm' derler. Siz de onlara 'aleyküm' şeklinde cevap verin." buyurmuştur.¹¹⁷ Bu sözleriyle yahudiler müslümanlara 'ölüm üzerinize olsun' şeklinde beddua ederek kin ve nefretlerini dile getirmişlerdir. Bir başka ayette de Medîne yahudileri Hz. Peygamber'e karşı "İşittik ve isyan ettik.", "Dinle bizi dinlenmeyesice!" diyerek karşı çıkmışlardır (en-Nisa 4/46).¹¹⁸ Bu tarz ifadeleri Medîne'deki yahudiler Resûlullah'ın

¹¹⁶ bk. el-Bakara 2/109, Âl-i İmrân 3/69, en-Nisa 4/167.

¹¹⁷ Ebû Dâvud, "Edeb", 149.

¹¹⁸ Nisâ sûresinin ilgili âyeti şu şekildedir:

yüzüne karşı alenen söyleyemezlerdi. Çünkü müslümanlar daha güçlü konumdaydı ve bu durum onları daha dikkatli ve saygılı bir dil kullanmaya zorluyordu. Bu sebeple İbranice olan ve Araplar arasında da yaygınlaşan yaptık, ifa ettik anlamındaki ‘عسينا’ kelimesinde küçük bir değişiklik yaparak ‘س’ harfini ‘ص’ harfi ile değiştirmişler bu şekilde ‘İşittik ve isyan ettik.’ demişlerdir. Aynı ayette geçen ‘راعنا’ kelimesi de Arapça’da ‘bizi gözet, bize sahip çık’ anlamında iken İbranice’de ‘şerlimiz’ anlamına geliyordu. Böylece onlar istedikleri şekilde Hz. Peygamber’e hakaret ediyorlardı. Bu yaptıkları kelime oyunları da Kur’ân-ı Kerîm’de ‘kelimeleri tahrif ediyorlar’ şeklinde müslümanlara bildirilmiş, bu şekilde uyarılmışlardır.¹¹⁹ Esasında bu ahlak dışı davranışları Resûlullah’a ve müminlere karşı nefret dolu tutumlarını çok net ortaya koymaktadır.

Medîne yahudileri müşrik Arapların kendi dinlerine tâbi olmalarını istiyorlardı, dinlerinin Araplar arasında yayılmasını istedikleri için İslâm’ın ortaya çıkıp yayılmasını istemiyorlardı. Ancak İslâm geldiği vakit müşrik topluluğu, içinde bulunduğu durumdan çok daha hayırlı olan tevhide, içlerinde Hz. Musa ve Hz. İsa’nın da bulunduğu peygamberlere ve kitaplara imana yönlendirdi. Bu durumun farkında olan yahudi ahbâr ve uleması haset duygusu ile harekete geçtiler ve müminleri içinde bulundukları bu güzel halden şirk ve küfür bataklığına saplamak istediler.¹²⁰ Bu tutumlarını seçilmiş olduklarını düşünmeleriyle de irtibatlandırabiliriz. Allah’ın oğulları ve sevgili kulları olduklarını iddia eden yahudiler kendi peygamberlerinden ve dinlerinden başkasını kabul etmiyor böyle bir kimsenin güç ve iktidara sahip olmasını sindiremiyorlardı. Aksine Resûlullah’ın (s.a.) kendilerine tâbi olmasını istiyorlardı çünkü onlara göre kurtuluşa eren ve cenneti hak edenler sadece kendileriydi (el-Bakara 2/94, 111). Bu durum da onların “öteki” olarak gördüklerine hasetle düşmanlık yapmasının sebeplerinden sayılabilir.

Müminlere olan düşmanlıklarını ve onları her fırsatta arkadan vurmanın yollarını aradıklarını Hendek gazvesinde de açıkça göstermiş oldular. Müslümanların düşmanı olan müşriklere destek vermeleri, müminleri yenilgi ile etkisiz hale getirme çabaları sonucu yahudiler yurtlarından olmuşlardır (el-Ahzab 33/26-27). Bunun yanı sıra müminleri, namaz gibi ibadet ve inanç

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لَيْتَ بِالْمُسْتَهْتَمِمْ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمِعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا.

¹¹⁹ Zeyveli, Hikmet, “Kur’an ve İndiği Dönem”, *İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s. 121-124.

¹²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, I, 669-670.

konularını alay konusu yaparak, eğlence aracı kılıyorlardı. Bu yaptıklarından dolayı onlar fasık olarak vasıflandırılmışlardır (el-Mâide 5/58-59) .

Daha net olarak genelde Ehl-i kitabın özelde ise Medîne yahudilerinin müslümanlara dair hissettikleri *فَاسْقُونَ* “Ey Ehl-i kitap! Bizden sırf; Allah’a, bize ve bizden öncekilere indirilen kitaplara inandığımız ve sizin çoğunuzun fasık olması dolayısıyla mı hoşlanmıyorsunuz?” (el-Mâide 5/59) ayeti ortaya koymaktadır. Ayetin nüzül sebebinde bir grup yahudinin Resûlullah’a (s.a.) gelerek hangi peygamberlere iman ettiğini sormaları zikredilmiştir. Bu soru üzerine Hz. Peygamber “*Ben Allah’a, bize indirilene, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve torunlarına indirilene, Musa’ya ve İsa’ya verilene ve bütün peygamberlere Rablerinden verilene iman ettim. Onlar arasında hiçbir fark yoktur. Biz Allah’a teslim olan kimseleriz.*” şeklinde cevap vermiştir. Resûlullah Hz. İsa’yı zikrettiğinde yahudiler onun nübüvvetini inkar ederek Hz. İsa’ya inanan birine iman etmeyeceklerini söylemişler sonrasında da bu ayet nazil olmuştur.¹²¹ Mâide sûresinin bu ayetinde yahudilere müslümanların aksine tüm peygamberlere ve kitaplara inanmadıklarına dair bir tariz de yapılmıştır. Ayetteki soru kalıbı esasında bir şaşırtma anlamı taşımaktadır. Ehl-i kitabın tüm ilahî dinlerin özü olan Allah’a, peygamberlere ve kitaplara iman ettiği için müminlerden nefret etmesi tenakuz arz etmektedir.¹²² Kendilerine de bu emredilmişken onlar emirlerin bir kısmına inanıyor bir kısmını ise inkar ediyorlardı ve müminlerle, onlar gibi olmadıkları için alay ediyorlardı.

Medîne döneminin sonlarına doğru nazil olan Maide sûresinde, yaşanan birçok münasebet dolayısıyla yahudilerin müminler açısından nasıl konumlandırılması gerektiğini net bir şekilde ifade eden ayetler arasında daha önce de zikrettiğimiz gibi sûrenin 82. ayeti bulunmaktadır. Ayette müminlere düşmanlık etme konusunda insanların en şiddetlilerinin yahudiler ve müşrikler olduğu zikredilmiştir. Müminler Mekke’de müşriklerin işkencelerine katlanmak zorunda kaldıkları gibi Medîne’de de yahudiler tarafından aynı muameleyi görmüşlerdi. Bu sebeple çok net bir şekilde müminler Medîne’de yahudilerin en azılı düşmanları oldukları konusunda uyarılmıştır. Bu da bize yahudi ve müşriklerin imandan en uzak, fasıklık ve dünya hırsı konusunda en uç noktalarda olduklarını göstermektedir. Hevalarına düşkünlükleri, fesatları, hakka karşı kibir ve inatları, peygamberleri yalanlama ve öldürmeleriyle öne

¹²¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, VIII, 537-538.

¹²² Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrû’l-Fahri’r-Râzî*, XII, 37.

çıkılmışlardır.¹²³ İlişkilerin bu raddeye gelmesi yukarıda zikredildiği gibi onların kıskançlıkları, müminleri hidayetden dalaletе düşürme çabaları, müminlerin inanç ve değerleriyle alay etmeleri, savaşlarda müminleri arkalarından vurmaları ve müminlere duydukları nefret sebep olmuştur.

3. Medîne Yahudilerinin Diğer Gruplarla İlişkileri

Medîne yahudileri müslümanlara karşı müşrik ve münafıklarla dostluk kurarak Hicret’ten sonra kaybettikleri güçlerini yeniden kazanmaya çalışmışlardır. İlk olarak yahudilerin münafıklarla kurduğu ilişki göze çarpmaktadır:

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُنَ

İman edenlerle karşılaştıkları zaman ‘inandık’ derler, şeytanları ile yalnız kalınca da ‘Biz sizinleyiz, onlarla ancak alay ediyoruz.’ derler. (el-Bakara 2/14)

Yukarıdaki ayette geçen ve münafıkların “şeytanları” olarak adlandırılan kesim müfessirlerin çoğu tarafından yahudiler olarak kabul edilmiştir. Yahudilerin bu şekilde vasıflandırılması münafıklarla gizli gizli bir araya geldiklerini ve onlara bazı hassas bilgiler aktardıklarını göstermektedir. İki taraf arasında kurulan bu şer koalisyonu yahudilerin Medîne’den sürülmesine kadar devam etmiş ve konu Medenî sûrelerde zaman zaman anlatılarak müslümanlar bu birliktelik konusunda uyarılmışlardır. Nitekim bu zaman dilimi içerisinde Medineli yahudilerin Hz. Peygamber’e (s.a.), müslümanlara ve İslâm’a karşı bazı tuzaklar kurdukları döneme denk düşmektedir.¹²⁴ Yüce Allah bir başka ayette aralarındaki dostluğa şöyle işaret etmektedir:

بَشِيرِ الْمُتَافِقِينَ بَأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَبِئْتَهُنَّ الْعُرَّةُ فَإِنَّ الْعُرَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا

“Münafıkları elim bir azapla müjdele! Onlar müminleri bırakıp kafirleri dost ediniyorlar. Onların yanında izzet mi umuyorlar, izzetin tamamı Allah’a aittir.” (en-Nisa 4/138-139)

Burada da kafir olarak adlandırılan kesim yahudilerdir.¹²⁵ Yine münafıklar yahudileri savaşa teşvik etmek için, eğer savaşılırsa onlarla birlikte savaşacaklarını, yurtlarından çıkarıldıkları takdirde yahudilerle beraber kendilerinin de çıkacaklarını söylemişlerdir. Ayette her ne kadar Ehl-i kitap tabiri geçse de Medîne’de hristiyan muhatabın olmadığı dikkate alındığında bahsedilen kesimin yahudiler olduğu açıktır. Ancak münafıklar verdikleri sözü tutmamışlar yahudileri yüzüstü bırakmışlar ve kaçmışlardır (el-Haşr 59/11-12). Mücadele sûresinin 14. ayetinde

¹²³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1792.

¹²⁴ Derveze, Muhammed izzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, II, 387,

¹²⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 164.

bize iki grubun birbirini dost ve müttefik edindiği bildirilmektedir. Bu ayette müminlere münafıkların ettikleri yeminler konusunda bir uyarı yapılmıştır. Kendi söyledikleri şeyin doğruluğuna inanmadıkları halde onlar, çıkarları uğruna yemin ediyorlar ve komplolarını yahudileri dost edinerek, onların desteğiyle gerçekleştirmeye çalışıyorlardı.¹²⁶

Yahudilerin Medîne’de müşriklerle olan münasebetlerine gelince, onlar müşriklerin müminlerden daha doğru yolda olduklarını (en-Nisa 4/51)¹²⁷ söyleyerek kimin yanında olduklarını açıkça beyan etmişlerdir. Yahudilerin ileri gelenlerinden Ka’b b. Eşref Kureyş müşriklerine giderek onları Hz. Peygamber’e (s.a.) karşı savaşıma teşvik etmiş, kendilerine yardım edeceğine dair vaatlerde bulunmuştur. Müşrikler savaş teklifine karşılık onların iki putuna tapma şartı getirmişler ve Ka’b b. Eşref de bu teklifi kabul etmiştir. Daha sonra müşrikler, kendilerinin mi yoksa Hz. Peygamber’in mi hidayette olduğunu sorunca, Ka’b b. Eşref müşriklerin Resûlullah’tan ve müminlerden daha doğru yolda olduğunu ifade etmiş bunun üzerine Nisa sûresinin 51 ve 52. ayetleri nazil olmuştur.¹²⁸ Burada en dikkat çeken husus kendileri de İbrahimî bir dine mensup olan yahudilerin kıskançlıkları ve nefretleri sonucunda çıkarları uğruna şirk inancını İslâm’a tercih etmeleridir. Ahzab sûresinde açıkça belirtildiği gibi yahudilerin müşrikleri savaş gibi konularda desteklemeleri, Mekke dönemi de dâhil müşriklere Hz. Peygamber hakkında şüpheye düşürmek için yanlış bilgilendirme yapmalarının ötesinde temelde zıt olan bir inancı şirki desteklemeleri, durumun vehâmetini ortaya koymaktadır.

Mâide sûresinde müşriklerin dost edinilmesi sonucu ebedî azaba dâhil olacakları bildirilen yahudiler fasık olarak addedilmiştir. وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوا آلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (Eğer onlar Allah’a, Peygamber’e ve ona indirilene iman etselerdi onları dost edinmezlerdi.) (el-Mâide 5/81) ayetinde zikredilen “onlar” müşrikler olarak kabul edilmiştir. Çünkü sonrasında gelen ayette “Müminlere düşmanlık etme konusunda en şiddetli olanların yahudiler ve müşrikler olduğunu görürsün.” denilerek müşrikler ve yahudiler arasındaki bağ gözler önüne serilmiştir. Eğer Medîne yahudileri iddia ettikleri gibi Allah’a ve Hz. Musa’ya indirilenlere iman

¹²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, XIII, 465.

¹²⁷ Âyetin metni ve mealî şu şekildedir:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجَنَّةِ وَالطَّاعُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا.

Baksana o kendilerine kitaptan bir nasip verilenlere! Putlara, kâhinlere, şeytanlara, ne kadar batıl varsa hepsine iman ediyorlar ve yetmezmiş gibi, bir de kalkıp kâfirler hakkında "Onlar, Müslümanlardan daha doğru yoldadır" diyorlar!

¹²⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, VII, 143.

etmiş olsalardı, müşrikleri asla dost edinmezlerdi. Çünkü bu yasak Tevrat'ta kesin bir dille ifade edilmiştir. Dolayısıyla yahudilerin bu davranışları Hz. Musa'nın dinini takrir amaçlı değildi, bilakis riyaset elde etme amacı taşıyordu. Bu niyetleri sebebiyle de Allah onları fasıklıkla vasıflandırmıştır.¹²⁹ *"Gerçekten iman etselerdi"* ifadesi bize, görünüşte yahudilerin bir kesiminin Hz. Peygamber'e (s.a.) inanmış gibi görünüyorduğunu kalben iman etmediğini göstermektedir. Bu ayetlerde geçmişteki yahudiler ile Resûlullah'ın döneminde yaşayan yahudiler arasında düzenbazlık, şirk, kötülük gibi konularda bir benzerlik bulunduğu, miras alınan bu vasıfların onların karakterlerine sinmiş olduğu belirtilmiştir.¹³⁰

¹²⁹ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrû'l-Fahrî'r-Râzî*, XII, 69.

¹³⁰ Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, II, 393.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'İN MEDİNE YAHUDİLERİNİN İNANÇ DURUMLARINI ELEŞTİRİSİ

Bir dinin temel öğretisi ve müntesiplerinden beklentisi, o dine tâbi olduğunun kabulü anlamına gelen imandır. İman şartı sağlanmadan bir kimse, ibadet gibi dinin diğer emirlerinden mesul tutulamaz. Tevhit ilkesine dayalı kitabî dinlerin hepsinde bu ilkeler geçerlidir. Bu bakımdan Medine yahudileri tek tanrıya, Tevrat’a, meleklerle, kıyamet gününe, ölümden sonra dirilişe, hesap, mizan, cennet ve cehenneme inanmakta idiler. Hatta komşuları müşrik Arapların bu konularla ilgili bazı bilgilerinin kaynağı da yahudilerdi.¹³¹ Ancak Medîne’de yaşayan tüm yahudiler zikredilen konularda Araplara bilgi verecek düzeyde değildiler. Çünkü onların büyük çoğunluğu okuma-yazma bilmiyorlardı ve dinî konularda edindikleri bilgiler din adamları sayesindeydi.¹³² Hatta yahudi din adamları yani ahbarın halkın okuma-yazma bilmemesini suiistimal ederek onlara yanlış bilgiler vermeleri, bir takım vaat ve yalanlarla halktan haksız yere para toplamaları Kur’ân-ı Kerîm’de de dile getirilmiştir (et-Tevbe 9/34). Dolayısıyla Kur’ân yahudi halkından ziyade Hz. Peygamber (s.a.) ile tartışmaya giren, halkı yanlış yönlendiren din adamlarını eleştiri konusu yapmaktadır.

İbrahimî dinler için bu inanç unsurları temeldir ve esasında Hz. Adem’den bu yana peygamberlerin tamamının getirdiği ve ilk olarak iman edilmesi gereken husus tevhittir. Tahrif edilmemiş haliyle Yahudilik ve Hristiyanlık’ın da en temel inanç konusu tevhit ilkesidir. Bu ilkenin vahyedilmiş tüm dinlerde esas olduğu; ancak İslâm fıtratı üzere doğan insanların bu temel ilkeyi terk ettiği Hz. Peygamber (s.a.) tarafından *“Her insan fıtrat dini (Hanîf) üzere doğar. Ancak ebeveyni onu yahudi ya da hristiyan yapar.”*¹³³ hadisinde bildirilmiştir. Burada yahudi veya hristiyan olmaktan kasıt tevhit inancını terk etmektir. Bir başka sözünde Resûlullah Allah’ın tüm insanları Hanîf olarak yarattığını, daha sonra şeytanın gelip onları dinlerinden döndürdüğünü, onlara şirki emrettiğini belirtmiştir.¹³⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de de *فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ* *“O halde sen yüzünü insanları, o fıtrat üzere yarattığı Hanîf dinine çevir. Allah’ın yaratışında hiçbir değişme olmaz. İşte doğru din budur fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”*¹³⁵ ayeti de bize İslâm’ın, daha özelde tevhidin insanlığını dini

¹³¹ Arslantaş, Nuh, “Hz. Peygamber’in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler”, *MÜİFD*, sy. 34, İstanbul 2008, s. 56.

¹³² Atalay, Orhan, “Ahbâr ve Ruhbân”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 25, Erzurum 2006, s. 31.

¹³³ Müslim, “Kader”, 6.

¹³⁴ Müslim, “Cennet”, 16.

¹³⁵ er-Rum 30/30.

olduğunu göstermektedir. Allah akla ve mantığa daha uygun olduğu için, insanları İslâm'ı inkara değil kabul etmeye meyyal olarak yaratmıştır.¹³⁶

Bahsettiğimiz ayet ve hadislerden hareketle herkes dinî anlamda kul olarak eşit yaratılmıştır. Genellikle her toplum Allah'ın değişmez sünneti olarak vahiy almış, merhameti ve adaleti gereği hiçbir toplum vahiy nimetinden mahrum bırakılmamıştır. Dolayısıyla gayrimüslimler de vahiyden müslümanlar kadar yararlanmıştır.¹³⁷ Her topluma aynı mesaj vahyedilmiş, zamanla toplumlar mesajı tahrif etmişler ve dini kendi arzularına uydurmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla yahudiler de dahil bir kavmin Kur'ân-ı Kerîm'de kınanması onların ontolojik olarak kötü olmalarından kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda yahudilerin iddia ettikleri gibi onlar seçilmiş ve diğer toplumlardan üstün de değildirler. Herkes başlangıçta eşittir ancak kavimlerin zamanla inanç ve davranışlarındaki yozlaşma onları kötü sonuçlarla karşılaşmaya mecbur bırakmıştır. Bu sebeple Allah Kur'ân-ı Kerîm'de *“Biz onlara zulmetmedik; fakat onlar kendilerine zulmettiler.”* buyurmuştur (el-Bakara 2/57; Hud 11/101).

Yahudiler de Medîne devrinde kendileriyle yapılan anlaşmayı bozmaları, İslâm'a ve müslümanlara her daim zarar verme peşinde olmaları sonucu bir takım cezalara çarptırılmışlardır. Geçmişten beri atalarından miras aldıkları inanç ve ahlak bozuklukları onları sıkıntılı bir sona sürüklemiştir. Allah, peygamber, kitap, melek, kible gibi konulardaki problemleri inançları dolayısıyla Medîne yahudilerinin eleştirilmesi Kur'ân-ı Kerîm'de birçok defa rastlanılan konular arasındadır. Hiç şüphesiz bu problemleri inançlarına dair ilk değinilmesi gereken nokta da Allah/Tanrı inancı açısından durumlarıdır.

I. MEDİNE YAHUDİLERİNİN ALLAH İNANCI

Kur'ân-ı Kerîm müslümanlara, yahudilerin Allah inancına dair birçok ayette bilgiler vermiştir. Genel olarak ayetlere bakıldığında yahudilerin bu konudaki tutumları iki başlık altında toplanılabilir. İlk olarak inanışlarındaki şirk ve küfrü çağrıştıran unsurlar dikkat çekmektedir. Çeşitli varlıkları ilah edinmeleri (en-Nisa 4/52; el-Mâide 5/60) ve Allah'a çocuk isnat etmeleri (et-Tevbe 9/30) bunlardandır. İkinci başlık ise Medîne yahudilerinin Allah'a karşı takındıkları gayr-ı ahlakî tutumlar ile ilgilidir. Nankörlükleri (el-Bakara 2/61, en-Nisa 4/160-161), sözlerinden dönmeleri (el-Bakara 2/63-64, Âl-i İmrân 3/77, el-Mâide 5/12-13), Allah'a iftiralari (Âl-i İmrân 3/75) bu duruma örnek olarak

¹³⁶

Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 577.

¹³⁷

Fârûkî, *İslam ve Diğer İnançlar*, s. 174.

gösterilebilir. Bu sıkıntılı tavırları genel yahudi inancına da ters düşen Allah'ı kimin yarattığını sormalarına kadar varmıştır ve bu soru üzerine İhlas sûresi nazil olmuştur. Ayrıca daha önce de bahsedildiği gibi insanbiçimci bir tanrı algısı taşıyan bazı Medîne yahudileri Hz. Peygamber'den (s.a.) Allah'ı fiziksel olarak tarif etmesini istemişlerdir. Son iki örnek bile bazı Medîne yahudilerinin Allah'a dair şirki andıran bir inanca sahip olduklarını göstermektedir.

Ancak inanç problemleri konusunda Kur'ân-ı Kerîm, Medîne'de yaşayan her bir yahudi vatandaşı toptan suçlamamıştır. Aralarında bu olumsuz tavrı takınanlar olsa da bir takım yahudi tevhidin gerektirdiği şekilde iman etmiş ve kurtuluş ile müjdelenmiştir. Nisa sûresinin 55. ayetinde belirtildiği gibi yahudilerden bir kısmı Allah'ın vahyettiği her şeye iman etmiş bir kısmı ise ondan yüz çevirmiştir ve ağır bir cezayı hak etmiştir.¹³⁸ İman eden yahudiler için ise mükafat müjdesi gelmiştir. Bu durum sadece yahudilerle ilgili değildir, Ehl-i kitabın tamamı için geçerlidir. Aşağıdaki ayet bu konuda en kapsamlı bilgi veren Kur'ân naslarından biridir:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Kuşkusuz iman edenler, yahudilerden, hristiyanlardan, sabîilerden Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman etmiş ve salih amellerde bulunanlara Rablerinden mükafat vardır. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.” (el-Bakara 2/62, el-Mâide 5/69)

Yukarıdaki âyetin nüzul sebebi Selman-ı Fârisî'nin Hz. Peygamber'e (s.a.) kilise ashabının durumlarını anlatması ile ilgilidir. Selman kendi halkının ibadetlerinden ve dinî durumlarından, namaz kılıp oruç tuttuklarından, Resûlullah'ın peygamber olarak gönderileceğine inandıklarından bahsedince Hz. Peygamber onların cehennem ehli olduğunu söylemesi üzerine söz konusu ayet nazil olmuştur.¹³⁹ Bu ayet bize yahudilerin iddia ettiği gibi, kurtuluşun tek bir gruba ait olmadığını, iman ve salih amel şartını yerine getirdikleri takdirde tüm insanlık için kurtuluşun mümkün olduğunu göstermektedir. Ayrıca ayet İslâm toplumu açısından da önem arz etmektedir. Medîne Vesîkası gibi siyasî bir anlaşma yapmak ve diğer din mensuplarının dinlerini özgürce yaşamaları için uygun şartları ve huzuru temin etmek İslâm'ın öngördüğü bir toplum yapısıdır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi ancak hakikî iman ve salih amel erbabına bağlıdır. Çünkü Allah'a iman etmeyenler hakka riayet edemez, ahirete imanı olmayanlar da topluma hizmet etmezler.¹⁴⁰ Söz konusu yorum müslümanların ve yahudilerin bir

¹³⁸ Nisa sûresinin 55. ayetinin metni:

فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا.

¹³⁹ Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n-nüzûl*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, (ts.), s. 15-16.

¹⁴⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 373-374.

arada yaşadığı Medîne toplumu açısından önemli bir detaydır. Çünkü Yahudiler hakikî bir imana sahip olmamaları sebebiyle Resûlullah (s.a.) ile yapılan anlaşmayı bozmuşlar ve bu da toplumda bir kargaşaya neden olmuştur.

Ayette bahsedilen her grubu özel isim olarak kabul etmemek de mümkündür. Yani iman edenlerden maksat Hz. Peygamber’e (s.a.) tâbi olanlar, yahudi ve hristiyanlardan maksat ise kendi dönemlerinde gönderilmiş peygamberlere iman eden her topluluk olabilir. Dönemlere göre geçmiş peygamberlere iman eden toplumların adı farklılaşmıştır; kimi yahudi olarak adlandırılmış, kimi ise hristiyan. Bu ayet Allah’ın geçmiş ve gelecek olan tüm toplumlara uyguladığı sünnetin delilidir. Kurtuluş dinî kimlik ile değil sahih iman ve salih amel iledir, tıpkı her birinin kendisini diğer dinden hayırlı ve makbul kabul ettiği bir tartışma da Allah’ın üç dinin mensuplarına verdiği cevap gibi: *لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا* “Durum (mükâfat ve ceza) ne sizin kuruntu ve temennilerinize ne de Ehl-i kitabın kuruntu ve temennisine uygundur.” (en-Nisa 4/123).¹⁴¹

Medîne yahudileri arasında da mükâfatı hak eden bu vasıfları haiz insanlar vardı. “Onların hepsi bir değildir. Ehl-i kitap arasında gece boyunca Allah’ın ayetlerini okuyan ve secde eden dosdoğru bir grup da vardır. Onlar Allah’a ve Ahiret Günü’ne iman eder, iyiliği emredip kötülükten sakındırırlar ve iyilikte yarışır. İşte onlar salih kimselerdir.” (Âl-i İmrân 3/113-114)¹⁴² ayeti bu konuda bize net bir bilgi vermektedir. Bu ayet Abdullah İbn Selam ve arkadaşları gibi daha önceleri Medîne yahudilerinden olup kendilerine İslâm tebliğ edildikten sonra müslüman olanlar ile ilgilidir. Onlar tevhide ve yeniden dirilişe iman ediyorlar, iyiliği yani Hz. Peygamber’e (s.a.) imanı emredip kötülükten yani onu inkârdan sakındırıyorlardı. Aynı zamanda İslâm’ı yaymak için yarışıyorlardı.¹⁴³ Başka ayetlerde yine yahudiler arasında Kur’ân-ı Kerîm’e inanan, Allah’a saygı duyan ve ayetleri menfaatleri uğruna satmayanların (Âl-i İmrân 3/199, Sebe 34/6); tüm peygamberlere, Allah’a ve Ahiret Günü’ne inanan, namaz kılan, zekat verenlerin (en-Nisa 4/162) olduğu belirtilmiştir. Medenî ayetlerde bahsedilen bu yahudiler, iman etmemek için işi yokuşa sürmezler, hak olan ile onlar arasında bir perde yoktur, onlar peygamberlik alametlerini bilirler

¹⁴¹ Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsîru’l-menâr*, XII, Dâru’l-Menâr, Kahire 1947, I, 335-336.

¹⁴² Âyetin metni:

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَاتِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْتَخْذُونَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ.

¹⁴³ Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, I, 291-292.

ve peygamberlerden mucize beklemezler. Onlar için mucize olarak peygamberlere indirilen kitaplar yeterlidir.¹⁴⁴

İnanç ile ilgili konular dışında ahlaka dair de bazı yahudiler övgüye mazhar olmuşlardır. *“Ehl-i kitaptan öyle kimseler vardır ki kendisine yüklerle altın emanet etsen sana onu iade eder. Yine onlardan öyleleri vardır ki kendisine bir dirhem versen, sen başında dikilip ısrar etmedikçe onu sana vermez. Bir de onlar ‘ümmîlere karşı bizim bir sorumluluğumuz yoktur’ derler. Onlar bile bile Allah’a yalan söylerler.”* (Âl-i İmrân 3/75) ayetinde emanetlerini sahibine teslim eden Ehl-i kitap zümresinin Medîne yahudileri olduğu söylenmiştir.¹⁴⁵ Bununla Resûlullah (s.a.) ve ashâbı mallarını emanet edecekleri kimseler konusunda uyarılmıştır. Medîne yahudilerinden ahlakına güvenecekleri kimselerin olduğu vurgulanmıştır. Bu yahudilerin de yukarıda bahsedilen İslâm’a ve onun inanç ilkelerine tâbi olan kesim olduğu kabul edilebilir.

A. MEDİNE YAHUDİLERİNİN ALLAH İNANÇLARINDAKİ ŞİRK VE KÜFÜR UNSURLARI

Mukatil b. Süleyman eserinde şirke, Kur’ân-ı Kerîm’de kullanımını dikkate alarak, üç anlam vermiştir. Buna göre kelimenin ilk anlamı başkasını Allah’a denk tutup, ortak koşmaktır (en-Nisa 4/36, el-Mâide 5/72, et-Tevbe 9/3). İkinci anlamı ibadetin dışındaki itaat konularında Allah’a ortak koşmaktır (el-A’raf 7/190, İbrahim 14/22). Şirke verilen üçüncü anlam ise amellerde-ibadetlerde şirk koşmaktır. *“Kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa sâlih amel işlesin. Rabbinin ibadetinde şirk koymasın.”* (el-Kehf 18/110) ayetinde olduğu gibi kişinin ibadetinde Allah’tan başkasını irade etmemesi anlamındadır. Ayrıca küfrün de Allah’ın tevhidini inkâr etmek manası vardır.¹⁴⁶ Bu bağlamda şirk ile aynı anlamı taşımaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’in nüzulünün ilk dönemlerinden itibaren zikredilen küfür kelimesi bazen nankörlük bazen de imansızlık anlamında kullanılmıştır. İlk dönem din karşıtları için kullanılan kâfir kelimesinde nankörlük anlamı ağır basarken iman ilkelerinin oluşmaya başlamasından sonra kafir kelimesi daha çok mümin olmayan anlamında kullanılmıştır.¹⁴⁷

Her insanın hayatının başlangıç noktası onun yaratıcısıdır. Yaratılmışlar için yaratıcı en çok sevilen varlıktır. Allah dışında bu şekilde sevilen ne olursa olsun ilah edinilmiş olur. İnsanların tarih boyunca bu şekilde muhabbet besleyerek edindikleri ilahlar çok fazladır. Taş, ağaç, maden

¹⁴⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, VI, 28.

¹⁴⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, V, 508.

¹⁴⁶ Mukatil b. Süleyman, *el-Eşbâh ve’n-nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (trc. M. Beşir Eryarsoy), İşaret Yayınları, İstanbul 2004, s. 116-121.

¹⁴⁷ Sülün, Murat, *Kur’ân-ı Kerîm Açısından İman-Amel İlişkisi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2005, s. 139-140.

gibi cansız varlıkların yanında toplumlar kendilerinin büyük kabul ettikleri bir takım insanları da ilah edinmişlerdir. Yine şan, şöhrat, para, güç, ikbal, güzellik gibi soyut kavramlar da farkında olarak veya olmayarak ilah edinilmişlerdir. İnsanlar bu varlıkları Allah'ı sever gibi sevmişler (Bakara 2/165)¹⁴⁸, bu varlıklara itaat etmek için Allah'a isyan etmişlerdir.¹⁴⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de de bu gerçekler sık sık dile getirilmiştir ve şirk affedilmeyen en büyük günah olarak zikredilmiştir (en-Nisa 4/48, en-Nisa 4/116). Bunun dışında tüm günahların bağışlanabileceğinin belirtilmesi ilahî buyruk açısından tevhidin ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir. Yine Lokman sûresinde şirkin çok büyük bir zulüm olduğundan bahsedilmiştir (Lokman 31/13). Şirkin zulüm olma sebebi ise insanı olması gerektiği, Allah'ın yarattığı şerefli makamdan düşürmesidir. Çünkü zulüm bir şeyi bulunması gerektiği yerden başka bir yere koymak anlamındadır. İnsan da yaratılışının gayesi olarak yalnızca Allah'a ibadet etmek durumundadır ve aksini yapmak zulüm olur.¹⁵⁰ Şirkten kaçınmanın önemini vurgulayan bir başka ayette de, anne-babaya her koşulda iyi davranılması gerektiği insana emredilmişken, şayet anne-baba evladından şirke düşecek bir şey yapmasını isterse bu konuda onlara uymaması gerektiği belirtilmiştir.

Tevrat'ta da durum aynıdır. Tevrat'ın öğretisine göre yahudilerin tek bir Tanrı'sı vardır ve bu gerçek şu şekilde dile getirilmiştir:

Dinle, ey İsrail! Tanrımız Rab tek Rab'dir. Tanrınız Rab'bi bütün yüreğinizle, bütün canınızla seveceksiniz. Bugün size verdiğim bu buyrukları aklınızda tutun. Onları çocuklarınıza belletin. Evinizde otururken, yolda yürürken, yatarken, kalkarken onlardan söz edin. Bir belirti olarak onları ellerinize bağlayın, alın sargısı olarak takın. Evlerinizin kapı sövelerine, kentlerinizin kapılarına yazın.¹⁵¹

Tevrat baştan sona, sürekli Allah'ın varlığına vurgu yapmakta O'nun varlığını inkar eden *"aslı, temeli inkar eden"* diye nitelemektedir. Nuh Kanunları diye bilinen kuralların başında putperestliğin yasaklanması yer almaktadır. Eski İsrail toplumunda tek tanrılı din inancı başından beri Yahudiliğin en temel özelliği olmuştur. Ancak İsrâîloğulları kutsal kitaplarında da anlatıldığı üzere çoğunlukla başka ilahların peşinden gitmişlerdir ve kınanmışlardır.¹⁵²

¹⁴⁸ Âyetin metni:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ.

¹⁴⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 572-573.

¹⁵⁰ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrü'l-Fahri'r-Râzî*, XXV, 147.

¹⁵¹ Tevrat, Yasa'nın Tekrarı, 6. Ayrıca bk. Tevrat, Yeşeya, 43-44.

¹⁵² Harman, Ömer Faruk, "Yahudilik: IV. İnanç Esasları", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII, 203. Ayrıca bk. Tevrat, Yeşeya, 44.

Yine On Emir'in ilk iki maddesinde Hz. Musa'ya *"Benden başka tanrın olmayacak. Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın."*¹⁵³ buyrulmuştur. Ancak Tevrat'ın anlatımında bu ifadelerden sonra Tanrı kendisinin kıskanç olduğunu¹⁵⁴ vurgular ki bu durum İslâm'ın ilâh algısında asla kabul edilemeyecek bir şeydir. Bunların dışında Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Yakub'un ölüm döşeğindeyken oğullarından aldığı söz zikredilmiştir. Hz. Yakub oğullarından; kendisinin, ataları olan İbrahim'in, İsmail'in ve İshak'ın ilahı tek olan Allah'a ibadet etmeleri için söz alır (el-Bakara 2/133). Yani geçmişten bu yana yahudilere tek ilaha ibadet etme konusunda tebliğ yapılmıştır. Ancak İsrâiloğulları emredilen bu ilkeleri zamanla terk etmiş ve şirke düşmüşlerdir.

İsrâiloğulları'nın, buzağı heykeline tapma tecrübesinden başlamak suretiyle, zaman zaman İsrail tanrısının yanı sıra veya O'na rağmen çevre toplumların ilahlarına ibadet ettiklerine dair bilgiler bizzat yahudi kutsal metinlerinde yer almaktadır.¹⁵⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de de yahudilerin tevhide aykırı inanışlarına buzağıya tapmaları (el-Bakara 2/51, en-Nisa 4/153, Tâhâ 20/91), tağuta tapmaları (en-Nisa 4/51, el-Mâide 5/60), ahbarı yani din adamlarını rab edinmeleri (et-Tevbe 9/31), ve Allah'a çocuk isnat etmeleri (et-Tevbe 9/30) örnekleri verilmektedir. Medîne yahudileri de geçmişte atalarının yapmış olduğu bu hataları tekrar etmiş, Allah'a karşı inanç ve ahlakî tutumlarında birçok hataya düşmüşlerdir.

1. Atalarının Buzağıyı İlah Edinmeleri İle Bağlantılı Olarak Şirk/Küfür Bağlamında Eleştirilmeleri

Esasında Kur'ân-ı Kerîm'de Medîne yahudileri böyle bir fiil ile direkt olarak itham edilmemektedirler. Buzağıyı ilah edinme hadisesi Hz. Musa'nın kavmi ile bağlantılı olarak anlatılmaktadır (el-Bakara 2/51, en-Nisa 4/153, el-A'raf 7/148). İsrâiloğulları Tevrat'ta birçok defa şirk konusunda kesin bir dille uyarılmış, yaratılmış bir varlığın suretinde put yapmak ve ona tapmak yasaklanmıştır.¹⁵⁶ Böyle olmasına rağmen Hz. Musa'nın kavmi tebliğ edilenin aksini yaparak bir buzağıyı put edinmişlerdi. Bu olayın Medîne'de nazil olan bir sûrede anlatılmış olması da bize Medîne yahudilerinin de zihin dünyalarında aynı sıkıntılı düşüncelerin yer aldığına dair ipuçları vermektedir. Ayetlerde Allah Hz. Peygamber'e (s.a.) yahudilerden kendisine muhalif olanları ve

¹⁵³ Tevrat, Çıkış, 20.

¹⁵⁴ Tevrat, Çıkış, 20.

¹⁵⁵ Gürkan, *Yahudilik*, s. 108.

¹⁵⁶ Tevrat, Çıkış, 20; Yasa'nın Tekrarı, 4.

onu yalanlayanları bildirmektedir. Bu ayetlerde Medîne yahudileri seleflerinin fiillerinden dolayı muhatap kabul edilmişler ve öncekilerin başına gelen felaketler konusunda uyarılmışlardır. Tıpkı onlar da atalarının yaptığı gibi Resûlullah'ı yalanlamışlar, onun risaletine karşı mücadele etmişlerdir.¹⁵⁷

Konuyla ilgili ayetlerde Medîne yahudilerinin Hz. Peygamber'in (s.a.) risaletini inkar edişleri, onu başarısızlığa sürüklemek için türlü türlü tuzakları ile geçmişteki ataları olan İsrâiloğulları arasında ahlakî ve pratik bir ilişki kurulmaktadır. Bunun altında yatan mesaj; tarihinizi tekerrür ettirmeyin, yoksa bir kere daha kendinizi Allah'ın azabı ve intikam alması ile karşı karşıya bulursunuz. Konu geçmişte yaşayan yahudilerle ilgili olsa bile ayetlerde kullanılan muhatap zamiri karakter-tavır benzerliğini vurgulamakta ve Medîne yahudilerini eleştirmektedir. Zaten Medîne yahudileri de kendilerine yapılan bu hitaba karşı çıkmamışlardır. Çünkü ellerinde bulunan Tevrat'ta şirke düşmelerine dair Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılanlar zikredilmişti. Şayet Kur'ân-ı Kerîm ile kendi kitaplarında anlatılanlar arasında bu konuda bir çelişki olsaydı Medîne yahudileri bunu kullanmaktan hiç çekinmezlerdi ve itiraz ederlerdi.¹⁵⁸ Kabullenmeleri yaptıkları hataların ve ister düşünce düzeyinde isterse fiilen işledikleri suçların doğruluğunu göstermektedir.

Ebû Hanife (ö. 150/767) de tevhidi benimseyen ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) risâletini inkâr eden kimsenin Allah'ı inkâr etmiş gibi sayılacağını söylemiştir. Ona göre Allah'ı bilen ve Hz. Peygamber'i inkâr eden kimsenin Allah'ı inkâr ettiği bilgisine, Hz. Muhammed'i inkârı ile istidlal edilerek ulaşılır. Çünkü bir kimse Allah'ın hak olduğuna inanır ve sağlam bir tevhid akidesine sahip olursa hiçbir şüphe taşımadan Hz. Peygamber'e de iman etmelidir.¹⁵⁹ Aksi halde yahudilerin yaptığı gibi inkâr yani küfür ortaya çıkar. Kur'ân-ı Kerîm bu olaydan bahsederken yahudilerin sosyo-psikolojik karakterlerine de değinmiş olabilir. Yahudiler Mısır'da çok büyük eziyetler çekmişlerdir ve bu durum onları Mısırlılara karşı hem kin hem de imrenme duygusunu hissetmeye itmiş olması muhtemeldir. Kendilerini ezen bir ulusun tanrılarının daha güçlü olduğu düşüncesi onları Hz. Musa'dan tıpkı Mısır'daki putlar gibi bir tanrı istemeye sevk etmiş denilebilir.

¹⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I, 668-669.

¹⁵⁸ Derveze, *et-Tefsiru'l-hadîs*, V, 75-76.

¹⁵⁹ Ebû Hanife Nu'man b. Sabit, *el-Âlim ve'l-müteallim* (İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri İçerisinde) (trc. Mustafa Öz), İFAV Yayınları, İstanbul 2009, 5. bs., s. 20.

Buzağı putu yapmaları da geçmişte yaşadıklarının karakterlerine sirayet etmesi ile bağlantılı kabul edilebilir.¹⁶⁰

Medîne yahudileri belki ataları gibi doğrudan bir put yaparak, ya da Allah'tan başka bir varlığı ilah edinerek şirke veya küfre düşmemişlerdi, ancak dolaylı olarak bu davranışları sergilemişlerdir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de *"De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki O da sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin'."* (Âl-i İmrân 3/31), *"Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin."* (Âl-i İmrân 3/50), *"Bana tâbi olun, işte doğru yol budur."* (ez-Zuhruf 43/61) şeklindeki ayetlerde geçtiği üzere doğru yola ulaşmanın ve Allah'a iman edip, itaat etmenin şartı peygamberlere tâbi olmaktır. Medîne yahudilerine baktığımızda Resûlullah'a (s.a.) karşı takındıkları inkârcı tavır onları şirk ve küfür bataklığına sürüklemiştir. Çünkü tevhidin gerektirdiği şekilde iman, bir bütündür ve bu bütünün en önemli parçalarından biri peygamberlere iman etmektir. Bu şartın yerine getirmedikleri için söz konusu ayetlerde Medîne yahudileri, somut olarak bir cisme tapmasalar da dolaylı olarak şirk/küfür günahını işlemişlerdir. Onlar Resûlullah'ı tasdik etmemekle kalmamış ona inananları da menfi propagandalarla caydırmaya çalışmışlardır. Bazı yahudiler peygamberin Araplar arasından çıkması üzerine insanları Hz. Muhammed'den soğutmak için çaba sarf etmişlerdir. Yine ondan bir takım mucizeler göstermesini isteyerek işi yokuşa sürmüşler ve bu konuda müşriklere örnek olmuşlardır.¹⁶¹ Tüm bu peygamberi reddeden tutumları ise onları küfre sürüklemiştir.

Yahudilerin küfre düşüklerini gösteren bir başka delil de Nisa sûresinin 137. ayetidir. *"İِنَّ الدِّينَ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ اٰزْدٰدُوْا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيْلًا كُفْرًا دُشَنَلَر سَوْرَا تَكَرَّر اِنَانِپ يِنِه اِنكار edenler ve bu inkarlarında ileri gidenleri Allah ne bağışlayacaktır ne de onları doğru yola iletecektir."* ayetinde geçen küfre saplananların yahudiler olduğu rivayet edilmiştir. Yahudiler ilk olarak Tevrat'a ve Hz. Musa'ya iman ettiler sonra inkâr ettiler, akabinde İncil'i ve Hz. İsa'yı inkâr ettiler. En sonunda da Medîne yahudileri Hz. Peygamber'i (s.a.) inkâr noktasında aşırı gittiler ve kendi felaketlerini kendi elleriyle hazırladılar.¹⁶² Hz. Peygamber'i inkar Allah'ı inkar etme sonucunu doğuracağından bu tavırları ile küfre düşmüşler ve ebedî azabı hak etmişlerdir.

¹⁶⁰ Sayar, Süleyman, "Yahudi Karakteri (Tarihî ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX/1, 2000, s. 323.

¹⁶¹ Balci, İsrail, "Müşriklerin Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Karşı Çıkmalarında Ehl-i kitab'ın Rolü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 22, Samsun 2006, s. 150.

¹⁶² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 164.

2. Tağuta Uymaları

Tağut kelimesine ayetlerden yola çıkılarak üç farklı mana verilmiştir. “*Küfredenler tağut yolunda savaşırlar.*”¹⁶³ ayetinde tağut kelimesi şeytan anlamında kullanılmıştır. İkinci olarak Kur’ân-ı Kerîm’de tağut kelimesi Allah dışında tapınılan putlar anlamında kullanılmıştır.¹⁶⁴ Son olarak da tağut kelimesi ile “*Küfredenlerin velileri ise tağuttur.*” ve “*Kitaptan kendilerine nasip verilenleri görmüyor musun; cibt ve tağuta iman ediyorlar da...*” ayetlerinde yahudi Ka’b b. el-Eşref kastedilmiştir.¹⁶⁵ Ancak daha genel manada bir anlam verilecek olursa tağut aslında haddi aşan ve Allah’ın dışında mabud edinilen her şeydir.

Yine kelimenin sihirbaz, kâhin, kötü cin ve hayırlı yoldan döndüren anlamları da vardır.¹⁶⁶ Kelime Kur’ân-ı Kerîm’de de sekiz ayette kullanılmıştır ve nüzul sırasına göre ilk olarak “*Tağuta ibadet etmekten kaçınanlar ve Allah’a yönelenler için müjde vardır.*” şeklinde Zümer sûresinin 17. ayetinde geçmektedir. Bu ayet Cahiliye devrinde tevhit üzere yaşayan üç kişi için indirilmiştir. Burada geçen tağut kelimesine de şeytanlar, kâhinler ve putlar gibi anlamlar verilmiştir.¹⁶⁷ Daha sonra yine Mekki bir sûre olan Nahl sûresinde tağut kelimesi “*Biz her ümmete ‘Allah’a kulluk ediniz, tağuta tapmaktan kaçınınız’ diyen bir peygamber gönderdik.*” (en-Nahl 16/36) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ayette de insanlığın geçmişten bu yana Allah’ın bir sünneti olarak şeytandan uzak durması, sakınması gerektiğine dair uyarıldığı vurgulanmıştır. Aksi halde Allah’ın yolunda çıkıp sapıtacağı tehlikesi zımnen dile getirilmiştir.¹⁶⁸ Görüldüğü üzere Mekki ayetlerde kelime daha çok şeytana veya puta hamledilmiş, müşrik Mekke toplumunun inanç durumu gösterilmeye çalışılmıştır.

Tağut kelimesi Medenî sûrelerde hak dine karşı çıkan bâtil ehlini ve şer odaklarını kapsayacak şekilde kullanılmış, bunları değil Allah’ı dost ve hakem kabul etmenin önemi vurgulanmıştır.¹⁶⁹ Bu kelime Medenî surelerde ilk olarak Bakara’da Allah’a imanın karşıtı ve inkâr edilmesi gereken bir unsur olarak zikredilmiştir. لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ “Dinde hiçbir zorlama yoktur. Artık doğru ile

¹⁶³ en-Nisa 4/76.

¹⁶⁴ en-Nahl 16/36, ez-Zümer 39/17.

¹⁶⁵ Mukatil b. Süleyman, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 142-143.

¹⁶⁶ Râğib el-İsfahânî, Ebu’l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed, *Müfredâtu elfâzi’l-Kur’ân* (thk. Safvan Adnan Dâvûdî), Dâru’l-Kalem, Dimeşk, 2009, 4. bs., s. 521.

¹⁶⁷ İbnu’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, VII, 170.

¹⁶⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XIV, 217.

¹⁶⁹ Yurdagür, Metin, “Tağût”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 372.

sapkınlık birbirinden ayrılmıştır. Kim tağutu inkâr edip Allah’a iman ederse kopmayan, sapasağlam bir kulpa yapışmış olur. Allah işiten, bilendir.” (el-Bakara 2/256) ayetinde kelime tevhidin şartı olarak Allah’ın dışındaki tüm varlıklardan ulûhiyeti nefyetmek anlamında karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁰ Bu ayette geçen tağut kelimesine müfessirler beş farklı anlam vermişlerdir. Bunlar şeytan, kâhin, sihirbaz, putlar, hayırsız cinler ve insanlar ve onların yoldan çıkardıkları şeklinde sıralanmıştır.¹⁷¹ Ayetin oğullarını İslâm’a girmeye zorlayan Ensar hakkında indirildiği rivayet edilmiştir. Bunun üzerine Allah delilleriyle açık ve anlaşılır şekilde ortada olan İslâm dinine inanmak için kimsenin zorlanmasına gerek olmadığını beyan etmiştir. İnsanlara düşen onu tebliğ edip herkesi seçimi konusunda hür bırakmaktır. Dileyen Allah’a iman eder dileyen ise tağutuna.¹⁷² Hemen bir sonraki ayet de bu seçimin sonuçlarından bahsetmektedir. “Allah müminlerin dostudur, onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin dostu ise tağuttur, onları aydınlıktan karanlıklara sürükler. Onlar cehennemde ebedî kalacaklardır.” (el-Bakara 2/257) ayeti Allah’a denk tutulan ve O’nun dışında ibadet edilen her şeyi kapsayan tağuta inanmanın sonuçlarını ortaya koymaktadır. Bu ayetin aynı zamanda Medîne yahudileriyle alakalı olduğu söylenmiştir. Onların aydınlıktan karanlığa düşmeleri, Hz. Muhammed (s.a.) peygamber olarak gönderilmeden önce kendi kitaplarında geçtiği üzere ona iman etmeleri, Resûlullah vahiy almaya başladıktan sonra onu inkâr etmeleri ile tefsir edilmiştir.¹⁷³

Ehl-i kitabın tağuta iman etmesi ile ilgili bir başka ifade de şöyledir:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيًّا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجَنِّ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا

“Kendilerine kitap verildiği halde cibte ve tağuta inananları ve kafirler için ‘Bunlar müminlerden daha doğru yoldadır’ diyenleri görmez misin?” (en-Nisa 4/51).

Yukarıdaki âyet, kendisine gelip kimin daha doğru yolda ve hayırlı olduğunu soran Kureyş müşriklerinin, Hz. Peygamber’den (s.a.) daha hayırlı olduklarını söyleyen Ka’b b. el-Eşref ya da bir grup yahudi hakkında nazil olmuştur.¹⁷⁴ Yine Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber’e ve ondan öncekilere indirilenlere iman ettiğini söyleyen kimseler, aralarında geçen bir husumette

¹⁷⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 871.

¹⁷¹ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrü’l-Fahri’r-Râzî*, VII, 17.

¹⁷² Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, III, 13.

¹⁷³ Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, I, 219.

¹⁷⁴ Taberi, *Câmiu’l-beyân*, VII, 145.

tağutu hakem kılmak istemeleri sonucu eleştirilmiştir (en-Nisa 4/60).¹⁷⁵ Bir yahudi ve bir münafık arasında vuku bulan anlaşmazlık sonucu, münafık hakem olarak ayette tağut şeklinde zikredilen kişi Ka'b b. el-Eşref'i seçmiştir. Bu yahudi azgınlıkta ve Resûlullah'a (s.a.) adavette aşırı gittiği için Allah onu bu şekilde isimlendirmiştir.¹⁷⁶

Medîne yahudilerinin de İslâm'a karşı savaşmak için münafıklar ve müşrikler gibi yardım aldığı ve güvendiği tüm unsurları tağut kapsamı içerisinde değerlendirmek mümkündür. Hatta onlardan bir kısmı yaptıkları kötülükler sonucu bizzat tağut olarak vasıflandırılmıştır. Böylesi tevhide zarar verecek bir yaklaşımı benimseyen yahudilerin ebedî cehennem ile tehdit edilmeleri ise yaptıklarının kaçınılmaz sonu olarak bildirilmiştir.

3. Din Adamlarını (Ahbar) Rab Edinmeleri

Yahudilerin dinî hayatında din adamlarının büyük bir önemi vardır. Emir ve yasaklarına karşı çıkılmadığı için dinde otorite oluşları, adeta onların ilahlaştırılmaları sonucunu doğurmuştur.¹⁷⁷ Yahudi kutsal metinlerine göre din adamlarının kutsallığı kutsiyetin en ileri derecelerinden biri olan Allah'ın evinin kutsallığı ile eşit derecededir. Musevilerin tövbe ve dualarını da Allah'a ileten din adamlarıdır ve Tanrı'nın önünde yahudileri onlar temsil etmektedir, bu bakımdan aracı konumundadırlar.¹⁷⁸ Medîne yahudilerine de bu bozuk inanç sirayet etmiş olacak ki Kur'ân-ı Kerîm'de, tıpkı yukarıda zikredildiği gibi, ahbarlarını rab edindikleri konusunda eleştirilmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de yahudi din adamlarına dair iki kelime kullanılmaktadır. Bunlardan rabbaniyyûn, Hz. Harun'un soyundan gelen Tevrat'a bağlı olan mütedeyyin insan anlamında kullanılmış ahbar ise Tevrat'ın kurrâ ve alimleri olarak zikredilmiştir.¹⁷⁹ Resûlullah'ın (s.a.) yaşadığı dönemde kelime Medîne'de beytü'l-midrâs denilen yerlerde yahudi şeriatını ve dini ilimleri öğreten, yahudiler arasında vuku bulan meseleleri çözen kişileri ifade ediyordu.¹⁸⁰ Ayrıca rabbanî olarak zikredilen yahudi din âlimlerinden insanlara hayrı öğreterek onların işlerini

175 أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا.

176 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 96-97.

177 Atalay, "Ahbâr ve Ruhbân", s. 31.

178 Üzümlü, Hamza, *Yahudilikte Din Adamları Müessesesi* (Doktora Tezi 2007), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 60.

179 Arslantaş, Nuh, "Hz. Peygamber'in Çağdaş Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", *İSTEM*, VI/11, 2008, s. 12.

180 Cilacı, Osman, "Ahbâr", *DîA*, İstanbul 1988, I, 486.

düzenleyen, insanları menfaatlerine olan şeylere çağıran, hem dünyada hem de ahirette kurtuluşları için çabalayan, takva sahibi kimseler olarak da bahsedilmektedir. Dolayısıyla rabbanîler insanların dinî ve dünyevî işlerinde merkezî bir yere sahip, ahbardan daha üstün konumda kabul edilmiştir. Çünkü ahbar sadece âlim din adamları için kullanılırken rabbanî ilmin yanında insanların hayatında siyasi ve sosyal anlamda da etkin kişileri kapsayacak şekilde kullanılmıştır.¹⁸¹ Toplum içerisindeki bu konumlarından olsa gerek ahbara ve rabbanîlere duyulan saygı sınırlarını aşmış ve onların en büyük otorite olarak kabul edilmelerine kadar varmıştır. Yahudiler yeri geldiğinde Allah'ın hükümlerini görmezden gelerek din adamlarının menfaatlerine uygun olarak verdiği hükümleri uygulamayı tercih etmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlerin, yahudilerle ilgili hükümleri kendi kitapları Tevrat'a göre verdikleri, Allah'a teslim olmuş rabbanîyyûn ve ahbarın da bu şekilde hüküm verdiklerinden bahsedilmiştir (el-Mâide 5/44). Burada hepsinin ahlaken kötü olmadığını bildirecek şekilde, ahbardan Tevrat'a uygun olarak hükmettiği, para karşılığında dini değiştirmede için olumlu şekilde bahsedilmiştir. Ancak bunların dışında olanlar bazı yahudilerin yaptığı kötü şeyleri engellememiş, iyiliği emretmemiştir. İki tarafın işbirliği ile yapılan bu kötülükten alıkoymama durumu yine aynı sûrede onların kınanmasına sebep olmuştur (el-Mâide 5/63).¹⁸² **وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ**

“Allah kendilerine kitap verilenlerden kitabı insanlara açıklayacaklarına ve gizlemeyeceklerine dair söz aldığı anda onlar sözlerini arkalarına attılar ve az bir bedel karşılığında sattılar. Yaptıkları alışveriş ne kötüdür.” (Âl-i İmrân 3/187) ayetinin de yahudi din adamı Finhas ve onunla birlikte olan ahbâr hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir. Onlar aldıkları bedel karşılığında dünyada insanlara dalaleti güzel göstererek tatmin oluyorlardı. Ayrıca bunu yaparken insanlara kendilerinin âlim olduğunu söylüyorlardı ve yapmadıkları şeylerle övünüyorlardı. Ancak onlar hiçbir şekilde ilim ehli değillerdi. Çünkü ilim ehlinin görevlerinden olan insanları hidayete ve hakikate sevk etmek yerine dalalete sürüklüyorlardı. Resûlullah (s.a.) İslâm'ı kabul etmeleri konusunda ne zaman tebliğde bulunsa onlar yani aralarında Abdullah b. Sûriya ve Ka'b b. Esed'in bulunduğu ahbârın ileri

¹⁸¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, V, 530-531.

¹⁸² Âyetin metni ve mealı şöyledir:

لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَنْبِيَاءُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّخْتِ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ.

Rabbanilerin ve hahamların, onları günâh söz söylemekten, harâm yemekten menetmeleri gerekmez miydi? Yaptıkları şey ne kötüdür!

gelenleri onun çağrısını inkâr etmişler ve küfürde inat etmişlerdir.¹⁸³ Bunu yaparken de yeni tebliğe ihtiyaçlarının olmadığı anlamında Tevrat'ı kastederek kendilerine ilimden çok fazla şey verildiğini söylemişlerdir (Lokman 31/27). Böylece Resûlullah'ın kendi kitaplarında sıfatları ile bildirildiğinden haberleri olduğu halde hırslarına yenik düşmüşlerdir. Yahudilerin gözünde çok saygın olan bu din adamlarının söyledikleri de halkı kolaylıkla etkileme gücüne sahip olduğundan Medîne'de yahudiler ahabârın sözüyle onun nübüvvetine karşı cephe almışlardır.

Ahabâr kavramının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımı hristiyan din âlimi anlamındaki ruhban kelimesi ile birliktedir. Tevbe sûresinin 31. ayetinde kelime Ehl-i kitabın ahabârı ve ruhbanı rab edindikleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁴ Rab edinmenin mahiyetini, önceden hristiyan olan Adıyy b. Hâtîm ile Hz. Peygamber'in (s.a.) arasında geçen diyalog ortaya koymaktadır. Adıyy b. Hâtîm'in geldiği sırada Resûlullah Tevbe sûresinin 31. ayetini okumaktaydı. Ayette geçen ifadeleri duyunca Adıyy, buradaki rab edinme fiilinin ibadet ve tapma anlamında kullanılmadığını; yahudi ve hristiyanlardan avam durumunda olanların ahabârın ve ruhbanın haram kıldığını haram, helal kıldığını ise helal kabul etme eğilimde olduğunu ifade etmiştir. Yine yapılan yorumlar arasında mecazî anlamda onlara secde edildiği, ahabârın ve ruhbanın Allah'ın yeryüzündeki tecellileri olduğuna inanıldığı gibi örnekler de vardır.¹⁸⁵ Ahabâra ve ruhbanâ tâbî olma durumunu biraz daha açacak olursak; din adamlarının kendilerini çağırdığı her şeye itaat eden, onların tüm emir ve yasaklamalarını yerine getiren ancak bu itaati ibadet boyutuna ulaştırmayan kişiler kastedilmektedir. Tıpkı "Ey Ademoğulları! Şeytana ibadet/kulluk etmeyin." (Yasin 36/60) ayeti ve Hz. İbrahim'in babasına söylediği "Şeytana ibadet/kulluk etme." (Meryem 19/44) ifadelerinde olduğu gibi bunların hiçbirinde şeytanı ilah edinme yoktur. Sadece şeytanın yönlendirdiği ve emrettiği şeylere icabet etmeme uyarısı yapılmıştır. Ahabârda da durum bu şekilde onlara tâbî olanların, ahabârın helal kıldığını helal saymaları haram kıldığını ise haram kabul etmeleri dolayısıyla onları rab edinmeleri söylenmiştir.¹⁸⁶ Ahabâra ve ruhbanâ gösterilen bu

¹⁸³ Süheylî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdillâh b. Ahmed b. Ebi'l-Hasen, *er-Ravdu'l-ünûf fi tefsîri's-sireti'n-Nebeviyye li-İbn Hişam* (thk. Mecdî b. Mansur b. Seyyid eş-Şûrâ), I-IV, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, II, 419-420.

¹⁸⁴ Âyetin metin ve mealı şöyledir:
إِخْلُدُوا أَخْبَارَهُمْ وَرُحْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحِ ابْنِ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ.
(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (hristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa, bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.

¹⁸⁵ Tirmizî, "Tefsîr", 10; Ebû Hayyan el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîr*, V, 33.

¹⁸⁶ Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Tevilâtu ehli's-sünne* (thk. Mecdi Ba Sellûm), I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, V, 358.

itaatin sıkıntılı tarafı onların, Allah'ın kitabına muhalif olan hükümlerinin tâbilerince tercih edilmesi ve Allah'ın hükümlerinin yok sayılmasıdır.

Tevbe sûrenin 34. ayetinde ise yahudi din âlimi olan ahhbârın ve hristiyan din âlimi olan ruhbanın insanların mallarını haksız yere yediklerinden bahsedilmektedir. Ayet, insanlara kendi elleriyle yazdıkları kitapların Allah tarafından indirildiğini söyleyerek kitaplar üzerinden kazanç elde ettikleri şeklinde tefsir edilmiştir.¹⁸⁷ Bir başka yoruma göre ayet onların kilise, sinagog gibi ibadethaneler için müntesiplerinden nafaka diyerek zorla para toplamaları, rüşvet karşılığında ahkâm ve şeriatla müsamahalı hükümler vermeleri ile ilgilidir.¹⁸⁸ Bu karakterde olan kimselerin Medîne yahudileri tarafından rab/önder olarak görülmesi, onların sözleriyle dinlerini yaşamaları sıkıntılı inanç tutumlarının boyutlarını ortaya koymaktadır. Çünkü halk okuma-yazma bilmediğinden Tevrat'a ya da genel anlamda dine dair bilgilerini din adamlarından öğrenmekteydi ve kendilerine verilen bilginin doğruluğunu ölçme imkânları yoktu. Zaten din adamlarına duydukları güven ve saygı sebebiyle böyle bir şeye ihtiyaç da duymuyorlardı. Onların gözünde din adamlarının hükümleri Kitab'a aykırı olsa bile geçerliydi. Kur'ân-ı Kerîm'de onların bu bağnazca tutumlarına dikkat çekerek ahbarın yaptığı olumsuz davranışlar kadar onlara tâbi olan Medîne'deki yahudi halkını da eleştirmiş, rab edinmek gibi ağır bir ifadeyle düştükleri hatanın boyutlarını gözler önüne sermeye çalışmıştır.

4. 'Üzeyr Allah'ın Oğludur' İddiaları

Yahudi dinî literatüründe Üzeyr/Ezra çok önemli bir konuma sahiptir. Çünkü o Babil sürgününden sonra Kudüs'teki mabedin yeniden inşasında büyük rol oynamıştır. Ayrıca Tevrat'a göre, Tanrı'nın kanunu açıklamak ve bu kanunları İsrail halkına öğretmek onun görevleri arasındaydı.¹⁸⁹ Üzeyr bir peygamber olmamakla birlikte yahudilerce peygamber-üstü konuma sahip mümtaz bir şahsiyet olarak telakki edilmiştir. Yahudiler Üzeyr'i millî tarihleri açısından yeniden doğuş, ilkbahar olarak vasıflandırmışlardır. Hatta yahudilerce zikredilen "Yeryüzünde ortaya çıkan iki çiçek." tabiri de Üzeyr/Ezra ve Nehemya'yı¹⁹⁰ kastetmek için kullanılmıştır. Mabedi yeniden inşa etmek ve kaybolan Tevrat'ı tekrar gün yüzüne çıkarması gibi fiilleri

¹⁸⁷ Süyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, VII, 327.

¹⁸⁸ İbn Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, III, 27; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 36.

¹⁸⁹ Marcus, David, "Ezra", *Encyclopedia Judaica*, VI, 652.

¹⁹⁰ Nehemya, Ahd-i Atîk'te Hakalya isminde bir şahsın oğlu ve Pers Kralı Artahşasta'nın sakisi olarak tanıtılır. Kudüs'ün surlarını onarmak üzere görevlendirilen Nehemya, böylece sürgün edilen halkın Kudüs'e dönmesine ve yeniden düzen kurmasına yardımcı olması bakımından önemli bir şahsiyet olarak kabul edilir. Konunun ayrıntıları için bk. Tevrat, Nehemya, 1-13.

dolayısıyla yahudilerin nazarında o çok önemli bir yere sahiptir. Bu önemi yahudiler “Eğer vahiy ilk olarak Musa’ya verilmeseydi Üzeyr’e verilir.” diyerek ortaya koymuşlardır.¹⁹¹ Dolayısıyla o Yahudiliğin ikinci kurucusu olarak kabul edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de Üzeyr’in kimliğine dair herhangi bir bilgi olmamasına rağmen müslüman ilim adamları onun kimliğini araştırmışlar ve onunla ilgili kıssalar üretmişlerdir. Bazı bilginler onun hikmetli salih bir kul olduğunu söyleşeler de genel olarak ulema tarafından kabul edilen görüşe göre Üzeyr peygamberdir. Bunun yanında yahudiler arasında Üzeyr’in Allah’ın oğlu olarak yüceltildiğine dair bir bilgi yahudi kaynaklarında geçmediği için Musa b. Meymûn gibi bazı yahudi bilginler Kur’ân-ı Kerîm’deki bu ayeti yahudilere atılan bir iftira olarak kabul etmişlerdir.¹⁹² Yahudiler Kur’ân-ı Kerîm’de Üzeyr’e dair zikredilen hususun saygı ifadesi olduğunu, müslümanların bunu yanlış anladıklarını düşünmektedirler. Hatta Hz. Peygamber’e (s.a.) iftara atmak adına yahudilerin böyle bir inanca sahip olduğunu onun ortaya çıkardığını bile ileri sürmüşlerdir.¹⁹³

Tevrat’ın Üzeyr tarafından tekrar İsrâiloğulları’na bildirilmesi tefsirlerde de dile getirilmiştir. Hz. Musa’dan sonra yahudiler peygamberlerini öldürmüşler, Allah da onlardan Tevrat’ı almış ve akıllarından silmiştir. Üzeyr yeryüzünde dolaşırken Cibrîl ona gelerek nereye gittiğini sormuş, Üzeyr de ilim öğrenmek için yola çıktığını söylemiştir. Bunun üzerine Cibrîl ona tüm Tevrat’ı öğretmiş o da İsrâiloğulları’na tebliğ etmiştir.¹⁹⁴

Yahudilerin Üzeyr’e bu kadar önem vermeleri ve onu kutsamaları Kur’ân-ı Kerîm’de şu şekilde dile getirilmiştir:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عَزَبَ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِيُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَتَى يُؤْفَكُونَ

“Yahudiler Üzeyr Allah’ın oğludur dediler, hristiyanlar da Mesih Allah’ın oğludur dediler. Bunlar onların asılsız laflarıdır. Kendilerinden önce küfredenlerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin, nasıl da saptırılıyorlar.” (et-Tevbe 9/30).

¹⁹¹ Hirsch, Emil G., “Ezra The Scribe”, *The Jewish Encyclopedia*, I-XII, Ktav Publishing House, New York (ts.), V, 321. Ayrıca bk. Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu, Ankara 2013, 4. bs., s. 229.

¹⁹² Jacobs, Louis, *Jewish Law*, Behrman House, West Orange 1968, s. 185; Adam, Baki, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur’an’ın Tartışmalı Konuları*, Pınar Yayınları, İstanbul 2011, 48-53.

¹⁹³ Geiger, Abraham, *Judaism and Islam* (Almanca’dan trc. F.M.Young), The Madras District Committee of Society for Propagation Christian Knowledge (M.D.C.S.P.C.K.) Press, Vepery 1898, s. 154.

¹⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmîl-Kur’ân*, X, 173.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili, bir gün Hz. Peygamber'e (s.a.) Sellam b. Mişkem, Nu'man b. Evfâ, Şe's b. Kays ve Malik b. es-Sayf'ın "Sen bizim kıblemizi terk etmiş ve Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğuna inanmazken biz sana nasıl tâbi olalım." şeklindeki söylemleri rivayet edilmiştir.¹⁹⁵ Allah bu ayetle daha önce zikrettiği gibi yahudilerin Allah'a inanmadıklarına dair bir açıklama yapmıştır. Allah'a oğul isnad etmek esasında O'nu inkâr etmektir. Aynı zamanda onların müşriklerin durumunda olduklarını beyan etmiştir.¹⁹⁶ Çünkü müşrikler de geçmişte Allah'a kızlar isnad etmişlerdi dolayısıyla Medîne yahudilerinin Üzeyr'i Allah'ın oğlu kabul etmelerinin müşriklerin yaptığından hiçbir farkı yoktur.

Reşid Rıza (ö. 1935) gibi bazı müfessirler ayetin mecazî bir anlam ifade etme ihtimali olduğunu ileri sürmüşlerdir. Anlatımın mecazî olduğunu düşünenler, Tanah'ta Hz. Yakub'un yanı sıra İsrâiloğulları, melekler, hatta sâlih kullar için sık sık "*Allah'ın oğlu*" nitelemesinin kullanıldığını söyleyerek, söz konusu tabirin mecazî bir anlam içerdiğinin söylenebileceğini iddia etmişlerdir. Onlara göre Kur'an'da yine yahudilere izafe edilen "*Allah cimridir*", "*Biz zenginiz, Allah fakirdir*" gibi hezeyanlar ile hıristiyanların da iştirak ettiği "*Biz Allah'ın oğulları, O'nun çok sevdiği kimseleriz*" mealindeki iddialar da büyük ihtimalle mecâzî anlam içeriğine sahiptir. "*Üzeyr Allah'ın oğludur*" iddiası da bu görüşü savunanlara göre onu üstün vasıflarla yüceltmeyle ilgili mecâzî bir anlam taşımaktadır.¹⁹⁷

Câhiz (ö. 255/869) da bu konuda yahudilerin iki ayrı görüşe sahip olduklarından bahsetmektedir. Hususî görüşe göre Üzeyr Tevrat'ı yahudilere kendinde olan bilgi ile tekrar vermiştir. Ayrıca onlar genel kabulün aksine Allah'ın İsrâil'i yani kulu olan herkesi onun oğlu olarak kabul etmişlerdir. Bu sebeple Üzeyr'e de söz konusu yakıştırmayı yapmışlardır. Umumî görüşe göre ise İsrâil'in (Yakub) soyundan gelen herkes Allah'ın oğludur, dolayısıyla Üzeyr'i de Allah'ın oğlu olarak kabul ederler.¹⁹⁸ Bu onların seçilmiş oldukları inancı ile paralel bir yaklaşım olarak kabul edilebilir.

Tevrat'ta ve diğer yahudi kutsal metinlerinde Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğuna dair herhangi bir ibarenin olmadığı ve hiçbir yahudi grubunun Allah'a oğul isnat etme eğiliminin olmadığı göz önünde bulundurulduğunda bu inancın daha sonradan ortaya çıktığı kabul edilebilir.

¹⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XI, 409.

¹⁹⁶ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrü'l-Fahri'r-Râzî*, XVI, 34.

¹⁹⁷ Öztürk, *Kissaların Dili*, s. 241.

¹⁹⁸ Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Muhtâr fi'r-red ala'n-Nasârâ* (thk. Muhammed Abdullah eş-Şerkâvî), Dâru'l-Cil, Beyrut 1991, s. 86.

Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'im suçlamasının Medîne yahudilerini kapsadığını düşünmek çok da yanlış görünmemektedir. Ancak kökeni ve hangi mezhebe mensup olduğu kesin olarak belli olmayan Medîne yahudilerinin yahudi kutsal kitap literatüründe olmayan bu inanca nasıl sahip oldukları tartışma konusudur. Çünkü İslâm'ın geldiği dönemlerde Hicaz'da yaşayan yahudilerin sayısının oldukça az olması ve yahudi tarihinde çok fazla bir öneme sahip olmamaları dolayısıyla temel yahudi kaynaklarında onlara yer verilmemiştir. Bu da Medîne yahudilerinin kimliğine dair birçok şeyin bilinemez olmasına sebep olmuştur.¹⁹⁹ Bu yahudilerin Filistin bölgesinden ve kohenler ailesinden geldiği kabul edilirse Hicaz yahudilerinin Filistin bölgesindeki Ferisî, Essenî veya Sadukî mezheplerinden birine mensup olduklarını düşünmemiz gerekmektedir. Söz konusu mezheplerden Ferisîler gelenekselci ve Talmud merkezli, Sadukîler radikal, lafızcı ve Tevrat merkezli, Essenîler ise mistik bir din anlayışına sahiplerdir. Tevrat'ta ve Talmud'da Üzeyr'in Allah'ın oğlu olarak kabul edildiğine dair bir bilgi bulunmadığından Ferisîlerin ve Sadukîlerin böyle bir inanca sahip olmalarını düşünmek pek doğru olmaz. Ancak Essenîlere ait yazmalardan elde edilen bilgilere göre onlar Kudüs'teki siyasî kavga ortamından uzak, çöllerde mistik bir hayat yaşamaktalardı ve mesih beklentisi içerisindelerdi. Onların mesih anlayışının Tanrı'nın oğlu şeklinde olması da bir görüşe göre, Hicaz yahudilerinden bu inanca sahip olanlarının Essenî kökenli olduklarını düşündürmektedir.²⁰⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen Üzeyr'in kim olduğu da tartışma konusu olmuş, Yahudilikte Ezra'ya atfedilen büyük önem dolayısıyla genel kabul, Üzeyr'in Tevrat'ta geçen Ezra olduğu şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak bir başka görüşe göre Kur'ân-ı Kerîm'de bahsi geçen Üzeyr, Hz. İsa ile olan ortak yönlerinden dolayı Tevrat'taki Enoch'tur. Hatta hırsitiyanların, Enoch'a yüklenen nitelikleri daha da geliştirerek Hz. İsa'ya yükledikleri ve Enoch'un yerine onu koydukları da düşünülmektedir. Hıristiyanlar ve yahudiler arasındaki bu çekişme de Kur'ân-ı Kerîm'e bir grubun Üzeyr'i, diğer grubun da Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak ilan etmeleri şeklinde yansımıştır. Enoch'un kim olduğu da bu noktada açıklığa kavuşturulması gereken bir başka husustur ve yaygın kanaate göre Enoch Hz. İdris ile aynı kişidir. Ancak Tevbe sûresinin söz konusu ayetinde zikredilen Üzeyr'in özel bir isim olmadığı mesih kelimesi gibi Tanrı'nın yardımcısı anlamında bir unvan olduğu kabul edilen bir başka görüştür.²⁰¹

¹⁹⁹ Lewis, Bernard, *İslam Dünyasında Yahudiler* (trc. Bahadır Sina Şener), İmge Kitabevi, İstanbul 1996, s. 90.

²⁰⁰ Gökkır, "Kur'an'da Medine Yahudilerinin Kimliği", s. 213-214.

²⁰¹ Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, s. 87-89.

Sonuç olarak vurgulanması gereken nokta Medîne yahudilerinin tıpkı müşrikler gibi Allah’a oğul isnâd eden bir anlayış içerisinde olmaları ve bu durumun yahudilerin tevhide ters düşen en temel inanç problemlerinden biri olmasıdır. Bu inanış bazı yahudi bilginlerin iddia ettiği gibi bir iftira veya Kur’ân-ı Kerîm’in bir kurgusu değil bizzat Hicaz yahudilerinin sergiledikleri düşünce ve inanç probleminin Kur’ân-ı Kerîm’e yansımasıdır.

B. MEDİNE YAHUDİLERİNİN ALLAH’A KARŞI DİNÎ-AHLAKÎ TUTUMLARI

Tarihleri boyunca yahudiler belli başlı konularda eleştirilmiş, aynı hatayı tekrarlamaları üzerine birçok kez cezalandırılmışlardır. Medîne ve civarındaki yahudi grupların da müslümanlarla tartışmalarında vahiy ve nübüvvet konusunda ileri sürdükleri iddialar Kur’ân-ı Kerîm’de yahudilerin teolojik olarak eleştirilmesine sebep olmuştur.²⁰² Geçmişten beri Allah’ın kendilerinden aldığı misakı bozmaları, sözlerinden dönmeleri, nankörlük etmeleri ve Allah’ın hükümleri, emirleri konusunda ciddiyetsiz davranmaları onların Allah’a karşı gayr-ı ahlakî davranışlarına birer örnektir.

1. Medîne Yahudilerinin Allah’a Verdikleri Sözü Tutmamaları

Yahudilerin misaklarını bozma karakterleri tarih boyunca tekrar eden bir durumdur. Kur’ân-ı Kerîm’de birçok ayete konu olan bu tutum, Medenî sûrelerde ilk olarak Bakara sûresinde karşımıza çıkmaktadır. Sûrenin 63, 64 ve 65. ayetlerinde yahudilere hitaben kendilerinden Tur Dağı üzerlerine kaldırılarak söz alındığı ancak bundan sonra yahudilerin sözlerinden yüz çevirmeleri eleştirilmiştir ve sonucunda “aşağılık maymunlar”a dönüştürülmeleri anlatılmıştır.²⁰³ Bu ayetlerde Medîne yahudilerine seleflerinin işledikleri suçlar hatırlatılmaktadır. Onlardan Tevrat’ı korumalarına ve unutmamalarına, Tevrat’ın hükümlerini öğrenme ve öğretmelerine dair söz alınmıştı, onlar da bunu inatları sonucu bozmuşlardı. Dolayısıyla onların, Hz. Peygamber’in (s.a.) Kitap’tan getirdiklerini reddetmelerinin, hakka karşı mücadele etmelerinin şaşılacak bir

²⁰² Adam, Baki, “Müslümanların Yahudilere Yönelttiği Teolojik Eleştiriler”, *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2004, s. 103.

²⁰³ Âyetin metin ve meali şöyledir:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ.

Hani, (Tevrat ile amel edeceğinize dair) sizden sağlam bir söz almış, Tûr dağına da tepenize dikmiş ve "Sakınasınız diye, size verdiğimiz Kitab'ı sıkı tutun, onun içindekileri düşünün (gafil olmayın)" demiştik. Bundan sonra yine yüz çevirdiniz. Allah'ın bol nimeti ve merhameti olmasaydı, herhâlde ziyana uğrayanlardan olurdunuz. - Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz. Biz onlara, "Aşağılık maymunlar olun" demiştik.

durum olmadığı ortaya koyulmuştur.²⁰⁴ 83 ve 84. ayetlerde ise Medîne yahudilerinden hangi konularda misak alındığı izah edilmiştir. Bunlar Allah'tan başkasına ibadet etmeme, ana-babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilikle davranma, insanlara güzel söz söyleme, namaz kılmak ve zekat vermek, kan dökmek ve birbirlerini vatanlarından çıkarmamak olarak sıralanmıştır. Ancak onlar tarih boyunca bu misaklarını bozarak çeşitli cezalara mahkum edilmişlerdir.

Medîne'deki üç yahudi kabilesi, Evs ve Hazrec ile işbirliği içerisindeydi; Kaynukalılar ve Benî Nadîr Hazrec'in müttefiki iken, Benî Kurayza Evs'in müttefiki idi. Evs ve Hazrec arasında çok fazla savaş çıkıyordu ve yahudiler müttefiki olduğu grubu korumak adına, onların dininde yasaklanmış olmasına rağmen, diğer gruptan olan düşmanları ile savaşarak onları öldürüyor, yerlerinden yurtlarından ediyorlardı. Ancak savaş bittiğinde iş esirlerin geri alınmasına gelince Tevrat'a göre hükmediyorlardı. Bu sebeple onlar kitabın bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamakla suçlanmışlardır.²⁰⁵ Tevrat'ta kendilerinden alınan sözleri bu şekilde çiğneyerek menfaatleri doğrultusunda hareket etmişlerdir.

Allah'a verdikleri sözü ve ayetleri anlamlarını değiştirmek suretiyle az bir para karşılığında satan yahudilerin kıyamet günü muhatap alınmayacağı ve ağır cezaya çarptırılacağı da zikredilmiştir (Âl-i İmrân 3/77). Yahudilerden Hz. Peygamber'e (s.a.) iman edeceklerine, ona yardım edeceklerine dair söz alınmıştı; ancak Ebû Râfi', Lübâbe b. Ebi'l-Hakîk ve Huyey b. Ahtab'ın Tevrat'ı tahrif ederek Resûlullah'ın sıfatlarını rüşvet karşılığında değiştirdikleri rivayet edilmiştir.²⁰⁶ Tavrat'ta kendilerinden alınan sözü dünya malı için yok saymışlardı. Buna ilaveten kitap verilenlerden, Hz. Peygamber'in Tevrat'taki durumunu insanlara açıklayacaklarına dair söz alınmış ama onlar hiç söz vermemiş gibi davranmış ve bu sözü az bir paraya satmışlardır (Âl-i İmrân 3/187).²⁰⁷ Bir görüşe göre, yahudilerin avamı hasat zamanı geldiğinde mahsullerinden din adamlarına, reislerine pay veriyorlardı. Eğer bu reisler Resûlullah'a tâbi olsalardı paylarını kaybedeceklerdi. Dolayısıyla maddî menfaatlerini sağlamak için kitaplarında zikredilen

²⁰⁴ Kâsimî, Muhammed Cemaleddin el-Kâsimî, *Mehâsinu't-te'vîl* (tsh. Muhammed Fuad Abdülbaki), XVII, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kahire 1957, II, 149-150.

²⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, I, 476.

²⁰⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 572.

²⁰⁷ Âyetin metin ve meali şöyledir:

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكُونُ مَنَعًا قَلِيلًا فَبَدَّوْهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبَيَّنَّا مَا يُشْتَرُونَ.

Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diye sağlam söz almıştı. Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştirdiler. Yaptıkları bu alışveriş ne kadar kötüdür!

peygamberi insanlara bildirmekten kaçınıyorlardı. Bu şekilde Allah'ın onlardan aldığı tebyin ve hakkı gizlememe misakını bozdukları söylenmiştir.²⁰⁸

Yahudilerden Sebt Günü avlanma yasağına dair de birçok kez söz alınmış ve bu Hz. Peygamber (s.a.) döneminde yaşayan yahudilere hatırlatılmıştır. Bu da dâhil yahudiler, Allah'ın ayetlerini yalanlayarak, peygamberleri öldürerek kendilerinden alınan sözü bozmuşlar ve üzerine Resûlullah'ın verdiği bilgiye ihtiyaçları olmadığını kastederek kalplerinin bilgiyle dolu olduğunu söylemişlerdir. Bu iddialarıyla ilgili bir başka görüş de Medîne yahudilerinin Hz. Peygamber, İsrâiloğulları'nın peygamberleri öldürdüğünden bahsedince onun gerçek bir nebî olduğunu anlamaları ile ilgilidir. Resûlullah'ın söylediklerinden hoşlanmadıkları için inkâr sadedinde kalplerinin kılıflı olduğunu, onun ne demek istediğini anlamadıklarını söylemişler bu şekilde inkar yolunu seçmişlerdir.²⁰⁹

Yahudilere çok defa şans verilmiştir, tövbe ettikleri takdirde affedilmişler ancak her defasında bu nimeti kötüye kullanmışlardır. Zamanında Allah İsrâiloğulları'ndan 12 nakîb aracılığı ile söz alarak; namaz kılmaları, zekât vermeleri, elçilerine inanmaları ve onları desteklemeleri, Allah'a güzel bir borç vermeleri şartıyla onların kötü fiillerini sileceğini ve onları cennetle ödüllendireceğini söylemiştir (el-Mâide 5/12, 70-71). Ancak Medîne yahudileri kitaplarında geleceği bildirilen Resûlullah'a (s.a.) destek olmak bir tarafa her fırsatta düşmanlık ederek ve onu yalanlayarak bu misakı bozmuşlardır.

A'raf sûresinde önceki dönemlerde yaşamış olan yahudilerin mirasçısı olarak dünya malına tamah eden Medîne yahudilerinden bahsedilmiş ve Allah hakkında doğru olanın dışında bir şey söylemeyeceklerine dair kendilerinden söz alındığı dile getirilmiştir (el-A'raf 7/169).²¹⁰ Burada bahsedilen halef olan nesil Resûlullah (s.a.) döneminde yaşayan ve seleflerinden

²⁰⁸ Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, I, 326.

²⁰⁹ İbn Ebû Hâtim, Abudrrahman b. Muhammed b. İdris, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm mûseden an Rasûlillah (s.a.v.) ve's-sahabeti ve't-tâbiîn* (thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib), I-X, Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, Mekke 1997, III, 1108; Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, I, 425.

²¹⁰ Âyetin metin ve meali şöyledir:

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْجِمْ عَرَضٌ مِثْلَهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالِدَارُ الْأُخْرَىٰ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ.

Derken, onların ardından yerlerine Kitab'a (Tevrat'a) varis olan (kötü) bir nesil geldi. Şu geçici dünyanın değersiz malını alır ve "(nasıl olsa) biz bağışlanacağız" derlerdi. Kendilerine benzeri bir mal gelse onu da alırlar. Allah hakkında, gerçek dışında bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan Kitap'ta söz alınmamış mıydı? Onun içindekileri okumamışlar mıydı? Hâlbuki, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için ahiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç düşünmüyor musunuz?

kendilerine kalan Tevrat'ı miras alan Medîne yahudileridir. Onlar Tevrat'ı okuyorlardı aynı zamanda Tevrat'ta emir, yasak, helal, haram olarak bahsedilenlere de vakıftılar ancak kitaba göre amel etmiyorlardı. Hakir ve aşağılık olan rüşvet gibi dünya malını tercih ederek dinin hükümlerinde kolaylaştırmalar yapıyorlar ve dini tahrif ediyorlardı. Tevrat'ta tövbe edilmedikçe büyük günahın bağışlanmayacağı söylenmişken ve onlar da bunu okumuşken hala aynı hatalara düşerek bağışlanacaklarını umuyorlardı.²¹¹ Allah hakkında sadece doğruları konuşma sözünü menfaatleri uğruna harcamışlardı.

Bu değindiklerimiz sadece Medîne yahudilerinin bozduğu misaklarla alakalı örneklerdi. Mekkî sûrelerde de İsrâiloğulları'nın tarih boyunca yerine getirmediikleri ahitlerden ve bunların sonucunda aldıkları ağır cezalardan bahsedilmektedir. Bu durum yine değişmez karakter yapısına örnek olarak yahudiler hakkında bize bilgi vermektedir.

2. Medîne Yahudilerinin Allah'ın Hükümleri Karşısında Umursamaz Tavırları

Allah insanlık tarihi boyunca kavimlere iman, ibadet ve ahlak konularını içeren evrensel dini, vahiy ve peygamberleri aracılığıyla ayrı ayrı şeriatlar olarak göndermiştir. Şeriat, dinin zaman, mekân ve toplumsal maslahat göz önüne tutularak somutlaştırılmasıdır. Nasıl ki müslümanlar Hz. Peygamber (s.a.) ve Kur'ân-ı Kerîm ile somutlaşan şeriata, İslâm'a tâbi oldularsa İsrâiloğulları'na da Hz. Musa'nın ve Tevrat'ın ortaya koyduğu dine tâbi olmaları emredilmişti.²¹²

Toplumlara ve zamana göre değişen şeriatın dışında kalan dinin temel öğretileri hep aynı kalmıştır. Kur'ân-ı Kerîm indirildiği dönemdeki muhataplarına sorumluluklarını hatırlattığı gibi İsrâiloğulları'na da nelerin emredildiğini dile getirmiş ve temelde istenilenin benzerliğini göstermiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de yahudilerden Allah'ın nimetlerini hatırlamaları, sözlerini tutmaları, yalnızca Allah'tan korkmaları (el-Bakara 2/40), Tevrat'ı tasdik eden Kur'ân-ı Kerîm'e ve diğer nazil olan kitaplara inanmaları (el-Bakara 2/41; en-Nisa 4/47; el-Mâide 5/66-68), ayetleri dünya malı için satmamaları (el-Bakara 2/41; el-Mâide 5/44), hak ile batılı karıştırmayıp gerçeği gizlememeleri, namaz kılmaları, zekat vermeleri, rükû edenlerle beraber rükû etmeleri istenmiştir (el-Bakara 2/42-43; el-Beyyine 98/5). Yine onlara tıpkı İslâm'da olduğu gibi kısas uygulamasını yerine getirmeleri emredilmiştir (el-Mâide 5/45). Onlar Tevrat'ta da yalnızca Allah'a ibadet etmek, müstakim din ve şeriat olan "İslâm'a" yönelmek ile mükellef tutulmuşlardır. Ama Medîne yahudileri Allah'ın bu

²¹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 527.

²¹² Güler, İlhami, *Sabit Din Dinamik Şeriat*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, 2. bs., s. 26.

emirlerine gereken ilgiyi ve inkiyadı göstermediler, müşriklerin inançlarına rağbet ettiler ve küfürde direndiler.

Tevrat ve İncil yahudilere ilk verildiğinde iman ettiler ancak zaman geçtikçe ihtilafa düştüler ve kitaplarını tahrif ettiler (el-Hadid 57/16). Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'in hükümleri konusunda da tekrar etmiş, Medîne yahudileri Allah'ın hükümlerini bırakıp cahiliye hükümlerine razı olmuşlardır. Hz. Peygamber (s.a.) Benî Nadîr ile Benî Kurayza arasında geçen bir anlaşmazlıkta hüküm vermiş, her iki tarafın da eşit olduğunu dile getirmişti. Bunun üzerine kendilerinin üstün olduğunu düşünen Benî Nadîr hükme razı olmamış ve Allah'ın hükmünü uygulayan Resûlullah'ı düşmanları olarak bellemişlerdi. Cahiliyede uygulanan ve güçlü olanın menfaatini koruyan salt cehalet ve hevalarına uygun düşen hükmü kabul etmişlerdi.²¹³ Dinî konumunun dışında siyasî olarak da lider olan, Allah'ın hükümleriyle hüküm veren Hz. Peygamber'i ve dolayısıyla Allah'ın emirlerini umursamamışlardır. Bu ve benzeri yahudilere emredilen veya yasaklanan birçok meselede onlar Allah'ın isteklerinden ziyade kendi menfaatlerini dikkate almışlar ve hevalarına göre hareket etmişlerdir.

3. Medîne Yahudiler'inin Allah'a İftiraları

Medîne yahudileri yaptıkları bir takım yanlış işleri Allah'a atfederek kendilerini temize çıkarmak istemişlerdir. Allah'ın kendilerine emrettiğini iddia ederek, yasak olan fiilleri işlemişler böylece Allah'a iftira atarak O'nu layıkıyla tanımadıklarını göstermişlerdir. Medîne yahudilerinin kendi yaptıklarına kılıf uydurmak adına Allah'a attıkları iftiralar öyle bir noktaya varmıştı ki içlerinden bazıları, kitabî bir dine mensup olduğu halde, sırf kıskançlıklarından dolayı Allah'ın hiç kimseye kitap indirmedeğini söylemişlerdi (el-En'am 6/91).²¹⁴

Medîne yahudileri yaşadıkları toplum içerisinde kendilerinin üstün olduklarına inanıyorlardı ve bu sebeple yaptıkları her şeyi mübah görüyorlardı. Onlardan bazıları kendilerine verilen emaneti sahibi ısrarcı olmadıkça geri verme sorumluluklarının olmadıklarını söylüyorlardı

²¹³ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrû'l-Fahri'r-Râzî*, XII, 17.

²¹⁴ Âyetin metin ve meali şöyledir:

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ يَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ يُبْدُونَهَا وَيُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ.

Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Çünkü, "Allah, hiç kimseye hiçbir şey indirmede" dediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, parça parça kâğıtlar hâline koyup ortaya çıkardığınız, pek çoğunu ise gizlediğiniz; (kendisiyle) sizin de, babalarınızın da bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitab'ı kim indirdi?" (Ey Muhammed!) "Allah" (indirdi) de, sonra bırak onları, içine daldıkları bataktaki oynadursunlar.

(Âl-i İmrân 3/75).²¹⁵ Bunu yaparken Arapların mallarını rızaları olmaksızın zimmetlerine geçirme haklarının olduğunu, bu hakkı onlara Allah'ın verdiğini iddia ediyorlardı. Kendilerine bu iznin kitaplarında verildiğini söyleyerek de Allah'a iftira atıyorlardı.²¹⁶

Medîne yahudilerinin Allah'a attıkları iftiralardan birisi de, Allah'ın kendilerinden ateşin yiyeceği bir kurban gelmedikçe hiçbir peygambere inanmamaları konusunda söz aldığını söylemeleridir (Âl-i İmrân 3/183). Söz konusu düşünceleri Kur'ân-ı Kerîm'e **أَلَا اللَّهُ عَهْدَ إِلَيْنَا** "Onlar **نُؤْمِنُ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِينَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي فَلَمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ** 'Allah bizden, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamız konusunda söz aldı' dediler. De ki 'Benden önce size delillerle ve sizin söylediğiniz şeyle peygamberler geldi. Eğer doğru söylüyorsanız neden onları öldürdünüz?'" şeklinde yansımıştır. Hâlbuki geçmişte onların bu tarz mucize isteklerini yerine getiren peygamberler gelmişti ve İsrâiloğulları o peygamberleri de katletmişlerdi. Şimdi de aynı şeyi Hz. Peygamber'den (s.a.) istiyorlardı ve bu isteği Allah'a isnat ederek O'nun emrettiğini söylüyorlardı. Ayet Medîne'deki yahudi din adamlarının Resûlullah'a karşı kullandıkları *"Sen bize bir ateşle gelmedin bizimle yapılan ahit dolayısıyla sana inanamayız"* şeklindeki mazereti içermektedir. Bu beklenti peygamberler için geçerli olan kurbanın kabulünü gösteren bir ateşin gökten inmesi şeklindeki kadîm bir gelenektir. Açık bir mekânda kurban kesildikten sonra kesen kişi gökten bir ateş inmesini beklerdi, eğer kesilen kurban ateş tarafından yakılırsa bu kurbanın kabulünü göstermekteydi.²¹⁷ Medîne yahudileri de inançlarında olan bu mucizeyi tıpkı önceki peygamberlerden bekledikleri gibi Hz. Peygamber'den beklediler. Ancak ayetin devamından Resûlullah'ın böyle bir mucizeyle gelmiş olsa bile yine de ona inanmayacakları anlaşılmaktadır. Allah'ın kendilerine emrettiğini iddia ettikleri bu yalanları da onların Allah ile ilgili en büyük iftiralarından sayılmıştır.

4. Medîne Yahudilerinin Nankörlükleri

215

Âyetin metin ve meali şöyledir:

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُؤَدُّ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدُّ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتُ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ.

Kitap ehlinden öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, "Ümmîlere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur" demelerinden dolayıdır. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.

216

İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 685; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, III, 289.

217

İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-vecîz*, I, 549.

Tarih boyunca yahudilere birçok nimet bahşedilmiştir ve bunlar hem Mekkâ hem de Medenî sûrelerde dile getirilmiştir. Yahudiler için 12 kaynaktan su çıkarılması, kudret helvası ve bıldırcın verilmesi, diledikleri şeylerden yemelerine izin verilmesi (el-Bakara 2/57-60; el-A'raf 7/160-161; Tâhâ 20/80-81), güvenli bir beldeye yerleştirilmeleri ve temiz rızıklar gönderilmesi (Yunus 10/95), hepsinden öte kendilerine vahiy nimetinin gönderilmesi ve diğer milletlere üstün kılınmaları (ed-Duhan 44/32-33), din ve dünya işlerine dair bilgiler almaları (el-Casiye 45/17) bunlara örnek olarak gösterilebilir. İsrâiloğulları'nın bu nimetlere cevabı ise yukarıda sayılan ayetlerin devamında zikredildiği gibi her defasında nankörlük etmek olmuştur. Bu ayetlerle Kur'ân-ı Kerîm Medîne yahudilerini ahde vefaya davet etmiştir. Ayrıca sahabeye, Hz. Peygamber'e (s.a.) verdikleri itaat sözünde durmaları, Medîne'ye hicret etmek ve orada müslümanların hâkim olduğu siyasî ve toplumsal bir yapıya sahip olmak gibi Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri unutmamaları, İsrâiloğulları'nın düştükleri hatalara düşmemeleri konusunda da bir uyarı yapılmış olabilir.²¹⁸

Geçmişte yaşayan atalarının yaptıkları nankörlüklerin Medîne'deki yahudilere bildirilmesinin sebebi ise aynı hataya düşmeleri sonucunda öncekilerin başlarına gelen musibetlerin tekrarlanacağına hatırlatılması olabilir. Ayrıca müstakil olarak Medîne yahudilerine dair bu konuda bir ayet bulunmasa dahi vahiy ve peygamberlik lütfunu inkar etmeleri doğrudan Medîne yahudilerini ilgilendiren ayetlerdir. Onlar kendilerine gönderilen vahiy ve peygamber nimetini ellerinin tersiyle geri çevirmişler ve bu nankörlükleri ile imtihanı kaybederek ahirette büyük bir ceza hak etmişlerdir.

II. MEDÎNE YAHUDİLERİNİN PEYGAMBER İNANCINA DAİR TUTUMLARI

Peygamberlik, vahyedilmiş dinlerin insanlara ulaşması ve toplumda karşılık bulması adına vazgeçilmez bir unsurdur. Gönderilen peygamberlerin hepsi temelde aynı esasları tebliğ etmiş, bu esaslar kimi toplumda olumlu yankı bulmuşken birçok kavimde isyan ve itaatsizlik olarak cevap bulmuştur. Tebliğe karşı takınılan tavır ise insanların hem bu dünyada hem de ahirette mükâfat ve ceza bakımından karşılaştıkları sonu belirlemiştir.

Peygamberleri inkâr etme, öldürme, onlarla alay etme, onlara muhalefet etme yolunu seçenlerin dışında bir de peygamberler hayattayken tebliği kabul edip onların ölümünden sonra eski hurafelerini dine dâhil edenler, peygamberin gösterdiği yolda değişiklik yapanlar da

²¹⁸

Mahmut, Ay, "Kur'an Kıssalarını Hz. Muhammed (sav)'in Kıssası Paralelinde Okumak -Hz. Musa Kıssasının Mekkî ve Medenî Anlatımları Arasında Bir Mukayese Denemesi-", s. 128.

olmuştur. Bu sapmaların peygambere tapma düşüncesine kadar vardığı zamanlar olmuş, kimisi peygamberi Allah'ın oğlu kimisi de uluhiyette Allah'a ortak tutarak O'nun timsali olarak görmüşlerdir.²¹⁹

Evrensel bir konuma sahip olan peygamberlerin kendi kavminin desteğini kazanması şarttır. Aksi takdirde tebliğin diğer insanlara ulaşması ihtimali çok az olur. Ulaşsa bile tebliğ büyük ölçüde tahrif edilebilir.²²⁰ Peygamberlik ile birlikte tarih boyunca dinin dışında toplumsal ve siyasî anlamda da büyük değişimler meydana gelmiştir. Liderlik kavramı değişmiş, liderliğin merkezinde peygamberler olmuştur.²²¹ Tıpkı Medîne'de yeni bir devlet kuran ve bu devletin lideri olan Hz. Peygamber (s.a.) gibi, peygamberler insanlara hem dinî hem de dünyevî anlamda rehber olmuşlardır.

Bu şekilde her topluma bir peygamber gönderilmiş ve tevhid inancının ayrılmaz unsuru olarak bu peygamberlere iman etmek emredilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın kullarını sevmesi ve onları bağışlamasının Resûlullah'a (s.a.) itaat etme şartıyla gerçekleşeceği zikredilmiştir (Âl-i İmrân 3/31).²²² Yine peygamberlerin insana varoluş amacını ve Allah'a karşı sorumluluklarını hatırlattığı, sapkınlıkları konusunda insanları uyardığı ve nasıl davranmaları gerektiği konusunda bilgi verdikleri anlatılmıştır.²²³

Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah Hz. Peygamber'e (s.a.), kıssalarını anlattığı ve anlatmadığı peygamberleri gönderdiğini bildirilmektedir.²²⁴ İsrâîloğulları'na da birçok peygamber gönderilmiş ve onlardan da aynı şekilde peygamberlerine tâbi olmaları istenmiştir. Ancak onların tutumu peygamberleri yalanlamak ve öldürmek şeklinde olmuştur. Aynı tavırları nesiller boyunca devam etmiş Medîne yahudileri de Hz. Peygamber'i inkâr etmekle kalmamış suikast planlayarak onu öldürmeye çalışmışlardır.

A. MEDÎNE YAHUDİLERİNİN PEYGAMBER ALGISI

Yahudilerin dinî ve dünyevî hayatlarını şekillendirme hususunda en etkili unsurlardan birisi seçilmişlik düşünceleridir. Peygamberlere karşı tavırlarını belirleme noktasında da bu

²¹⁹ Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *İslâmın Anlaşılmasına Doğru* (trc. Halil Zafir), Hilal Yayınları, İstanbul 1967, s. 48.

²²⁰ Fazlur Rahman, *Ana Konuları Kur'an*, s. 135.

²²¹ Watt, W. Montgomery, *İslam Nedir* (trc. Elif Rıza), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1993, 2. bs., s. 80.

²²² قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

²²³ Gündüz, Şinasi, "Peygamberlik Tarihi Perspektifi ve Kur'an", *XI. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Risalet*, Fecr Yayınları, Ankara 2009, s. 160.

²²⁴ bk. en-Nisa 4/164.

algıları önemli bir rol oynamış, İsrâiloğulları soyundan olan peygamberlere, her ne kadar zamanla inkâr ve öldürme yoluna gitseler de, başlangıçta iman etmişler ancak Araplar arasından çıkan Peygamber’i kabule yanaşmamışlardır. Dolayısıyla “onların genel geçer bir peygamber inanışları vardır” demek bir hayli güçtür. Çünkü peygamberlere dair tutumlarını kendi menfaatleri ve bakış açıları belirlemekteydi. Kutsal kitaplarında geleceği bildirilen peygamberi bile inkâr etmeleri ve ona karşı koymaları işte bu sebeptir.

Peygamberlik müessesesinin yeteri kadar anlaşılabilmesi peygamber ve toplum arasındaki dinamik ilişkinin tam olarak ortaya çıkmasına bağlıdır. Bu durum İsrâiloğulları dâhil tüm kavimlerin peygamberlerinin toplumdan soyutlanmış ideal şahsiyetler olarak değerlendirilmesinden ziyade onların toplumsal yapının bir parçası olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Her peygamber İsrâiloğulları tarihinde özel konuma sahiptir ve toplum ile peygamber arasındaki karmaşık ilişkinin bir parçasıdır. İsrâiloğulları tarihi ise bu etkileşimler serisinin tarihidir.²²⁵

1. Medîne Yahudilerinin Hz. Peygamber’e Karşı Tutumlarını Belirleyen Düşünce Yapıları

Yahudilikte geleneksel biçimiyle peygamberlik müessesesi, Tanrı’nın kendi iradesini, seçmiş olduğu bazı kişilere, bu kişiler aracılığıyla İsrail halkına ve diğer insanlara izhar etmesi şeklinde anlaşılmıştır. Peygamberlik, kişinin doğuştan getirdiği bazı özellikler veya sonradan kazandığı bilgi ve yetenek sayesinde ilahî güçlerle ya da ruhlarla temasa geçmesinin sonucu olmayıp Tanrı’nın iradesine ve otoritesine dayalı bir görevlendirmeyle gerçekleşmektedir. Tevrat’ta ilk defa peygamber olarak isimlendirilen kişi, aynı zamanda ilk İbrani atası ve İsrail seçilmişliğinin başlangıcı kabul edilen Hz. İbrahim’dir.²²⁶

Tevrat’ta geçen *“Onlara kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım. Sözlerimi onun ağzından işiteceksiniz. Kendisine buyurduklarımın tümünü onlara bildirecek. Adıma konuşan peygamberin iletmiş sözleri dinlemeyeni ben cezalandıracağım.”*²²⁷ ifadeleri peygamberliğin tanımını ortaya koymaktadır. Tevrat’a göre peygamberliğin temel vasıfları; vahye aracılık etmek, üstün kudretin hâkimiyeti altında olduklarının farkında olmak, Tanrı ile

²²⁵ Wilson, Robert R., “Prophecy: Biblical Prophecy”, *Encyclopedia of Religion*, I-XIV, Thomson & Gale, Detroit 2005, 2. ed., XI, 7430.

²²⁶ Gürkan, *Yahudilik*, s. 129-130.

²²⁷ Tevrat, Yasa’nın Tekrarı, 18.

ferdî münasebetlerinin yanında kavimleri için tamamlamak zorunda oldukları görev ile yükümlü olmak, görevlerini sadakatle yerine getirmek, Tanrı'nın ağız mesabesinde olduklarının bilincinde olmaları şeklinde sıralanabilir.²²⁸ Buna ek olarak Yahudilikte, Tevrat'ta yasak ve günah olan bazı fiillerin peygamberler tarafından gerçekleştirildiği inancı mevcuttur. Bunun sebebi, yahudi inancına göre peygamberlerin ismet sıfatına sahip olmamalarıdır. Günah işleme ve hataya düşme konusunda diğer insanlardan hiçbir farkları yoktur.²²⁹

Hiz. Peygamberin çağdaşı yahudiler peygamberlik kurumunu da sadece kendilerine ait görüyor peygamber olan atalarının şefaatiyle öbür dünyada rahat edeceklerini iddia ediyorlardı. Bu iddiaları Kur'ân-ı Kerîm'de *"Kimsenin kimseye faydasının olmayacağı, kimsenin şefaatinin kabul edilmeyeceği, hiçbir fidyenin alınmayacağı ve kimseye yardım edilmeyecek olan o günden sakının."* (el-Bakara 2/48, 123)²³⁰ ayetiyle reddedilmiştir. Ayrıca Hiz. Davud ve Hiz. Süleyman'ı peygamberden ziyade güçlü birer kral olarak görüyorlardı, efsanevi krallıklarını da sihir vb. yollarla elde ettiklerine inanıyorlardı.²³¹

Kur'ân-ı Kerîm'de yahudilerin peygamberlere karşı değişmez tutumlarından en dikkat çekenini, onların her devirde, tıpkı Resûlullah'ı (s.a.) yalanlayan ve öldürmeye çalışan Medîne yahudileri gibi, peygamberlerinin bazısını inkâr etmeleri ve bir kısmını da öldürmeleridir (el-Bakara 2/87; Âl-i İmrân 3/21, 112; el-Mâide 5/70). İblis'in yoluna uydukları için kibirlendiler ve kendilerinden peygamberlere tâbi olma noktasında söz alındığı ve ahitleşildiği halde sözlerini tutmadılar; Hiz. İsa ve Hiz. Muhammed gibi bazı peygamberleri yalanladılar, Hiz. Zekeriya ve Hiz. Yahya gibi bazı peygamberleri de katlettiler. Kendilerini hevalarına uymaktan alıkoyacak olan peygamberlere menfaatleri uğruna yaptıklarından hiçbir zaman pişman olmadılar.²³² Dinlerinde en büyük peygamber kabul edilen Hiz. Musa'ya bile her fırsatta karşı çıktılar ve o kadar çok sıkıntı

²²⁸ Harman, Ömer Faruk, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", *İslam Tetkikleri Dergisi*, Cilt 9, Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 136-137.

²²⁹ Uğur, Hakan, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*, Emin Yayınları, Bursa 2011, s. 282.

²³⁰ Âyetin metni şöyledir:

وَأَتُّوْا يَوْمًا لَا تَجْرَىٰ نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ.

²³¹ Arslantaş, "Hiz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", s. 58.

²³² Bikâî, Ebu'l-Hasan Burhaneddin İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*, I-XXII, Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, Kahire 1995, II, 31-32.

çekmesine sebep oldular ki en sonunda Hz. Musa kendisi ile kavminin arasını ayırması için Allah'a yakarmak zorunda kaldı (el-Mâide 5/25).²³³

Hız. Peygamber (s.a.) kıyamet gününde en şiddetli azabı hak edecek olanların peygamberleri, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanları öldüren kimseler olduğunu söylemiş ve ardından Âl-i İmrân sûresinin *إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ* " *النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ* " şeklindeki 21. ayetini²³⁴ okumuştur. Daha sonra yahudilerin günün başlangıcında bir saat içerisinde 43 peygamberi öldürdüğünü, günün sonunda ise İsrâiloğulları'ndan iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran yüz on iki kişiyi öldürdüklerini de sözlerine eklemiştir.²³⁵ Bu rivayetlerde geçen rakamların doğru olup olmadığı belki tartışmaya açık olabilir ancak Hız. Peygamber'in yahudilere dair bu söyledikleri kendisinin de Medîne yahudileri karşısında ne kadar çok sıkıntı çektiğini ortaya koymaktadır.

Medîne yahudileri peygamberler arasında ayırım yapmakta, bir kısmına iman etmekle beraber bir kısmını inkâr etmekteydiler. Bu tutumları Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde ifadesini bulmuştur:

"Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah ile peygamberleri arasını ayırmak isteyenler ve bunlardan bir kısmına inanır bir kısmını inkar ederiz diyenler ve arada bir yol tutmak isteyenler; iste bunlar gerçek kafirdirler ve biz kafirler için aşağılayıcı bir azap hazırlamışızdır." (en-Nisa 4/150-151).²³⁶

Ayette kâfir olarak tarif edilenlerin Âmir b. Mahled ve Yezid b. Zeyd gibi Medîne yahudileri olduğu zikredilmiştir. Bunlar Hız. İsa ve Hız. Muhammed'i inkâr ederek söz konusu vasfı hak etmişlerdir.²³⁷ Bu ayet iman ile küfür arasında orta bir yol bulunmadığını, peygamberlerden birini inkarın hepsini ve hatta Allah'ı inkar etmek demek olduğunu göstermiştir. Burada Medîne yahudileri kendi kitaplarında bahsedilen peygamberi inkâr ettikleri için bu inkarı alenen değil de

²³³ Hız. Mûsâ'nın duası Kur'ân'da şöyle nakledilir:

قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَقَوْمِ الْقَاسِقِينَ.

"Musa: «Ey Rabbim, görüyorsun, ben kendimden ve kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum; artık bizimle o doğru yoldan çıkmış topluluğun arasını ayır!» dedi."

²³⁴ Âyetin meali: "Allah'ın ayetlerini inkar edenler, peygamberleri haksız yere öldürenler ve iyiliği emreden kötülükten sakındıran insanları öldürenleri elîm bir azapla müjdele."

²³⁵ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrû'l-Fahri'r-Râzî*, VII, 231; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 540.

²³⁶ Âyetin metni şöyledir:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا.

²³⁷ Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, I, 423.

bir orta yol bulmaya çalışarak yapmışlardır. Resûlullah'ın (s.a.) peygamberliğini kabul etmişler ancak “peygamberdir ama bizim peygamberimiz değildir” gibi kaçamak bir tavır takınmışlardır. Hem kitaplarına imanlarını korumayı hedeflemişler hem de Hz. Muhammed'i peygamber kabul etmeyerek küfre düşmüşler ve bu şekilde iman ve küfür arasında orta bir yol bulmaya çalışmışlardır.²³⁸

Hemen hemen yahudilerin dinî ve sosyal alanlardaki fikir dünyalarını etkileyen en güçlü düşünce seçilmiş olduklarına inanmalarıdır. Bu inanç peygamberlere dair yaklaşımlarında da etkili olmuştur. Medîne yahudilerinin Hz. Peygamber'i (s.a.) reddetmelerinin altında yatan en önemli etkenlerden birisi Araplar arasından çıkan bir peygamber olması idi. Kıskançlıkları ve hırsları sebebiyle kendi kitaplarında geleceği bildirilen peygamberi inkâr etmişler, onu zayıf düşürmek adına müşrikler ve münafıklarla işbirliği içerisinde olmuşlardır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de Allah “Ehl-i kitap bilsin ki Allah'ın lütfu üzerinde onların hiçbir gücü yoktur. Lütuf O'nun elindedir, onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.” (el-Hadid 57/29) buyurmuştur. Her lütuf gibi Allah vahiy ve peygamberlik lütfunu da dilediğine verme yetkisine sahiptir ve Medîne yahudilerinin bunu sorgulama hakkı elbette yoktur. Aynı atalarının Hz. İsa'nın nübüvvetini reddetmeleri ve Hz. Musa'nın tebliğini dinlememeleri gibi Medîne yahudileri de peygamberlere karşı kendi menfaatleri doğrultusunda tavır takınmıştır.

Medîne yahudilerini de kapsayan, Ehl-i kitabın diğer peygamberlerin kendi dinlerine mensup olduklarını iddia etmeleri de Kur'ân-ı Kerîm'de eleştirilmiştir (el-Bakara 2/140).²³⁹ Ayette Ehl-i kitabın kendi dinlerine mensup saydığı Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yakub ve onun soyundan gelenlerin Yahudilik ve Hristiyanlık'tan çok daha önce yaşadıkları dikkate alınacak olursa onların bu iddialarının doğruluk payı tamamen ortadan kalkmış olur.²⁴⁰ Zaten Allah ayette onların söylediklerini yalanlayacak şekilde, inkâr sadedinde soru cümlesi kurarak onların iddialarını dile getirmiştir. Burada amaç aynı zamanda onları kınamak ve söyledikleri şeyin yalan olduğunu kendilerinin de bildiğini vurgulamaktır.²⁴¹

2. Medîne Yahudilerinin Hz. İbrahim ve Hz. İsa Hakkındaki İnançları

²³⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1508.

²³⁹ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَنتُمْ أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ.

²⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, II, 609.

²⁴¹ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrû'l-Fahri'r-Râzî*, IV, 98.

Hız. İbrahim; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'ın ortak kabul ettiği, en büyük ata ve temel referans noktasıdır.²⁴² Özellikle İsrâilöğulları'nın ilk atası olması hasebiyle Yahudilik açısından, yine tevhidi temsil etmesi ve Kabe'yi yeniden inşası (el-Bakara 2/127) sebebiyle İslâm açısından çok büyük öneme sahiptir. Esasında Hız. İbrahim'i önemli kılan nokta söz konusu dinlerde tek tanrı inancının kendisine dayandırılmasıdır. Ancak üç dinin kutsal kitaplarında Hız. İbrahim'e dair ortak noktalar bulunsa da her metnin İbrahim'i birbirinden farklıdır, herkesin kendine özgü bir İbrahim'i vardır.²⁴³

Aşağıda Tıvrat'tan alıntılایacağımız bilgiler yahudiler için Hız. İbrahim'in ne kadar önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır:

“Rab Avram'a ‘Ülkeni, akrabalarını, baba evini bırak, sana göstereceğim ülkeye git’ dedi. Seni büyük bir ulus yapacağım, seni kutsayacak, sana ün kazandıracığım, bereket kaynağı olacaksın. Seni kutsayanları kutsayacak, seni lanetleyenleri lanetleyeceğim. Yeryüzündeki bütün halklar senin aracılığıyla kutsanacak.”²⁴⁴

Ayrıca Tıvrat'ın ifadelerine göre Tanrı Avram'a kalkan olacağını ve ödülünün çok büyük olacağını söylemekte bunun üzerine Avram'ın iman ettiği zikredilmektedir.²⁴⁵ Daha sonra Allah'ın Hız. İbrahim'e olan hitabından ve vaadinden şöyle bahsedilir: “Birçok ulusun babası olacaksın. Artık adın Avram değil İbrahim olacak. Çünkü seni birçok ulusun babası yapacağım. Seni çok verimli kılacağım. Soyundan uluslar doğacak, krallar çıkacak. Antlaşmayı seninle ve soyunla kuşaklar boyunca sonsuza dek sürdüreceğim. Senin ve soyunun Tanrısı olacağım.”²⁴⁶

Kur'ân-ı Kerîm Hız. İbrahim'i tevhidi temsil eden Hanîf inancının temsilcisi olarak zikretmektedir (el-Bakara 2/135). Onun yahudi ve hıristiyanların iddia ettikleri gibi yahudi ya da hıristiyan olmadığını hanîf bir müslüman olduğunu söylemiştir (Âl-i İmrân 3/67; en-Nahl 16/120). Şikle mücadele ve putları kırması onun tevhid yolundaki çaba ve istikrarının en büyük göstergelerinden olmuştur (el-Enbiya 21/57-58). Hız. İbrahim'e kitap ve hikmetin verilmesi, kavmine karşı hüccetle desteklenmesi ve yüksek bir mertebe lütfedilmesi onun kıymetine dair göstergelerdir (el-Bakara 2/136; Âl-i İmrân 3/84; en-Nisa 4/54; el-En'am 6/83). Onun müminler için güzel bir örnek olduğu (el-Mümtehine 60/4), salih bir kul olduğu (el-Bakara 2/130, en-Nahl 16/122), halîm, mümin,

²⁴² Harman, Ömer Faruk, “İbrahim”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 266.

²⁴³ Yitik, Ali İhsan, “Paylaşılamayan Ata: Hız. İbrahim”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum) Dinler Tarihi Araştırmaları VIII*, Ankara 2012, s. 545.

²⁴⁴ Tıvrat, Yaratılış, 12.

²⁴⁵ Tıvrat, Yaratılış, 14.

²⁴⁶ Tıvrat, Yaratılış, 17.

siddik bir nebî olduğu (el-Hud 11/75; Meryem 19/41; es-Saffat 37/111), ihlas sahibi olması ve vafakarlığı (Sad 38/46; en-Necm 53/37) Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim ile ilgili zikredilen vasıflar arasındadır.

Her iki din için çok büyük anlam ifade eden İbrahim peygamber ile ilgili, Medîne yahudileri kendilerine nispet etmek adına, Hz. İbrahim'in yahudi olduğunu iddia etmişlerdir. Âl-i İmrân sûresinin 65-67. ayetlerinde söz konusu iddia *يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَحْجُونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ هَآ أَنتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجِبْتُمْ فِيْمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّوْنَ فِيْمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ* “Ey Ehli kitap! Neden İbrahim hakkında tartışıyorsunuz. Tevrat ve İncil ondan sonra indirildi hiç düşünmüyor musunuz? İşte siz böylesiniz. Hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartıştınız. Peki neden bilginizin olmadığı bir konuda tartışmaya giriyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim ne yahudi ne de hırsitiyandı, o hanifti, Müslümandı ve müşriklerden değildi.” şeklinde ifade edilmiştir. Necran hristiyanları ve yahudi din adamlarının Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında toplanarak bu konuda tartışmaları ayetin nüzul sebebi olarak rivayet edilmiştir. Ayet onları reddedecek şekilde Tevrat'ın ve İncil'in Hz. İbrahim'den çok sonra nazil olduğunu, bu şartlarda Hz. İbrahim'in ne yahudi ne de hristiyan olabileceğini dile getirmiştir. Ayrıca bilgileri olmayan bir konuda tartışmaya girdikleri için de her iki grup eleştirilmiştir.²⁴⁷ Makul olan Hz. Peygamber'e indirilene tâbi olmaları idi çünkü kitaplarında iddia ettikleri şeye dair herhangi bir bilgi yoktu. Yine de onlar, Hz. İbrahim'in büyüklüğü ve özel konumu noktasında müttefik olduklarından dolayı, böyle bir davranış sergilemişlerdir. Ancak Hz. İbrahim hiçbirinin dinine mensup değildi aksine onların içine düştükleri şirk bataklığından uzaktı, dini Allah'a has kılan bir müslümandı.²⁴⁸

Bir görüşe göre Âl-i İmrân sûresinin 95. ayeti de yahudi ve hristiyanların bu iddialarının doğru olmadığını ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre söz konusu “Allah doğru söyledi. İbrahim'in milletine tâbi olun, o müşriklerden değildi.” ayeti “Allah, İbrahim'in Yahudi, hristiyan ve müşrik olmadığını; bilakis teslim olmuş bir hanîf olduğunu söylemekle doğru söyledi.” anlamına gelmektedir. Hatta onların Hz. İbrahim'in yahudi olduğu ile ilgili iddialarına karşılık Resûlullah (s.a.) “İbrahim Beyt'i haccediyordu. O halde niçin Allah'ın ayetlerini yani hacı inkar

²⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, III, 85.

²⁴⁸ Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, I-XXX, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1946, III, 177-178.

ediyorsunuz?” şeklinde cevap vermiştir. Ayetin devamı da hanîf olan yani hacceden birine, Hz. İbrahim’e tâbi olmayı emretmektedir.²⁴⁹

Esasında konumuz olması hasebiyle olaya Medîne yahudileri açısından bakacak olursak ortada şaşırtıcı bir tablo olmadığını görürüz. Kendilerinin bu kadar seçkin olduğunu düşünen bir topluluk, ilahî dinlerde tevhidin simgesi ve bu dinlerin müntesiplerinin atası kabul edilen Hz. İbrahim’in doğal olarak yahudi olduğunu iddia etmiştir. Buna o kadar inanmışlardı ki Hz. Peygamber (s.a.) ile bu konuda tartışmaktan çekinmemişlerdir.

Bir diğer konu ise seleflerinin Hz. İsa’ya karşı takındıkları tavır dolayısıyla eleştirilmesinin Medîne yahudilerine anlatılmasıdır. Hz. İsa İsrâiloğulları’nın inançları konusunda şüpheyi düştüğü vakit onlardan iman etmeleri ve Allah yolunda kendisine yardım etmeleri hususunda söz almıştı. Havariler bu konuda sağlam bir söz vermişler ve bu sözlerine Hz. İsa’yı da şahit etmişlerdir (Âl-i İmrân 3/52-54).²⁵⁰ Peygamberler kıyamet günü kavimlerinin imanları konusunda şahit olacakları için havariler böyle bir talepte bulunmuşlardır. Ancak iman edenlerin dışında İsrâiloğulları’ndan bir kısmı Hz. İsa’ya tuzak kurmuşlar ve onu öldürmeye yeltenmişlerdir. Allah da onların bu tuzaklarını boşa çıkarmış, Hz. İsa’nın yerine bir başkasını öldürmelerini sağlamış ve bu durumu şu âyetle beyan etmiştir:

وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا

“Biz Allâh'ın elçisi, Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük! demelerinden ötürü (belâlara uğradılar). Oysa onu öldürmediler ve asmadılar; fakat (bu iş) kendilerine, benzer gösterildi. Onun hakkında ayrılığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta kesin bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu yakinen öldürmediler (onu öldürdüklerini kesin biçimde bilemediler).” (en-Nisa 4/157)

İsrâiloğulları’nın Hz. İsa’yı katlettikleri için iftihar etmeleri sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Ayrıca ayette Hz. Peygamber’in çağdaşı olan yahudilere de bir bakıma kurdukları tuzakların boşa çıkacağına dair mesaj verilmiştir. Çünkü tıpkı atalarının Hz. İsa’yı öldürme teşebbüsleri ve bu konuda başarısız olmaları gibi Medîne yahudileri de Resûlullah’ı öldürmeye kalkışmış ve Allah onların bu tuzağını boşa çıkarmıştır. Bu şekilde onlara hadlerini

²⁴⁹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, I, 284.

²⁵⁰ Âyetin metni ve meali şöyledir:

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّكَ مُسْلِمُونَ.

İsa onlardan inkârı sezince: "Allâh yolunda kimler bana yardımcı olacak?" dedi. Havariler: "Biz, Allâh(yolun)un yardımcılarıyız; Allah'a inandık, şahid ol, biz müslümanlarız." dediler.

bildirmiş Allah dilemedikçe onu öldüremeyecekleri mesajını vermiştir. Yahudilerin Hz. İsa'yı öldürdüklerine dair olan yanlış inançlarının yanında, onlar geçmişte Hz. İsa'nın kendilerine yaptığı, Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamber olarak gönderileceğine dair tebliği de görmezden gelmişlerdir. Atalarının yapılan bu tebliğe karşı *"Bu apaçık bir sihirdir."*²⁵¹ demeleri gibi Medîne yahudileri de Hz. Peygamber'i tanıdıkları halde inkar etmişler ve değişmeyen karakterlerini bir kez daha gözler önüne sermişlerdir. Bunun dışında kendilerine peygamber olarak gönderilen Hz. İsa'nın tebliğine sihir yakıştırmaları yaparak küfre düşmüşlerdir.

Esasında bu iki olay da Medîne yahudilerinden değil daha önce yaşayan atalarından bahsetmektedir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de bunların anlatılmış olması Hz. Peygamber (s.a.) ile aynı dönemde yaşayan yahudilerin de benzer sıkıntılı inançlara sahip olduğuna dair bize bir ipucu vermektedir. Aynı zamanda ayetler Hz. Peygamber'e bir teselli olarak da algılanabilir. Yine Hz. İsa'ya yaptıkları ve onun hakkındaki düşünceleri ile Medîne yahudilerinin Hz. Muhammed'i öldürme istekleri arasındaki benzerliğe dikkat çekilmiştir denilebilir.

B. MEDİNE YAHUDİLERİNİN HZ. PEYGAMBER İLE İLGİLİ İNANÇ VE TUTUMLARI

İslâm dini, tıpkı kendi müntesiplerine tüm peygamberlere inanması gerektiği ilkesini şart koştuğu gibi, diğer din mensuplarından da Hz. Muhammed'e (s.a.) inanmalarını beklemektedir. Peygamberler zincirinin kopmasına sebep olacağından ona inanmamak diğer peygamberlere inanmamakla eşdeğerdir. Ancak onun çağdaşı yahudi ve hristiyanlar bu durumu görmezden gelmişlerdir. Yaptıkları sonucunda Mekke döneminin sonlarına doğru Hz. Peygamber kendisine inanmayacaklarını ve birbirlerinin dinini dahi tanımayacaklarını anlamıştır.²⁵²

Dinî açıdan iki taraf arasında sıkıntılar yaşanmış olsa da Hz. Peygamber'in Medîne yahudileriyle ilişkileri tamamen olumsuz bir seyir takip etmemiştir. Ortak coğrafyayı paylaştığının bilincinde olan, İslâm'a ve müntesiplerine düşmanlık beslemeyen yahudilerle gayet medenî ilişkiler de kurulmuştur. Hatta Hz. Peygamber'in (s.a.) emrinde yahudi bir çocuk olduğu, onun hasta olan yahudi komşularını ziyaret ettiği, yanından geçen bir yahudi cenazesi için insana olan hürmeti dolayısıyla ayağa kalktığı rivayet edilmiştir.²⁵³

²⁵¹ bk. es-Saf 61/6.

²⁵² Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 241.

²⁵³ Arslantaş, Nuh, "İslâm ve Yahudi Tarihi Kaynakları Bağlamında Ortaçağ Yahudilerinde Hz. Muhammed Algısı", *Türk-İslâm Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı* (Siret Sempozyumu II), Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bilecik 2012, s. 115.

Medîne yahudileri kendi kitaplarında geçtiği üzere Hz. Peygamber'in (s.a.) gönderileceğini biliyordu ve bu gerçeğe Resûlullah'a risalet görevi verilene dek iman ediyorlardı. Bu bilginin kendilerine verildiği ve Hz. Muhammed'i bazı vasıflarıyla tanıdıkları Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde anlatılır:

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ

"Vaktiyle Meryem oğlu İsa 'Ey İsrâiloğulları ben Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek olan Ahmed adındaki elçiye müjdelemek için gönderilen bir peygamberim' dedi. Ancak onlara bu söylediklerini doğrulayacak delillerle geldiğinde onlar bunun apaçık bir sihir olduğunu söylediler." (es-Saff 61/6)

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

"Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Buna rağmen bazıları gerçeği bile bile saklarlar." (el-Bakara 2/146)

Yine bir görüşe göre Beyyine sûresinin birinci ve dördüncü ayetlerinde de Medîne yahudilerinin, Hz. Peygamber gelmeden önce onun geleceğine dair hiçbir ihtilaf taşımadıklarından sonrasında ise ihtilafa düşüp gruplara ayrıldıklarından bahsedilmektedir.²⁵⁴ Ayette kendilerinden bahsedilen "küfredenler", Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr edenleri kapsamaktadır. Öncesinde emîn sıfatını verdikleri ve güvendikleri Resûlullah'a peygamberlik verilince daha önceki şahitliklerini ve kanaatlerini hiçe sayarak onu inkâr etmişlerdir.²⁵⁵

Kur'ân-ı Kerîm bize Hz. Peygamber'in (s.a.) Tevrat'ta tasdik edildiğini haber verir. Buna göre bazı yahudiler Resûlullah gönderilmeden önce kafirlere, putperestlere karşı zafer istediklerinde Allah'tan ahir zamanda göndereceği nebî adına yardım diliyorlardı ve böylece istedikleri galibiyeti elde ediyorlardı. Düşmanlarına ismi Ahmed olan ve İbrahim'in dini üzere olacak olan bir peygamberin gönderileceğini, onun vesilesi ile muzaffer olacaklarını söylüyorlardı. Fakat Allah Hz. Peygamber'e risalet verince tanıdıkları halde onu inkar ettiler.²⁵⁶ Çünkü onlar bekledikleri mesihin Harun soyundan geleceğine inanıyorlardı. Bu tutumları Araplardaki kabilecilik duygusuyla bağdaştırılabilir. Örneğin Abdullah b. Selam babasının kendisine Tevrat'ı öğretirken gönderilecek mesihin Harun soyundan olacağını, kitap getireceğini,

²⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, IX, 196; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 411.

²⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, XXII, 407.

²⁵⁶ İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesar, *Sîretu İbn İshak el-Müsemma kitâbu'l- mübtedâ ve'l-meb'as ve'l-megâzi* (thk. Muhammed Hamidullah), Ma'hedi'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs li't-Ta'rib, Mağrib 1976, s. 63; Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i kebîr*, I, 101-102.

İbrahim'in dini üzere olacağını, Ahmed isminde olacağı ve müşriklere karşı yahudilere yardım edeceğini söylediğini aktarmıştır.²⁵⁷

Diğer peygamberlerin yahudi olduklarını düşündükleri için (el-Bakara 2/140) yahudi olmayan, Arap bir peygambere inanmak onların fikir dünyalarına ve menfaatlerine ters bir durumdu. Kıskançlık boyutunu o kadar ileriye taşıdılar ki Hz. Peygamber'e (s.a.) ve müminlere Allah tarafından bir iyilik, hayır gelmesini sindiremediler. مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ *"Ehl-i kitaptan küfre düşenler ve müşrikler Rabbinizin size bir hayır indirmesini istemezler. Allah rahmetini dilediğine tahsis eder, O çok büyük lütf sahibidir."* (el-Bakara 2/105; en-Nisa 4/54) ayeti onların bu tutumunu gözler önüne sermektedir. Bu ayet Medîne yahudilerinin kendilerine iman etmeleri söylendiği zaman bundan kaçınmalarının sebebini ortaya çıkarmıştır. Bu sebep Hz. Peygamber'e ve müminlere gönderilen vahye karşı duydukları hasettir. Ayette geçen özelde Medîne yahudilerinden bahseden *"Ehl-i kitaptan küfre düşenler"* ifadesinden maksat, her zaman hakikate iman etmelerine ve gelecek peygambere tâbi olmalarına dair kendilerinden söz alındığı halde kitaplarına uymayanlardır.²⁵⁸ Ayetin nüzul sebebi ile ilgili aktarılan rivayette müslümanlar, çağdaşları olan Medîne yahudilerine iman etmelerini söylediklerinde onlar *"Bizi çağırdığınız şey şu an inandığımızdan daha hayırlı değildir. Eğer öyle olsaydı elbette iman ederdik."* diyerek cevap vermişlerdir. Ayet de onları yalanlamak üzere nazil olmuştur. Ayette geçen *"hayır"* kelimesine de; Kur'an, vahiy, Resûlullah'ın sahip olduğu saygınlık, hikmet, zafer, nübüvvet, İslâm, ilim gibi anlamlar verilmiştir.²⁵⁹ Ancak yahudilerin genel tutumları dikkate alınacak olursa kiskandıkları şeyin Hz. Peygamber'e vahyin ve nübüvvetin verilmesi olduğu görüşü daha makuldür. Ayrıca burada müslümanlara, yahudilerin Allah tarafından bir hayrın indirilmesini istememeleri açısından müşriklerle aralarında hiçbir fark bulunmadığı hatırlatılmaktadır. Ancak ayet onların bu tutumlarına, lütfun Allah'ın elinde olduğunu söyleyerek cevap vermiştir ve bu şekilde müslümanlar da tatmin olmuştur.²⁶⁰ Böylece Allah'ın seçtiği kuluna gönderdiği lütfu kiskandıkları için inkâr yolunu tutanların Kur'ân-ı Kerîm, gazap üstüne gazap çekeceklerini ve alçaltıcı bir azaba mahkum olacaklarını bildirmektedir (el-Bakara 2/90).

²⁵⁷ Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, s. 25.

²⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 652-653.

²⁵⁹ Ebû Hayyan el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhîr*, I, 509-510.

²⁶⁰ Derveze, *et-Tefsiru'l-hadîs*, V, 113.

Ancak müslümanların kazandığı zaferler zaman zaman yahudileri tedirgin etmiş korkuları sebebiyle içlerinden bir kısmı Hz. Peygamber'e (s.a.) iman etmeleri gerektiğini düşünmüştür. Bedir muharebesinde müşriklere karşı kazanılan zafer sonucu Medîne yahudileri *"Bu bize Musa'nın vadettiği ve Tevrat'ta vasıfları zikredilen nebidir, Kureyş'in başına gelenler bizim de başımıza gelmeden iman edelim."* demişler ve müslüman olmayı düşünmüşlerdi. İçlerinden tereddütlü olanlar beklemeyi tercih etmiş ve Uhud gazvesi meydana gelince de inanmamakta karar kılmışlardı. Bu tavırları sonucunda da قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْيُهُمْ وَهُمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبُشْرَىٰ

المُهَادُّ *"O küfredenlere yakında mağlup olacaklarını ve toplanıp cehenneme sürükleneceklerini söyle. Ne kötü bir döşektir o."* (Âl-i İmrân 3/12) ayeti nazil olmuştur.²⁶¹ Yahudilerin Resûlullah'a karşı kinleri zaman geçtikçe daha da keskinleşmiş, ona karşı fikirlerinde hiçbir değişme olmayacağı إِنَّ

الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ *"İnkâr edenleri uyarasan da uyarmasan da onlar için fark etmez, inanmazlar."* (el-Bakara 2/6) şeklinde Kur'ân-ı Kerîm'de ifadesini bulmuştur. Bu ayet Hz. Peygamber'in nübüvveti kendilerine bildirilen Medîne'deki yahudi din adamlarının yani ahbârın, onun risâletine karşı çıkışları ve insanlara bildirmeleri gereken peygamberliğini gizlemeleri ile ilgilidir. Aynı zamanda onların bu tavırlarından asla vazgeçmeyeceklerine dair Hz. Peygamber'e bir uyarıdır.²⁶²

Çünkü onlar Hz. Musa'ya yaptıkları gibi kendilerine gelen her tebliğde işi yokuşa sürmekten vazgeçmemişlerdir. Hz. Peygamber'den (s.a.) nübüvvetinin delili olarak bir takım mucizeler beklemişlerdir (el-Bakara 2/108; en-Nisa 4/153). Medîne yahudilerinden bir grup Hz. Peygamber'e gelerek Hz. Musa'nın kendilerine Allah katından levhaları getirdiğini söylemiş ve iman etmek için Resûlullah'tan da levhalar getirmesini istemişlerdi. Bu istekleri sonucunda şu âyet nâzil olmuştur:²⁶³

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ وَأَتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُبِينًا

"Ehl-i kitap gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Musa'dan daha büyüğünü istemişler ve 'Allah'ı bize açıkça göster' demişlerdi. Böylece zulümleri sebebiyle kendilerini yıldırım

²⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, V, 239. Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 23; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II 1050.

²⁶² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, I, 264.

²⁶³ Süyûtî, Ebû Abdurahman Celaleddin, *Lubâbü'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut 2002, s. 95.

çarptı. Sonra kendilerine apaçık delillerin gelmesinin ardından buzağıyı ilah edindiler...”
(en-Nisa 4/153)

Yukarıdaki ayette Medîne yahudilerinin aşırı istekleri ile Hz. Musa’nın kavminin Allah’ı görmek istemeleri arasında bir bağlantı kurulmuştur ve Hz. Peygamber yahudilerin tavırları konusunda teselli edilmiştir. Ayrıca Resûlullah onların istediği şeyi getirse bile tıpkı geçmiştekilerin mucizeleri gördükten sonra buzağıyı ilah edinmeleri gibi Medîne yahudileri de fikirlerini değiştirmeyecek inkâra devam edeceklerdi.

Bunların dışında kimisi Resûlullah’tan (s.a.) gökten bir defada nazil olan kitap getirmesini istemiş, kimisi Allah’ı ve melekleri nübüvvet iddiasına şahit olarak kefil getirmesini istemiş bir kısmı da gökten üzerinde Hz. Muhammed’in insanlara peygamber olarak gönderildiğine dair yazı yazan bir kitap indirmesini talep etmiştir.²⁶⁴ Medîne yahudileri, ateşin yiyeceği bir kurban indirmedeği takdirde Hz. Peygamber’e inanmayacaklarını da söylemişlerdir (Âl-i İmrân 3/183). Bu mucizeyi gerçekleştirdiği takdirde inanacaklarını beyan etseler de, Allah Resûlullah’ı onların hiçbir zaman inanmayacakları konusunda uyarmıştır. Çünkü onlar geçmişte isteklerini yerine getiren peygamberlerini yalanlamış ve öldürmüşlerdi. Bu yine değişmeyecekti çünkü yaptıklarından hiçbir zaman pişmanlık duymamışlardı.²⁶⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah, Hz. Peygamber’e (s.a.) ve ashabına yapılan bunca haksızlıklara karşı bir teselli ve rahatlatma olarak dinî ve dünyevî anlamda nimetleriyle lütuflarda bulunduğu kavimlerin kıssalarını anlatmıştır. Sırasıyla on iki nakip ve onlardan alınan misakı sonra da bu misakı bozan ve lanetlenen yahudilerin kıssasını anlatmıştır. Daha sonra kendilerine gönderilen onca delillerden sonra teslis konusunda ısrarcı olup küfürde direnen hristiyanlardan bahsetmiştir. Ayrıca Hz. Âdem’in iki oğlunun, aralarında kıskançlık yüzünden ortaya çıkan kavgayı ve cinayetle neticelenen kötü sonu anlatmıştır. Tüm bu kıssalarda ortak nokta kendilerine nimet verilen tarafın her zaman kıskanılması ve haset edenlerin yaptıkları kötülükler sonucunda başlarına gelen felaketlerdir. Dolayısıyla Medîne yahudilerinin Resûlullah’a tuzak kurmaları, her fırsatta başına bir musibet açmaya çalışmaları da ona verilen vahiy nimetini kıskanmalarından kaynaklanmakta idi. Bu tavırlarına karşılık Allah onlara uyarı mahiyetinde Hz. Âdem’in oğullarının kıssasını bildirmiş ve haset edenin sonunun hüsrana olacağını vurgulamıştır. Kardeşini kıskançlığı dolayısıyla öldürenin çektiği vicdan azabı ve hüsrana yahudilere bir uyarı olarak aktarılmıştır.²⁶⁶

²⁶⁴ Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl*, s. 23.

²⁶⁵ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, II, 831; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru’l-vecîz*, I, 549.

²⁶⁶ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîru’l-Fahri’r-Râzî*, XI, 208.

Yahudiler kin ve kıskançlıklarını bir duygu olarak yaşamakla beraber fiilî olarak da hissiyatlarını göstermeye çalışmışlardır. Hz. Peygamber'e (s.a.) inanmamanın ötesinde, Medîne yahudileri onu kendi dininden döndüreceklerine inanmışlar ve bunun için türlü oyunlar oynamışlardır. *"Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet ve onların hevalarına uyma. Allah'ın sana indirdiği bazı hükümler konusunda seni şaşırtmamaları için onlardan sakın."* (el-Mâide 5/49) ayetinde Allah peygamberini yahudilere karşı uyarmıştır. Aralarında K'ab b. Esîd, Abdullah b. Sûriya ve Şâs b. Kays'ın da bulunduğu Medîne yahudilerinden bir grup, dininden döndürmek hevesiyle Hz. Peygamber'e gelerek; yahudi eşrafından olduklarından dolayı kendilerinin tâbi olması durumunda diğer yahudilerin onların izinden giderek Resûlullah'a tâbi olacaklarını söylediler. İtaat etmenin şartı olarak da Hz. Peygamber'in, aralarında husumet olan bir topluluk karşısında yahudilerin lehine karar vermesini istediler. Hz. Peygamber onların isteklerini yerine getirmekten kaçındı ve sonrasında söz konusu ayet nazil oldu.²⁶⁷

Allah onların bu haksızlık ve adaletsizlik taleplerini, Cahiliye dönemi hükümlerini arzuladıklarını söyleyerek eleştirmiştir (el-Mâide 5/50).²⁶⁸ Bu istekleri bir defa ile de sınırlı kalmamıştır. Benî Nadîr ile Benî Kurayza arasında vuku bulan bir cinayet olayı sonrası iki taraf hakkında Hz. Peygamber (s.a.) eşitlikle hükmetmişti. Ancak Benî Nadîr bu hükmü kabul etmeyerek Câhiliye'de olduğu gibi üstünlük sebebiyle lehine karar verilmesini istemiştir. Medîne yahudileri bu tutumlarıyla sadece İslâm'ı ve Hz. Muhammed'i inkâr etmekle kalmamış; Tevrat'ı ve Hz. Musa'nın tebliğini de inkâr ederek Cahiliye ahkâmını arzuladıklarını beyan ve ispat etmişlerdir.²⁶⁹

Kitaplarında hükmü kendilerine bildirilen zina suçu ile ilgili Medîne yahudileri arasında ortaya çıkan bir olayda da onlar Hz. Peygamber'i hakem tayin etmişler ve yine verdiği hükme razı olmamışlardır. Tevrat'ta belirtildiği üzere zina suçunun cezası ölümdür ve bu konudaki hükümler çok net bir şekilde zikredilmiştir²⁷⁰, ayrıca öldürme şekli olarak da taşlayarak öldürme yani recm belirlenmiştir.²⁷¹ Ancak yahudilerin zaman içerisinde yaşadıkları sürgünler recm gibi bazı hükümlerin uygulanmasına engel olmuştur. Yahudi hukukuna göre bu cezaların tam yetkili yirmi üç yargıçtan oluşan ve düzenli olarak toplanan bir mahkeme tarafından verilmesi; ayrıca

²⁶⁷ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, s. 147.

²⁶⁸

أَفْحَكُمُ الْجَاهِلِيَّةَ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ.

²⁶⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1703.

²⁷⁰ Tevrat, Levililer, 20.

²⁷¹ Tevrat, Yasa'nın Tekrarı, 13.

Mabed'in ayakta olması ve yetmiş bir kişiden müteşekkil Büyük Sanedrin'in de faal durumda bulunması gerekirdi. Bu şartların sağlanamaması sonucunda da sürgünler boyunca idam ve recm cezasını gerektirecek suçları işleyen kişilere kırbaç cezası verilmiştir.²⁷² Muhtemelen yaşadıkları sürgünler ve sıkıntılı zamanlar sonucu recm cezasına dair uygulamalarda gevşeklikler baş göstermiş, Medîne yahudileri de uygulamak istemedikleri bir recm cezası için Hz. Peygamber'e gelmişlerdi. Medîne yahudilerinin ileri gelenlerinden birisi zina suçu işlemiş, konumundan dolayı recm edilmemişti. Aynı suçu toplumun zayıf kesiminden biri daha işleyince bu sefer onun yakınları önceki davayı emsal göstererek recm edilmemesi gerektiğini öne sürmüşlerdi. Toplum arasında sorun büyüyünce çözümü, recm cezasını kaldırıp zina edeni teşhir etmeye dayalı bir cezada bulmuşlardı. Zina konusunda menfaatlerine göre hüküm veren Medîne yahudileri Resûlullah'a (s.a.) her iki tarafın da toplumun ileri gelenlerinden olduğu bir zina vakasında danışma kararı almışlardı. Bu danışma sonucunda, Hz. Peygamber celde cezasının uygulanması gerektiğini söylerse onun hükmünü kabul edeceklerdi, recmin gerektiğini söylerse de kabul etmeyeceklerdi. Hz. Peygamber de Yahudiler arasında bilinen ulemayı seçerek onlara kendi kitaplarında recmin olup olmadığını sormuş, aldığı olumlu cevap sonucunda da recm cezasının uygun olduğu hükmüne varmıştır. Ancak ayette de belirtildiği üzere Medîne yahudileri Hz. Peygamber'in hükmünü menfaatlerine aykırı buldukları için kabul etmemişler ve yüz çevirmişlerdir.²⁷³ Bu davranışları dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm onları *وَكَيْفَ يُحْكُمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمٌ* "Allah'ın hükmünün bulunduğu Tevrat onlara verilmişken/yanlarındayken nasıl oluyor da seni hakem kılıyorlar. Sonra da (verdiğin hükümden) yüz çeviriyorlar. Onlar iman etmiş değillerdir." (el-Mâide 5/43) ayetiyle eleştirmiştir.

Medîne yahudilerinin Resûlullah'a (s.a.) karşı gayr-ı ahlâkî tutumlarına verilebilecek en bariz örneklerden birisi de kelimelerde küçük harf değişiklikleri yaparak, belli etmeden ona lanet okumaları ve hakaret etmeleridir. Hz. Peygamber'in tebliğini işiten ve bu tebliğe isyan ettiklerini bildiren Medîne yahudileri ona küfür etmekten, kötü sözlerle ona eziyet etmekten çekinmemişlerdir.²⁷⁴ Mesela İbranice ifa ettik anlamındaki 'عسينا' kelimesinde 'س' harfini 'ص' harfi ile değiştirerek "İşittik ve isyan ettik" anlamında kullanmışlardır. Yine "selâm" kelimesinde değişiklik yaparak kelimeyi "ölüm üzerinize olsun" şeklinde beddua anlamına gelecek şekilde

²⁷² Arslantaş, Nuh, "Hz. Peygamber'in Çağdaş Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", s. 32.

²⁷³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1683-1684; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 511.

²⁷⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VII, 104.

kullanmışlardır (el-Mücadele 58/8). Allah onların bu hileli konuşmalarını peygamberine bildirmiş ve böylece nasıl karşılık verecekleri konusunda müminleri uyarmıştır. Buna ilaveten Hz. Peygamber'e sihir yapmaları da ahlaksızlıklarına örnek olarak gösterilebilir. Yahudi Lebid b. A'sam Hz. Peygamber'e sihir yapmış, bunun üzerine de Felak-Nas sûreleri indirilmiştir. Bu sihrin etkisiyle bir rivayete göre Hz. Peygamber'in görme yetisi azalmış başka bir rivayete göre Hz. Muhammed yapmadığı şeyleri yaptığını zannetmeye başlamıştır.²⁷⁵ Resûlullah kendisine yapılan sihir dolayısıyla bedenen rahatsız olunca iki melek gelip sihirbazın Zervan kuyusunda yaptığı sihri haber vermiştir. Bunun üzerine Resûlullah ve ashabı sabah kuyuya giderek sihri çıkarmış ardından da Hz. Peygamber'e okuyup iyileşmesi için söz konusu iki sûre nazil olmuştur.²⁷⁶ Ayrıca yahudiler Hz. Peygamber'e sosyal anlamda da güven duymuyorlardı. Evine gelen misafire ikram edecek şey bulamayan Hz. Peygamber, yahudi tüccara birini göndererek ondan biraz un satmasını ya da Recep ayına kadar kendisine ödünç para vermesini talep etmişti. Yahudi tüccar güvenmediği için rehin olmaksızın hiçbir şey vermeyeceğini söyleyince Resûlullah kendisinin gökte ve yerde emin bir kimse olduğunu, eğer ödünç verseydi bunu elbet ödeyeceğini belirtmiş ve zırhını rehin olarak göndermişti. Bu olay üzerine *"Onlardan bir kısmını sınamak için kendilerine verdiğimiz dünya nimetlerine gözünü dikme, Rabbin'in rızkı daha hayırlı ve kalıcıdır."* (Tâhâ 20/131) âyeti nazil olmuştur.²⁷⁷

Tüm bunların dışında Medîne yahudileri siyasî olarak Resûlullah (s.a.) ile yaptığı anlaşmayı bozarak toplumun düzenini bozmaya, Hz. Peygamber'i ve ashabını çeşitli hileler ile aldatmaya ve yok etmeye çalışmışlardır (el-Enfal 8/62; el-Haşr 59/2). Onların sulh talepleri de Hz. Peygamber ve ashabını aldatma amacından başka bir şey taşııyordu. Barış yaptıklarını söyleyerek kendilerine müslümanların ilişmemesini sağlayan Kurayza yahudileri, müşrikler müslümanlar ile savaşıma kalktığında müşriklere yardım etmişlerdir.²⁷⁸ Ancak daha önce de bahsedildiği üzere bu girişimlerin hepsi hüsrarla sonuçlanmış ve yerlerinden yurtlarından olan yahudiler ağır şekilde cezalandırılmışlardır.

²⁷⁵ Kadı İyaz, *Şifâ-i Şerîf Şerhi* (tercüme ve şerh M. Yaşar Kandemir), I-III, Tahlil Yayınları, İstanbul 2012, III, 205.

²⁷⁶ Vahidi, *Esbâbu'n-nüzûl*, s. 346-347; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 6355.

²⁷⁷ Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *ed-Durru'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr* (thk. Abdullah b. Abdulmusin et-Türki), I-XVII, Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, Kahire 2003, X, 264.

²⁷⁸ Mukatil, *Tefsîr-i kebîr*, II, 114-115.

Medîne yahudileri dinî, siyasî ve toplumsal açılardan müslümanları özellikle de Resûlullah'ı (s.a.) düşman kabul ederek birçok sıkıntılı tavrı onlara reva görmüşlerdir. Medîne'de kurulan yeni düzeni çıkarlarına ters düştüğü için yıkmaya çalışmışlar, barış ve güven ortamını sarsmaya gayret etmişlerdir. Tüm bunlar bir yandan Hz. Peygamber'i derinden üzerken öte yandan onların dünya ve ahiretlerini berbat etmeleri sonucunu doğurmuştur.

III. MEDÎNE YAHUDİLERİNDE İLÂHÎ KİTAPLARA DAİR İNANÇ VE TUTUMLAR

Genel yahudi inancına göre Hz. Musa'ya doğrudan Tanrı tarafından verildiğine inanılan Tevrat, vayhin en mükemmel biçimi, dolayısıyla da yahudi kutsal kitap literatürü içindeki en kutsal kitap kabul edilmektedir. Tevrat dünya yaratılmadan önce mevcut olup kâinatın yaratılışına rehberlik eden ve kâinattaki her şeyin kendisine dayandığı esasa karşılık gelmektedir. Musa peygambere Sina'da biri sözlü diğeri yazılı olmak üzere iki ayrı Tevrat verildiği inancından hareketle Tevrat kitabı genellikle tüm Tanah literatürünü²⁷⁹ de kapsayacak şekilde “yazılı Tevrat” diye isimlendirilmektedir.²⁸⁰ Tevrat'ı Tanrı'dan alıp yazıya geçiren kişi Hz. Musa olmakla birlikte İsrâiloğulları'nın kitabı tahrif etmelerinden sonra Tevrat'ın kutsal metin olarak bugünkü şekliyle tespit edilmesini ve bütün İsrail toplumu tarafından benimsenmesini sağlayan kişi Ezra'dır.²⁸¹

Yahudilikte günlük hayat Tevrat'a ve Talmud'a göre düzenlenmekte ve bir yahudi günlük yaşantısını Tevrat'a göre yönlendirmektedir. Yahudilere göre Tevrat'ın kaybı yahudilerin yok olmasını; korunması ise Allah'ın onlardan yardımını esirgememesini ifade etmektedir.²⁸² Ayrıca yahudi inancına göre Allah'ın iyilik ve ibadet gibi konularda bir takım kuralları vardır; ancak bu kuralların hepsine eşdeğer tek kural Tevrat'ı öğrenmektir. Tanrı Tevrat'ı vermek için ise dünya halkları arasında yahudileri seçmiştir.²⁸³ Medîne yahudilerine de sirayet eden bu inanç sebebiyle onlar İslâm'ı ve Hz. Peygamber'in (s.a.) tebliğini kabul etmemiş, tek kitabın kendilerine verilen Tevrat olduğuna inanmışlardır.

²⁷⁹ Tanah, yahudi kutsal kitabını oluşturan üç bölümünün (Tora, Neviim, Ketuvim) baş harflerinden oluşturulan kelimedir. Tanah literatürü bu üç bölümün kapsamından oluşmaktadır. bk. Harman, Ömer Faruk, “Yahudilik: III. Kutsal Metinler ve Dinî Literatür”, *DİA*, s. 197-201.

²⁸⁰ Gürkan, *Yahudilik*, s. 91.

²⁸¹ Gürkan, *Yahudilik*, s. 98.

²⁸² Küçük, Mehmet Alparslan, *Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslamiyet'te Kutsal Kitap Anlayışı* (Yüksek Lisans Tezi 2000), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 48-49.

²⁸³ Arslantaş, “Hz. Peygamber'in Çağdaş Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler”, s. 56.

A. MEDİNE YAHUDİLERİNİN TEVRAT DIŞINDAKİ KİTAPLARA/VAHİYLERE DAİR İNANÇLARI

Kur'ân-ı Kerîm Medîne yahudilerini sadece kendi kitaplarını kabul etmekle, diğer dinleri ve mensuplarını temelsiz sayarak kurtuluşu sadece Tevrat'ın müntesiplerine has kılmaları konusunda birçok ayette eleştirmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) getirdiği tebliğe iman için yapılan çağrıya karşılık onlar sadece kendilerine gönderilene inandıklarını söylemişler, Allah'ın indirdiği ayetleri inkâr etmişlerdir (el-Bakara 2/91; Âl-i İmrân 3/21, 70, 98, 112). Esasında Kur'ân-ı Kerîm genelde Ehl-i kitaba özelde Medîne yahudilerine daha önce indirilen kitapları hatırlatmış, onları yanıldıkları ve ihtilafa düştükleri konularda Hz. Peygamber'in tebliğine uymaya davet etmiştir. Bu bağlamda yahudilere Kur'ân-ı Kerîm'in kendinden önceki kitapları doğrulayıcı olarak gönderildiği beyan edilmiştir (Âl-i İmrân 3/3, el-Mâide 5/48).

Medîne yahudileri sadece kendilerine indirilene inandıklarını söylemelerine rağmen aslında ona da inanmıyorlardı. Eğer onlar Tevrat'a iman etmiş olsalardı Hz. Muhammed'e (s.a.), ona indirilenlere, bütün peygamberlere ve onlara vahyolunanlara iman etmeleri gerekirdi. Çünkü tüm vahiylerde onların birine iman etmek diğerlerine iman etmeyi de gerektirdiği bildirilmiş; ancak yahudiler Hz. İsa'nın ve Resûlullah'ın tebliğini inkâr etmişlerdir.²⁸⁴ Kendilerine gelen apaçık deliller hakkında küfre düşmeleri sonucu onlar fâsık olarak adlandırılmış, geçmişte de ahitlerini bozdukları bilindiği için onların zaten inanmayacağı bildirilmiştir. Bu durumun göstergesi olarak da peygamberin getirdiği kitaba hiç bilmiyorlarmış gibi sırtlarını dönmüşlerdir (el-Bakara 2/99-101).

Sadece kendilerinin kitaplarının doğru olduğuna inanan Medîne yahudileri, hristiyanları da temelsiz saymışlardır. “*Kitap okudukları halde*”, Hz. İsa'nın ve onun getirdiklerinin doğru olduğu kitaplarında bildirilmesine rağmen bu şekilde davranmaları sebebiyle Medîne yahudileri cahillere benzetilmişlerdir (el-Bakara 2/113).²⁸⁵ Ayetin nüzul sebebinde Necran hristiyanları ile yahudi ahhârı arasında Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda vuku bulan,

²⁸⁴ Mâturîdî, *Tevilâtu ehli's-sünne*, I, 510.

²⁸⁵ Ayetin metin ve mealı:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ.

Yahudiler, "Hristiyanlar bir temel üzerinde değiller" dediler. Hristiyanlar da, "Yahudiler bir temel üzerinde değiller" dediler. Oysa hepsi Kitab'ı okuyorlar. (Kitab'ı) bilmeyenler de tıpkı bunların söyledikleri gibi demişti. Artık onların aralarında uyuşamadıkları davada, kıyamet gününde hükmü Allah verecektir.

birbirlerinin temelsiz olduklarını iddia ettikleri bir tartışmadan bahsedilmiştir.²⁸⁶ Ayette her iki gruba yaklaşım şeklinin eşit olduğu açıktır. Buradan ilahî kitap geleneğinde tahrife uğramamış şekliye gönderilen tüm vahiylerle iman etmek en temel inanç meselelerinden biri olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ancak Medîne yahudileri buna bir türlü inanmamışlar Hz. Peygamber'e ve ashabına bile "Yahudi olun ki doğru yolu bulasınız." deme cesaretini göstermişlerdir.²⁸⁷ Hz. Peygamber de onların bu düşüncelerinin hiçbir zaman değişmeyeceği, yahudilerin dinlerine uymadığı takdirde, onların kendisinden asla razı olmayacakları konusunda uyarılmıştır (el-Bakara 2/120).²⁸⁸

Medîne yahudilerinin Allah'ın vahyini bildikleri halde kabul etmemeleri hususunda eleştirilmeleri daha çok kitaplarında geçen ve şahit oldukları Hz. Peygamber'in (s.a.) vasıflarını inkâr etme ve gizlemeleri ile ilgilidir (Âl-i İmrân 3/70). Ayetler direkt Medîne yahudilerini muhatap alarak, onun nübüvvetinin delilleri geldiği halde neden bu delilleri inkâr ettiklerini sorarak onları kınamıştır. Ayrıca bu yaptıklarına Allah'ın şahit olduğu söylenerek bir nevi tehdit üslûbu kullanılmıştır (Âl-i İmrân 3/98). Allah'ın peygamberinin hak olduğuna dair gönderdiği işaretleri inkâr etmeleri dolayısıyla onlar zillet ve meskenete layık görülmüşlerdir (Âl-i İmrân 3/112). Yaşadıkları sürgünler ve kayıpları bu cezalarının göstergesi kabul edilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'i inkâr etmenin ötesinde Medîne yahudileri ondaki ayetleri de kafalarına göre yorumlamışlardır. مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ "Allah'ın kat kat karşılığını vereceği güzel borcu O'na verecek olan kimdir?" (el-Bakara 2/245) ayeti nazil olduğunda Medîne yahudileri, Âl-i İmrân sûresinin 181. ayetinde geçtiği üzere, bu ayeti Allah'ın fakir olduğu için kullarından borç istediği şeklinde yorumlamışlardır. Borç istenilen taraf olarak da kendilerini zengin olarak addetmişlerdir.²⁸⁹ Bu davranışları ayetleri yalan yanlış

²⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, II, 320.

²⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, II, 589.

²⁸⁸ Âyetin metin ve meali:

وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ.

Sen dinlerine uymadıkça, ne Yahudiler ve ne de Hristiyanlar asla senden razı olmazlar. De ki: "Allah'ın yolu asıl doğru yoldur." Sana gelen ilimden sonra, eğer onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır.

²⁸⁹ Abdürrezzak es-San'anî, Abdürrezzak b. Hemmam, *Tefsîru'l-Kur'ân* (thk. Mustafa Müslim Muhammed), I-III, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989, I, 141.

yorumlamaları, Kur'ân-ı Kerîm vahyini ciddiye almamalarının ötesinde Allah'a karşı ahlak dışı tutumlarına da bir örnektir.

Bunların yanında Medîne yahudileri müslümanları kandırmak ve onları dinlerinden döndürmek için, Hz. Peygamber'e (s.a.) gelen vahyi inanmadıkları halde kabul ettiklerini söylemek üzere sözleşmişlerdir (Âl-i İmrân 3/72-73).²⁹⁰ Medîne yahudilerinin ileri gelenleri halka günün ilk kısmında Hz. Peygamber'i ve Kur'ân-ı Kerîm'i tasdik etmelerini, günün sonunda da inkâr etmelerini söylemişlerdir. İnkâr etmelerinin açıklaması ve bahanesi olarak da müslümanlara *"Beytü'l-Makdis gerçek kıbleydi. Neden gerçek kibleden hak olandan sonra dalalete düştünüz?"* sorusunu sormak üzere karar kıldılar. Onların amaçları bu şekilde müslümanları şüpheyeye düşürmek ve dinlerinden döndürmekti. Tam olarak kıssanın nasıl cereyan ettiğini bilemesek de bu ayet Medîne yahudilerinin içlerinde sakladıkları komplolarını açığa vurmaktadır.²⁹¹ Bu sebeple müslümanlar kendi dinlerinin mensuplarından başka kimseye eman vermemeleri konusunda uyarılmışlardır. Çünkü muhatapları olan Medîne yahudilerinin müslümanlara ve onlara vahyedilene en ufak bir itimatları yoktu.

B. MEDİNE YAHUDİLERİNİN TEVRAT İLE İLGİLİ İNANÇ VE TUTUMLARI

Medîne yahudileri her ne kadar diğer kitapları reddederek sadece kendi kitaplarına bağlı olduklarını iddia etseler de çıkarlarına düşkünlükleri sebebiyle Tevrat'ı da arzuları doğrultusunda değiştirmişler ve yorumlamışlardır. Daha da fazlası onlar Tevrat'ta bildirilen hakikatleri gizlemekten de hiç geri durmamışlardır. En büyük hedefleri kendi ırklarından gönderilmeyen peygamberi yok etmek olduğundan ve seçilmiş oldukları inancına da zeval gelmemesi adına her şeyi mübah görmüşlerdir.

Tevrat'ın tek doğru kitap olarak Allah tarafından seçilen yahudi ırkına layık görüldüğü inançları müslümanlara karşı kullandıkları önemli argümanlar arasındaydı. Hz. Peygamber (s.a.)

²⁹⁰

Âyetin metni ve meali şöyledir:

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجَهَ النَّهَارِ وَاتَّكُفُّوا أَعْرَضُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَن نَّبَعْ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ أَن يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ.

Kitap ehlinde bir grup, "Mü'minlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkâr edin, belki onlar (size bakarak) dönerler" dedi. "Sizin dininize uyandan başkasına inanmayın" (dediler). De ki: "Şüphesiz hidayet, Allah'ın hidayetidir. Birine, size verilenin benzerinin verilmesinden veya Rabbinizin huzurunda aleyhinize deliller getireceklerinden ötürü mü (böyle söylüyorsunuz)?" De ki: "Lütuf Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."

²⁹¹

Mâturîdî, *Tevlâtu ehli's-sünne*, II, 402-403.

Medine'ye hicret ettiğinde yahudilerin müslümanlara karşı, Tevrat dolayısıyla kendilerine ilimden pek çok şey verildiği, Tevrat verilen birine ise her şeyin verildiği şeklindeki böbürlenmelerinin sebebi de bu olmalıdır.²⁹² Hz. Peygamber, Tevrat hakkındaki görüşlerini sormaları üzerine, yahudilere Tevrat'ı tahrif ettiklerini, bazı hükümlerini inkâr edip gizlediklerini, bundan dolayı ellerinde olan ve değiştirilen Tevrat'a inanmadığını söylemiştir. Yahudiler de bu sözler üzerine kendi kitaplarının doğru olduğunu, asla Resûlullah'a iman etmeyeceklerini bildirmişlerdir.²⁹³ Yaptıkları tahrifatı bile bile hala kitaplarının tek gerçek olduğuna inanmaları hedeflerini uygulama konusundaki hırslarını ortaya koymaktadır.

Daha önce de geçtiği gibi Medîne yahudileri Tevrat'ta Hz. Peygamber'e dair verilen bilgileri gizledikleri, ayetleri örtbas ettikleri için Kur'ân-ı Kerîm'de eleştirilmiştir (el-Bakara 2/77-78, 159, 174; Âl-i İmrân 3/70-71; el-Mâide 5/15). Onların Tevrat'ın ayetlerini gizleme ve kafalarına göre yorumlamaları sadece Hz. Peygamber ile ilgili konuları kapsamıyordu. Helal, haram gibi hükümlerde, uygulanacak cezalarda kendi çıkarlarına ters bir durum varsa bunları istekleri doğrultusunda değiştiriyorlardı. Örneğin recm cezasını hak ettiği halde istemedikleri zaman cezayı uygulamama adına Tevrat'ta geçen recm cezasını yok saymışlardır (el-Mâide 5/43). Yine bazı yiyeceklerin yasak olmadığı halde kendilerine Tevrat'ta haram kılındığını iddia etmişlerdir (Âl-i İmrân 3/93). Hâlbuki Hz. Yakub'un kendisine bazı şeyleri yasaklaması dışında tüm yiyecekler İsrâiloğulları'na helaldi. Ondan sonra çocukları babalarına uyarak aynı şeyleri kendilerine yasaklamış olsalar da bu vahiy tarafından emredilen bir yasaklama olmamıştır.²⁹⁴ Dolayısıyla Allah onlardan kitaplarını getirmelerini ve iddia ettikleri şeyi okumalarını isteyerek onlara meydan okumuştur.

Kur'ân birçok ayetinde yahudilerin kitaplarını tahrif ettiklerinden bahsetmekte, bu konuda onlara ağır eleştiriler yöneltmektedir. Ancak söz konusu tahrifin şekline dair kesin bir ifade geçmediğinden alimler geçmişten bu yana Tevrat'ın mana olarak mı yoksa lafız olarak mı tahrif edildiği noktasında ortak kaniya varamamışlardır. Esasında onların yaptığı tahrif lafızdan daha ziyade manayı bozmak şeklinde, Tevrat'ın yorumu ve açıklamaları üzerinden gerçekleştirdikleri tahriftir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm Tevrat'tan bahsederken onun hakla batılı ayırt eden ve hidayete erdiren bir kitap olarak bahsetmekte, muharref olduğuna dair bir bilgi

²⁹² Arslantaş, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", s. 57.

²⁹³ Uraler, *Hz. Peygamber'e Yahudi ve Hristiyanların Yönelttikleri Sorular*, s. 284.

²⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, II, 577.

vermemektedir. Dolayısıyla tahrif ile ilgili ayetler de eleştirilen kitap değil muhataptır. Yani kitabı yanlış şekilde menfaatlerine uygun hale getirerek yorumlayan yahudi din adamları zümresi eleştirilmektedir. Tahrif fiilinin muzari olarak kullanılması da bu eylemin sürekli devam etmekte olan bir davranış olduğunu göstermektedir.²⁹⁵ Bu şekilde Tevrat'ın metninde değil de yorumunda uygulanan tahrif eylemi Talmud merkezli dinî anlayış sahip olan Ferisîleri akla getirmektedir. Onlar daha önce de bahsedildiği üzere dinî hükümlerde Tevrat'la örtüşmeyen bir takım yorumlarla değişiklikler yapmışlardı. Kur'ân-ı Kerîm'in eleştirdiği bu yahudilerin kesin olmamakla birlikte Ferisîlerden etkilenmiş ya da onların yöntemini takip eden yahudiler olması muhtemeldir.

Yahudilerin kitaplarını tahrif etmeleri Kur'ân-ı Kerîm'de kalplerinin kaskatı kesilmesi ile bağlantılı olarak zikredilmiştir (el-Mâide 5/13).²⁹⁶ Çünkü vahyi değiştirmek Allah'a iftira atmakla eşdeğerdir ve bunu da ancak en şiddetli şekilde kalpları katılaştıran kimse yapabilir. Tahriften sonra Tevrat'tan bazı kısımları da unutmuşlar ve onu terk etmişlerdir.²⁹⁷ Medîne yahudileri de tıpkı ataları gibi Tevrat'taki Hz. Muhammed'in (s.a.) nübüvvetinden bahseden ayetler gibi diledikleri ayetleri unutup görmezden gelmişler, gizlemişlerdir. Onların bu yaptıkları tekerrür eden bir hainlik olarak adlandırılmıştır. Medîne yahudilerinin Tevrat ile ilgili tüm bu yaptıkları onların dünyaya düşkünlükleri ve dünya menfaatleri elde etmek amaçları ile ilgili olarak anlatılmıştır. Kitabın bazı hükümlerine uymuşlar bazı hükümlerini görmezden gelerek kendilerine haram kılınan şeyleri yapmışlardır. Bu şekilde dolaylı olarak Allah'a iftira atmışlar, dalaletlerini hidayete tercih etmişlerdir (el-Bakara 2/85-86, 96, 174-175; Âl-i İmrân 3/78, en-Nisa 4/44). Onların tüm insanlardan daha fazla dünyaya düşkün oldukları anlatılmış; hatta bu konuda dirilişe, mükâfat ve ceza verileceğine inanmayan, tek nimetin dünya nimeti olduğu ve bu sebeple sonsuza kadar yaşamayı isteyen müşrikleri bile geride bıraktıkları vurgulanmıştır.²⁹⁸

Yahudiler Allah'ın kendilerine gönderdiği ayetleri bilmiyorlarmış gibi görmezden geldiler ve Süleyman peygamberin hükümet ve devleti aleyhine şeytanların takip ettiği kötülöklere, şeytanların okuduğu efsun ve efsane kitaplarına uydular. Hz. Süleyman'ın

²⁹⁵ Gökkır, Necmettin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İlahi Kitaplara Bakışı* (Yüksek Lisans Tezi 1999), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 77-78.

²⁹⁶ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ.

²⁹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 216.

²⁹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I, 617.

peygamber olmadığını, sihirbaz bir hükümdar olduğunu iddia ederek dolaylı olarak onun kâfir olduğunu ima etmiş oldular.²⁹⁹ Onların kanaatlerine göre Hz. Süleyman insanlardan sihir kitaplarını toplamış kürsüsünün altına gömmüş, ardından insanlar sihir kitaplarını oradan çıkarmışlar. Ayrıca onlara göre Süleyman peygamber ömrünün son zamanlarında irtidad ederek putlara tapmıştır.³⁰⁰ Burada yahudilerin inat ve hırsları doğrultusunda hareket ettikleri açıktır. Çünkü Süleyman peygamber yahudiler için önemli bir yere sahiptir ancak sırf Hz. Peygamber'i (s.a.) yalanlamak ve Kur'ân-ı Kerîm'i reddetmek adına inançlarından taviz vermişlerdir. Bunun için insanlar tarafından Tevrat zannedilsin diye; dillerini eğip bükerek konuşmuşlar, söylediklerinin de Allah katından olduğunu iddia etmişlerdir (Âl-i İmran 3/78).³⁰¹ İnsanları, kitaplarına aykırı olsa bile, kendi inandıklarına inanmaya ikna ederlerse istediklerine daha kolay ulaşacaklarından bu gibi yollara başvurmuşlardır. Çünkü onlar, Hz. Peygamber Medîne'ye gelmeden önce toplum içerisinde belli bir saygınlığa sahiptiler. Hicret sonrası bu özel durumlarını yavaş yavaş kaybetmeye başlayınca Resûlullah'ı devre dışı bırakmaya çalıştılar ve bunu yaparken başkalarının da kendileri gibi düşünmesini istediler. Desteği sağlamanın en kesin yolu da vahyedilen kitaptan referans göstermekti. Bunun için kendi söylemlerini insanlara ayet olduğunu söyleyerek kabul ettirmeye çalıştılar.

Medîne yahudilerinin bu yaptıkları özet olarak dalaleti hidayete tercih etmeleri şeklinde ifade edilmiştir. Bu tercihi birçok şekilde yorumlayabiliriz. Küfrü imana, riyaset ve dünya malını kitaplarında bildirilen peygambere inanmaya, rüşveti vahyin değişmeden devam etmesine tercih etmeleri bu duruma sadece birkaç örnektir. Kendi inanç ve değerlerini hiçe saymaları, Hz. Peygamber (s.a.) ve İslâm hakkında ihtilafa düşüp gruplara ayrılmaları (Âl-i İmrân 3/19) da onların hırs ve kıskançlıklarının boyutunu ortaya koyan en önemli işarettir. Bir kısmı onun hak olduğunu söylemiş, bir kısmı da bu dinin sadece Araplara mahsus olduğunu iddia etmiştir.

²⁹⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 441.

³⁰⁰ Tabbara, Afif Abdülfettah, *Kur'ân Açısından Yahudi Menşei ve Karakteri* (trc. Mehmet Aydın), Rabita Yayınevi, İstanbul 1978, s. 80.

³⁰¹ Âyetin metin ve meali şöyledir:

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُؤْنَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ.

Onlardan (Kitap ehlinden) bir grup var ki, Kitap'dan olmadığı hâlde Kitap'dan sanasınız diye (okudukları) Kitap'tanmış gibi dillerini eğip bükerek ve, "Bu, Allah katındandır" derler. Hâlbuki o, Allah katından değildir. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.

Bu tavrı gerçekten şüphelendikleri için değil sırf haset ve riyasetlerini korumak adına takınmışlardır.³⁰²

Son olarak onlar bu yaptıklarından dolayı “*Kitap yüklü eşekler*” olarak nitelendirilmişlerdir (el-Cuma 62/5).³⁰³ Tevrat ile yükümlü tutuldukları halde, bilhassa Hz. Peygamber’i (s.a.) inkâr ederek, kitabın emir ve yasaklarını uygulamamışlar, onu tahrif ve tebdil etmişlerdir. Kendilerine verilen kitabın kıymetini ve büyüklüğünü bilemediklerinden dolayı ne taşıdığıнын farkında olmayan eşeklere benzetilmişlerdir. Aynı zamanda bu ayette müslümanlara kendilerine gönderilen kitabı hafife almamaları ve onunla amel etmeleri konusunda uyarı yapılmıştır.³⁰⁴ Medîne yahudileri aldıkları vahyi lafzen ezberliyorlardı ancak anlamıyor ve gereğini yerine getirmiyorlardı. Bu yaptıklarından dolayı onlar eşekten daha aşağı bir duruma düşmüş kimseler olarak vasıflandırılmışlardır. Tıpkı “*Biz kalpleri olup anlamayan, gözleri olup görmeyen, kulakları olup duymayan cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Bunlar hayvanlar gibidir hatta daha aşağı konumdadırlar. İşte bunlar gafillerdir.*” (el-A’raf 7/179) ayetinde belirtildiği gibi yahudiler de yaptıkları fiiller dolayısıyla söz konusu vasfa layık görülmüşlerdir. Çünkü eşeğe anlama kabiliyeti verilmemiştir. Onlar ise sorumlu tutuldukları şeyi anladıkları halde onunla amel etmemişlerdir.³⁰⁵ Ayette yahudilerin neden özellikle eşeğe benzetildiklerine dair de yorumlar yapılmıştır. Nahl sûresinin 8. ayetinde atın, katırın ve eşeğin binek olarak ve taşıma işlerinde kullanıldığından ayrıca onların ziynet olduğundan bahsedilmiştir. Söz konusu yoruma göre at diğer iki işleve nazaran ziynet olma özelliği daha ağır basan bir hayvandır. Bu özellik katırda attan daha az, eşekte ise katırdan daha az bulunmaktadır. Böylece eşek diğer iki hayvana nazaran taşıma özelliği daha baskın bir hayvan olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple kitapları taşıma işinin ayette eşek tarafından yapıldığı zikredilmiştir. Ayrıca eşeğin seçilmesiyle yahudiler cehaletleri ve yaptıkları kötü fiiller sebebiyle de tahkir edilmiştir.³⁰⁶

³⁰² Beydavî, *Envâru’t-tenzîl*, II, 9-10.

³⁰³ Âyetin metin ve meali şöyledir:

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْلِيَةَ ثُمَّ لَمْ يُحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الضَّالِّينَ.

Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.

³⁰⁴ Mâturîdî, *Tevlâtu ehli’s-sünne*, X, 8-9.

³⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, XIII, 556.

³⁰⁶ Ebu’l-Hafs, Ömer b. Ali b. Adil, *el-Lübâb fî ulûmi’l-kitâb* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), I-XX, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1998, XIX, 75-76.

Yukarıda zikredilenlerin ötesinde söz konusu ayette dikkat çeken en önemli mesaj Medîne yahudilerinin Allah'ın ayetlerini inkârları, Hz. Peygamber'i (s.a.) ve onun davetini kabul etmemeleri sonucunda en kötü şekilde vasıflandırılmalarıdır. Onlar bu fiilleri sebebiyle ne yaptıklarının bilincinde olmayan eşeklerle bir tutulmuş ve küçük görülmüşlerdir. Genel itibariyle Tevrat'ta Resûlullah'ın (s.a.) geleceğini bilen kesim yahudilerin din adamlarıdır ve yahudi halkı tarafından âlim olarak kabul edilmişlerdir. Onların ilmine güvendiği bu kimselerin Kur'ân-ı Kerîm'de ne bildiğinden haberi olmayan, bildiği ile amel etmeyen kimseler olarak vasıflandırılmaları durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır. Böylece yahudi halkına tâbi oldukları din adamlarının gerçek durumları bildirilmiş, onların bu saygınlığı hak etmediği de bu vasıflandırmayla belirtilmiştir.

IV. MEDÎNE YAHUDİLERİNİN AHİRET ALGILARI

Ahret inancı tüm ilahî dinler açısından değişmez ve temel sayılabilecek bir inanç unsurudur. Dinlerin müntesiplerinin kendilerine gönderilen vahye verdikleri kabul ya da ret cevaplarının karşılıkları bu evrede alınacağından, dinlerin gönderiliş amacını gerçekleştirmesi için ahiret vazgeçilmezdir. Genel olarak Yahudilikte en karmaşık konu ahiret inancı kabul edilmiş ve tam anlamıyla sistematik bir ahiret anlayışı bulunmadığı ileri sürülmüştür. Kutsal kitap literatüründe ferdin akıbetinden ziyade, İsrail kavminin geleceğiyle ilgili beklenti ve kehanetler merkezi konuma sahip olmuşken, yeniden dirilme ve öteki dünya inancı ise açık olarak ilk defa yahudi apokrif kitaplarda geçmiştir. Sürgünden önce daha ziyade toplumsal sorumluluk anlayışı varken ferdî sorumluluğa geçiş ilk defa sürgünden sonra oluşan literatürde ortaya çıkmıştır.³⁰⁷

Tevrat'ta ahiret gününde uyuyanların birçoğunun uyanacağı, kimisinin sonsuz yaşama kimisinin ise utanca ve sonsuz iğrençliğe gönderileceği, bilgelerin gökkubbe gibi parlayacağı, birçoklarını doğruluğa döndürenlerin ise yıldızlar gibi sonsuza dek parlayacakları zikredilmiştir.³⁰⁸ Diriliş, ceza-mükâfat bakımından Tevrat'ta geçen anlatım Kur'ân-ı Kerîm ile benzerlikler taşımaktadır. Kendilerine tebliğ edilen bu hususları Medîne yahudileri de bilmekteydi ancak onlar Kur'ân-ı Kerîm'de, dünyaya düşkünlükleri ve seçilmiş olduklarına inandıkları için ceza almayacaklarını düşündüklerinden eleştiri konusu olmuşlardır. Ancak Kur'ân'daki söz konusu eleştiriler Medîne'deki yahudilerin hepsini mi yoksa bir kısmını mı kapsadığı tartışmaya açıktır. Daha önce de bahsedildiği üzere Medîne Yahudilerinin Sadukîler, Ferisîler ve Essenîler olmak

³⁰⁷ Gürkan, *Yahudilik*, s. 137-139.

³⁰⁸ Tevrat, Daniel, 12.

üzere üç farklı yahudi mezhebine mensup olduğuna dair görüşler dile getirilmiştir. Bu üç mezhebin de dinî anlamda farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Bir yaklaşıma göre Tevrat'ta sistematik bir ahiret öğretisi bulunmadığı dikkate alındığında, ahiretteki ceza-mükafat sistemini inkara yönelik tutumların Medîne'deki tüm yahudiler değil de Tevrat'ı merkeze alan Sadukîler tarafından sergilendiği düşünülebilir. Bu üç yahudi mezhebinden Essenîler, ruhun ölümsüzlüğünü, iyi ruhların ebedî mükafatla ödüllendirileceğine kötü ruhların ise ebedî cezaya sürükleneceklerine inanmaktaydı. Ferisîler de ruhun ölümsüz olduğunu ve iyi ruhların tekrar dirileceğini tartışmasız kabul ediyorlardı.³⁰⁹ Sadukîler ise Hz. Musa'nın getirdiği vahiyde yer almadığını iddia ederek ölümden sonra tekrar dirilişi, ruhun ölümsüzlüğünü inkar etmişlerdi. Onlar Tevrat'taki kanunların lafzına olan katı bağlılıkları dolayısıyla idam cezası gibi birçok konuda keskin tutumlar sergilemişler, Ferisîler gibi hükümleri yorumlamaktan kaçınarak Tevrat konusundaki değişikliklere ve yeniliklere karşı durmuşlar daha sonradan oluşturulan sözlü geleneye reddetmişlerdir.³¹⁰ Ayrıca Sadukîlerin bu konudaki farklı düşüncelerinden dolayı dinden çıkmış olarak addedilmemiş olmaları o dönemde Yahudilikte yerleşmiş bir ahiret inancı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Ferisîlerin etki ve yorumlarından sonra ahiret bir iman maddesi olmuştur. Sadukîlerin tarih sahnesinden silinmeleri ise görüşlerinden ziyade mabedin Romalılar tarafından tahrip edilmesi sonucu halk üzerindeki nüfuzlarını kaybetmeleri ile gerçekleşmiştir.³¹¹ Dolayısıyla onlardan düşünce olarak etkilenen bir grubun Medîne yahudileri arasında yaşama ihtimali var görünmektedir. Diğer gruplarda ahirette ebedî ceza ve mükafat inancı bulunmaktadır ancak Kur'ân-ı Kerîm'in Medîne'deki bir takım yahudilerin sayılı gün azaba maruz kalacaklarına inandıklarından, ahireti gözardı ederek tamamen dünya menfaatlerine yönelme eğilimlerinin bulunduğu bahsetmesi kesin olmamakla birlikte Sadukîlerin zihin dünyasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır denilebilir.

A. MEDÎNE YAHUDİLERİNİN DÜNYAYA DÜŞKÜNLÜKLERİ SEBEBİYLE AHİRETİ GÖZARDI ETMELERİ

Kur'ân-ı Kerîm Medîne yahudilerini insanlar arasında dünyaya düşkünlük noktasında en ileri giden topluluk olarak vasıflandırmış ve bu bağlamda onları müşriklerle bir tutmuştur. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ

³⁰⁹ Gürkan, *Yahudilik*, s. 140.

³¹⁰ Mansoor, Menahem, "Sadducees", *Encyclopedia Judaica*, XVII, 654-655.

³¹¹ Kutluay, Yaşar, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Anka Yayınları, İstanbul 2001, 2. bs., s. 234.

مُخْرِجِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ “Andolsun ki sen onların, yaşamaya bütün insanlardan hatta müşriklerden bile daha düşkün olduğunu görürsün. Onlardan her biri bin yıl ömür yaşamak ister. Ancak uzun yaşamak onları azaptan kurtarmayacaktır. Allah onların yaptıklarını görmektedir.” (el-Bakara 2/96) ayetiyle dile getirilmiştir. Onlar yeryüzünde ebedî kalmak ve sonsuza kadar yaşamak istiyorlardı. Sonsuza dek yaşama arzusu hayatlarına, yaşam tarzlarına fazlasıyla sirayet etmişti. Ayette geçen “Onlardan her biri bin yıl ömür yaşamak ister.” ifadesi onların ebedîlik arzusunu gözler önüne sermektedir. Bu ayette yahudilerin müşriklerle bir tutulması esasında büyük bir kınamayı içermektedir. Çünkü müşrikler ahirete inanmıyorlardı, onların tek dünyası ve cennetleri yaşadıkları dünya idi. Ahirete inanan ve kitap ehli olan bir grubun onlarla bir tutulması kınamanın boyutlarını gözler önüne sermektedir.³¹² Mülk ve riyaset sevgisi onlara ahireti unutturacak kadar aşırı boyutlara ulaşmış, maddeci bakış açıları dolayısıyla inandıkları değerleri görmezden gelmişlerdir.

Aslında yahudiler ahirete inanmakla beraber ahiret olgusunu kendi istekleri doğrultusunda tevil ederek menfaatlerine uygun hale getirmeye çalışıyorlardı. Hz. Peygamber’in (s.a.) sıfatlarını gizlemeleri, kitabı az bir bedel karşılığı satmaları sonucu ahirette karınlarının ateşle doldurulacağı, kıyamet günü Allah’ın onlarla konuşmayacağı, onları temize çıkarmayacağı ve elim bir azaba çarptırılacakları söylenmiştir. إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا “Allah’ın indirdiği kitabın bir kısmını gizleyip az bir bedel karşılığında satanlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmazlar. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacaktır ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için elim bir azap vardır.” (el-Bakara 2/174) şeklindeki ayet Ka’b b. el-Eşref, K’ab b. Esed, Malik b. es-Sayf, Huyey b. Ahtab, Ebû Yasir b. Ahtab gibi Medîne yahudilerinin ileri gelenleri hakkında nazil olmuştur. Bunlar menfaatlerinin kesintiye uğrayacağından korktukları için yukarıda zikredilen fiilleri işlemişlerdi.³¹³ Medîne yahudilerinin ayette ahiret ile tehdit edilmeleri onların ahirete inandıklarına dair bir gösterge kabul edilebilir. Aksi halde inanmadıkları bir şey ile korkutulmaları anlamsız olurdu. Bu yaptıkları ise azabı mağfirete, dalaleti hidayete tercih etmeleri ile açıklanmıştır. Onlar Tevrat ayetlerini menfaat temini aracı olarak kullanmakla elde ettikleri haram paralara karşılık ahirette ateş yemekle tehdit edilmişlerdir.

³¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 300.

³¹³ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîrü'l-Fahri'r-Râzî*, V, 28.

Yahudilerin ahiret konusunda aşırı gitmeleri ve düşüncelerinde bir değişimin olmaması ile bağlantılı olarak Allah, müminleri onları dost edinmemeleri konusunda uyarmıştır. *“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ”* *“Ey iman edenler! Allah’ın kendilerine gazap ettiği, kabirdeki kafirlerin ümidi kestiği gibi ahiretten ümitlerini kesen bir toplumu dost edinmeyin.”* (el-Mümtehine 60/13) şeklinde nazil olan ayet kesin bir dille müminlere ikazda bulunmuştur. Bundan önce ölen Mekke müşrikleri gibi küfre düşenler Allah’ın kendilerini dirilteceğine inanmıyorlardı. Ayette zikredilen yahudiler de Allah’ın ahiret gününde yaptıklarının karşılığını vereceğinden ümidini kesmiş, Resûlullah’ı (s.a.) yalanlayan yahudilerdi. Tıpkı bu yahudiler gibi öncesinde helak edilip kabir ehli olan kâfir toplulukları da Hz. İsa’yı ve diğer peygamberleri inkâr etmişler, Allah’ın yaptıklarına karşılık kıyamet gününde mükâfat-ceza vereceğinden ümitlerini kesmişlerdi.³¹⁴ Medîne yahudilerinin ahiretten ümitlerini kesmeleri, dünyaya düşkünlükleri ve ahirette elde edecekleri mükâfata dünyada elde ettikleri mülk ve saygınlığı tercih etmeleri şeklinde yorumlanacağı gibi öldükten sonra günahlarından kurtulma şanslarının olmaması dolayısıyla ahirette bağışlanma ümitlerini kaybetmeleri şeklinde de yorumlanabilir. Her şekilde müminler tarif edilen kâfir topluluğunun düştükleri hatalar konusunda uyarılmış ve ahiretin var olduğu düşüncesini akıllarından çıkarmadan hareket etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Medîne yahudileri gibi ahireti unutarak Allah’ın ayetlerini satma ve peygamberini yalanlama hatalarına düşmemeleri için müminlere yahudileri dost edinmemeleri emredilmiştir.

B. YAHUDİLERDEKİ SEÇİLMİŞLİK İNANCININ AHİRET ALGILARINA YANSIMASI

İsrâilîoğulları en eski dönemlerden itibaren kendilerini tüm toplumlardan üstün görmüş ve bu düşünceleri onların dinî ve dünyevî hayatlarını şekillendirmiştir. Yahudi geleneği içerisinde bir yönüyle imtiyaz ve ayrıcalık, diğer yönüyle sorumluluk ve külfet biçiminde anlaşılan seçilmişlik, yahudi dininin en ayırt edici ve en kompleks özelliğidir. Yahudi kimliğinin vazgeçilmez unsurlarından biri ve her dönemde merkezi bir konuma sahip olmuştur.³¹⁵

Ahiret algılarına da yansıyan bu inanç, her ne kadar sorumluluk duyguları devam etse de, onlara bir rahatlama ve dinî değerleri yeri geldiğinde tahrif ve tebdil etme cüreti vermiştir. Bu sebeple onlar ahiret ile ilgili tüm hadiseleri kendi eksenlerinde yorumlamışlardır. Örneğin yahudiler ahirette gerçekleşecek hesap ve mahşerin Filistin’de olacağına inanıyorlardı. Çünkü

³¹⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XXII, 605.

³¹⁵ Gürkan, *Yahudilik*, s. 124.

kendileri gibi yaşadıkları mekânın da seçilmiş ve kutsal olduğunu düşünüyorlardı. Aynı şekilde cennete sadece kendilerinin ve çocuklarının gireceğini iddia ediyorlardı. Cehennem azabının geçici olduğuna inanmakta idiler. Onlar dünyanın ömrünün yedi bin yıl olduğuna, günahkârlar her bin yıl için bir gün yanacağından yahudilerin öbür dünyadaki cezasının toplam yedi günde biteceğini kabul ediyorlardı. Bir başka rivayette ise kırk gün kalacakları geçmektedir.³¹⁶

Medîne yahudileri de aynı düşüncelere sahip olduklarından Kur'ân-ı Kerîm onların görüşlerini inkar sadedinde bildirmiştir. *وَقَالُوا لَنْ نَمَسَّ النَّارَ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَخَذْتُ مِنَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلَفَ اللَّهُ* *عَهْدَةً أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ* “Bize ateş sayılı günler dışında asla dokunmayacaktır dediler. De ki: Siz bunun için Allah’tan söz mü aldınız? Eğer aldıysanız Allah sözünden dönmez. Yoksa siz Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?” (el-Bakara 2/80; Âl-i İmrân 3/24) ayetinde onların bu düşünceleri açık bir şekilde bildirilmiştir. Ebedî olarak cehennemde kalmayacaklarından, sadece işledikleri günahlar sebebiyle kısa bir süre cezalandırılacaklarından emindiler. Çünkü onlara göre cennet sadece yahudilere has kılınmıştı, ebediyen cehennemde kalmaları da cennetin işlevini yitirmesi demekti. Ayrıca Allah’ın sevgili kulları olarak böyle bir cezayı hak etmeyecekleri noktasında şüpheleri yoktu. Sadece bir babanın oğlunu ya da bir kişinin sevdiğini cezalandırması gibi kısa süreli bir azap çekebilirlerdi.³¹⁷ Ancak küfrün cezası ebedî azaptır ve onlar bu iddialarından dolayı Allah’a karşı bilmedikleri şeyleri söylemişlerdir. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm her fırsatta kullarına, ahirette herkesin yaptıklarının eksiksiz karşılığı verileceğini beyan etmiş, kimsenin kimseye bir üstünlüğü olmadığı, herkesin suçunu ferdî olarak üstleneceğini bildirmiştir (el-Bakara 2/281; Âl-i İmrân 3/25; el-Enam 6/164).

İnandıkları şey aynı zamanda cezanın kolay ve hafif olduğu anlamını taşımaktadır. Neseplerinin peygamberlere dayanması sebebiyle ve dine tam bağlı olduklarını bahane ederek bunu hak ettiklerini iddia ediyorlardı. Kendilerine verilen bu hak ile kurtuluşa ereceklerine inanıyorlardı. Bu şekilde ahiretteki cezayı hafifletmeleri ve cezanın kısa süreli olduğunu düşünmeleri onların adına dinî anlamda emir ve yasakların bağlayıcılığını da ortadan kaldırmıştır. Böylece birçok günahı kendilerine mübah görerek işlemekten çekinmemişlerdir.

³¹⁶ Arslantaş, “Hz. Peygamber’in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler”, s. 62.

³¹⁷ Mâturîdî, *Tevîlâtü ehli’s-sünne*, I, 501.

فَلَنْ إِنَّ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ يَهُودِيَّةٍ

Yahudilerin cenneti kendi tekellerinde görmeleri *Eğer ahiret yurdu diğer insanların değil de yalnız sizinse ve siz bu konuda doğru söylüyorsanız o zaman ölümü temenni edin. Fakat kendi elleriyle işledikleri fiiller sebebiyle ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. Allah zalimleri bilendir.*” (el-Bakara 2/94-95) ayetiyle tehdit edici bir üslup ile reddedilmiştir. Aynı şekilde Cuma sûresinin 6. ayetinde de seçilmiş olduklarını düşünen yahudilere iddialarının doğruluğunu göstermesi adına ölümü temenni etmeleri söylenmiştir. Cennet ehli olduğundan emin olan bir kimseye ölüm dünya hayatından daha güzel gelir ve bu sebeple o kişi ölümü arzular. Ancak kendi yaptıklarının bilincinde olan yahudiler bunu asla temenni etmemişlerdir. Çünkü ölümü arzuladıklarını söyledikleri takdirde o an hepsi öleceğinden emindi ve ahirette başlarına geleceklerden endişe etmekteydiler. Dolayısıyla bu dünyada ölümden köşe bucak kaçıyorlardı ama Allah ölümün kendilerine mutlaka geleceğini söyleyerek akıbetleri hakkında bilgi vermiştir.

Yine de onlar kendilerini temize çıkarma noktasında ısrarcı olmuşlardır. *“Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır ve onlara kıl kadar zulmedilmez.”* (en-Nisa 4/49) ayeti Medîne yahudileri arasından bir adamın Hz. Peygamber’e (s.a.) gelerek kendilerinin günahsız olduğunu söylemesi üzerine indirilmiştir. Çocuklarıyla Resûlullah’ın yanına gelen adam çocuklarının günahı olup olmadığını sormuş ve günahsız oldukları cevabını almıştır. Bunun üzerine kendilerinin de tıpkı o çocuklar gibi olduklarını, gündüz işledikleri günahların gece örtüldüğünü, gece işledikleri günahların ise gündüz örtüldüğünü söylemiştir.³¹⁸ Zaten onların iddiası da Allah’ın oğulları ve sevgili kulları olduğu yönünde idi (el-Mâide 5/18).³¹⁹ Hz. Peygamber’in bir grup yahudiye Allah’a inanmaya davet etmesi ve onları Allah’ın cezalandırması konusunda uarması üzerine yahudiler Resûlullah’a korkmadıklarını, Allah’ın oğulları ve sevgili kulları olmaları dolayısıyla cezalandırılmayacaklarını söylemişlerdir.³²⁰ Tıpkı Hz. Peygamber’e gelen yahudi adamın çocukları gibi onlar da Allah’ın çocukları olmaları bakımında kendilerini günahsız, masum addediyorlardı. Yaptıklarının bilincinde oldukları halde ısrarla günahsız olduklarını söylemeleri kendilerini ne kadar özel hissettiklerini ortaya koymaktadır. Ancak Allah

³¹⁸ Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl*, s. 114; Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, V, 54.

³¹⁹ وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ.

³²⁰ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’ân*, VII, 388.

onların bu iddialarının temelsiz olduğunu günahları dolayısıyla cezalandırılacaklarını ve diğer insanlardan hiçbir farkları olmadığını hatırlatarak vurgulamıştır.

Seçilmişlik inancının verdiği cesaretle onlar, bağışlanacakları ümidiyle dünya malına tamah etmişler ve Allah’a gerçek dışında bir şey söylemeyeceklerine dair sözlerini tutmamışlardır (el-A’raf 7/169). Çünkü onlar Tevrat’ta geçtiği üzere tövbe etmediği takdirde günah işleyen kim olursa olsun cezasını çekeceğini biliyorlardı ve bile bile kendilerinin azaba layık olmadığını iddia ediyorlardı. Ancak Allah onların bu düşüncelerini tamamen bir kuruntu olarak kabul etmiştir. Cennetin kimlere vaat edildiğini, azaba kimlerin müstahak olacağını kendisinin belirleyeceğini vurgulayarak suçlu olan her kimse cezasını çekeceğini belirtmiştir (en-Nisa 4/123). Böylece üstünlük ve seçilmişlik algısını da reddetmiştir. Çünkü İslâm’a göre üstün ve hayırlı ümmet olmak yahudilerin iddia ettiği gibi nesebe bağlı bir olgu değildir. Takva sahibi olan, iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan ve Allah’a inanan bir ümmet nesebi ne olursa olsun Allah katında en hayırlı ümmettir (Âl-i İmrân 3/110). Kur’ân-ı Kerîm’de bu vasfın Resûlullah’ın (s.a.) ümmetine verilmiş olma sebebi ise yahudi ve hristiyan şeriatında yer alan ve söz konusu toplumların aşırılıklarından ve zorluklarından arındırılmış bir şeriata sahip olmalarıyla ve orta yolu bulan ümmet olmalarıyla alakalandırılmaktadır.³²¹ Hz. Peygamber’in nesebinin veya toplumdaki konumunun Allah katında onun ümmetinin üstünlüğünü belirleme açısından hiçbir etkisi bulunmamaktadır. Böyle olmuş olsa idi daha Mekke döneminde Ebû Talip’ten sonra Hâşimîlerin reisi olan Ebû Leheb’i ve soylu bir aileye mensup olan eşini eleştiren ve cehennemle tehdit eden Tebbet sûresi indirilmezdi.

V. MEDİNE YAHUDİLERİNDE MELEK İNANCI

Melekler, Allah’ın mesajını kullarından dilediği kimselere ulaştıran aracı varlıklardır. Allah peygamberlerine doğrudan vahyini ulaştırdığı gibi, perde arkasından konuşarak veya meleklerden seçtiği bir elçi aracılığıyla da ulaştırır (eş-Şûrâ 42/51). Kur’ân-ı Kerîm’de ismi zikredilen Cebrâîl, vahiy sürecinin sırasıyla “Allah”, “elçi”, “peygamber” ve “kullar” şeklindeki dizilişinde vahyi peygamberlere ulaştıran bir aracı olarak melekler arasında özel bir yere sahiptir. Kur’ân’da Cebrâîl’den “şerefli”, “son derece güçlü”, “muhteşem görünümlü” ve “Allah katında saygın” bir elçi olarak bahsedilmiştir (en-Necm 53/6; et-Tekvir 81/19-20). Cebrâîl’in dışında Kur’ân-ı Kerîm’de ismi geçen bir başka melek Mikâîl’dir ancak onun vasıflarına dair Kur’ân’da bilgi verilmemiştir.

³²¹

Gürkan, Salime Leyla, “Kur’an’a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları’nın Seçilmişliği Meselesi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 13, İstanbul 2005, s. 54.

Tevrat'a bakıldığında meleklerin hemen hemen bütün hâdiselerde rol oynadığı görülmektedir. Bu bakımdan İslâm'da olduğu gibi Yahudilikte de melekler önemli bir yer tutmaktadır ve meleklerle imanın temeli vahiydir. Ancak mütekâmil melek inancının oluşumunun uzun bir tarihi süreçte ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Hz. Musa'dan Hz. İsa'ya kadar melek inancında büyük değişiklikler yaşanmıştır. Hz. Musa'dan önce politeist (müşrik) inanca sahip olan yahudiler melekleri ikinci derece tanrı olarak kabul ediyorlardı. Yahova'nın hizmetçileri diye adlandırılan melekler bu dönemden sonra semavî ordu olarak adlandırılmıştır.³²²

Bütün yahudi mezhepleri tarafından meleklerin varlığı kabul edilmiştir. Eski Ahit'e göre melekler bilgi ve güç bakımında insandan üstün, Tanrı'ya bağlı ve hizmetini aksatmayan, vahyi insanlara iletmede görevini eksiksiz yerine getiren varlıklardır. Yahudi inancında meleklerden yaratılışın ikinci veya beşinci günü ateşten yaratılmış saf ruhlar olarak bahsedilmekte, ayrıca Tevrat'ta ve yahudi metinlerinde meleklerle cinsiyet atfedilmekte, çok hızlı hareket ettikleri ve gaybı bilmedikleri vurgulanmaktadır. Her ne kadar görünmez, ruhanî varlıklar olsalar da yeryüzünde görevlerini yerine getirirken insan şekline girebilen, yemek yiyen varlıklar oldukları da zikredilmiştir.³²³

Kur'ân'da olduğu gibi Tevrat'ta da dört büyük melekten Cebrâil ve Mikâil'in ismi geçmektedir. Tevrat'ta Cebrâil'den Daniel'in gördüğü bir takım şeyleri yorumlamasını istemesi üzerine bahsedilmiştir.³²⁴ Ayrıca Asur kralı Sanherib'in tüm askerlerini öldürüp mağlup etmek, yahudilerin zafer kazanmasını sağlamak için gönderilen bir melek olduğu söylenmiştir.³²⁵ Mikâil de Eski Ahit'te Daniel'e yardım eden yahudi halkını koruyan baş önderlerden biri olarak zikredilmiştir.³²⁶ Yahudi inancına göre Cebrâil Tanrı'nın sağında Mikâil ise solunda oturmaktadır. Yahudiler Mikâil'in sağlık, afiyet, bereket ve bolluk için indiğini kabul ederlerdi. Aynı şekilde İsrâiloğulları'nı Mısır'dan çıkaran, onları şeytanın şerrinden koruyan melek olarak kabul etmekte, Mikâil'in olduğu her yerde tanrının da olduğuna inanmaktaydılar. Aynı zamanda Cebrâil yahudiler tarafından Tanrı'nın huzurunda bulunan, azizlerin dualarını Tanrı'ya ileten, cennete

³²² Erbaş, Ali, *İlâhî Dinlerde Melek İnancı* (Doktora Tezi 1992), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 54-55.

³²³ Erbaş, Ali, "Melek", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 38.

³²⁴ Tevrat, Daniel, 8.

³²⁵ Tevrat, Tarihler 2, 32; Krallar 2, 19.

³²⁶ Tevrat, Daniel, 10, 12.

nezaret eden, birinci semanın hâkimi, kötülükleri ortadan kaldıran, en önemli şefaathçi, şeytanları ateşe atan bir melek olarak kabul edilmiştir.³²⁷

Yahudi kutsal kitabında zikredilen bu hususların dışında Cebrâil'e büyük bir düşmanlık besleyen Medîne yahudileri onun yeryüzüne şiddet, savaş ve kan dökmek üzere indiğini kabul etmekte idiler. Onların Cebrâil'e düşmanlıklarının sebepleri arasında Tûr'u üzerlerine kaldıran, Hz. Peygamber'i vahyin gelmediği zamanlarda teskin eden, Tevrat'taki bir takım hükümleri ona bildiren, kıblenin Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesi emrini getiren, onun Kurayza yahudileri üzerine yürümesini emreden meleğin Cebrâil olması sayılabilir.³²⁸ Bu durum esasında Cebrâil'e düşman olan yahudilerin sadece Hz. Peygamber'in çağdaşı olan yahudiler olduğu düşüncesine sevk etmektedir. Çünkü genel olarak yahudi kutsal kitap literatürüne bakıldığında Cebrâil'e dair daha çok olumlu ifadeler göze çarpmaktadır. Bu da onun kötü olduğuna dair inancın sonradan çıktığını ortaya koymaktadır. Cebrâil'in azap getiren bir melek, Mikâil'in ise rahmet meleği olduğu şeklindeki inanışlar genel Yahudilik ile örtüşse de Cebrâil'e düşmanlık beslemek şeklinde bir inanç Tevrat ve İncil'de bulunmamaktadır. Yahudilerin meleklerle dair yemek yedikleri, insanlarla evlilik kurdukları gibi tuhaf söylemlerini gözardı ettiğimizde; Eski Ahit'te meleklerin ulvî varlıklar olduğunu, nebiler ve salih kullarla işbirliği içerisinde olduklarını, peygamberlerin onları beşer suretinin dışında nuranî varlık halinde iken dahi görebildiklerini bulmaktayız ve bu durum onların meleklerle ilgili genel anlamda olumlu bir söyleme sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca Tevrat'ta yahudilerin atası kabul edilen Hz. İbrahim'e, Lût, Yakub ve Daniel peygambere vahyi getirip öğretmekle mükellef olan melek Cebrail olarak zikredilmiştir. Yahudilerin, büyük öneme sahip bu peygamberlere vahyi getiren bir meleği düşman olarak kabul etmeleri de mantığa aykırı bir durumdur.³²⁹ Muhtemelen Medîne yahudilerinden, Cebrâil'in Resûlullah'ın (s.a.) koruyucu meleği olduğuna inanan ve İsrâiloğulları'na düşman bir melek kabul edenler sebebiyle bazı yahudiler böyle bir suçlamayı hak etmişlerdir.³³⁰

Söz konusu olan yahudi kesimin Cebrâil'e olan düşmanlığı Kur'ân-ı Kerîm'e قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا

لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ

³²⁷ Yavuz, Yusuf Şevki-Ünal, Zeki, "Cebrâil", *DİA*, Ankara 1993, VII, 202.

³²⁸ Arslantaş, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", s. 60-61.

³²⁹ Abdülvehhab, Ahmed, *el-Vahy ve'l-melâike fi'l-Yahudiyye ve'l-Mesîhiyye ve'l-İslâm*, Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Kahire 1979, s. 20, 38.

³³⁰ Serdar, Murat, "Semavi Dinlerde Dört Büyük Melek (Cebrail, Mikail, İsrail, Azrail)", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/13, 2008, s. 232.

لِّلْكَافِرِينَ “De ki: Kim Cebrâil’e düşman ise bilsin ki o Allah’ın izni ile senin kalbine Kur’ân’ı önceki kitapları doğrulayıcı, müminler için hidayet ve müjde olarak indirmiştir. Her kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil’e ve Mikâil’e düşman olursa bilsin ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır.” (el-Bakara 2/97-98) şeklinde yansımıştır. Ayette meleklerle düşmanlık genel olarak ifade edildikten sonra özellikle Cebrâil’in ve Mikâil’in isimlerinin anılması iki melek ile ilgili inanın diğerlerine göre farklı olduğunu göstermektedir.

Bu ayetin Cebrâil’i düşmanı, Mikâil’i ise dost ve veli gören yahudilere cevaben nazil olduğu âlimlerce ittifakla kabul edilmiştir. Ancak ayetin hangi olay üzerine indirildiği noktasında aralarında ihtilaf bulunmaktadır. Kimisi bizzat yahudilerin Cebrâil’i düşman olarak görme düşünceleri sebebiyle nazil olduğunu ileri sürmüş bir kısmı da Hz. Peygamber (s.a.) ile yahudiler arasında cereyan eden Resûlullah’ın nübüvvetine dair bir tartışma sebebiyle nazil olduğunu iddia etmiştir. İlk görüşü savunanlara göre bir yahudi grup Hz. Peygamber’e gelmiş ve ona bazı sorular soracaklarını şayet doğru cevap verirse ona tâbi olacaklarını söylemişlerdi. Bu sorulardan biri de hangi meleğin Resûlullah’ın velisi olduğu şeklindeydi. O, Cebrâil’in kendisinin ve gönderilen tüm peygamberlerin dostu olduğunu söyleyince yahudiler bu konuda ondan ayrıldıklarını, başka bir meleği dost edinseydi peygamberliğini kabul edeceklerini iddia etmişlerdir. Bunun sebebi olarak da Cebrâil’in kendilerinin düşmanı olduğunu dile getirmişlerdir. İkinci görüşü savunanlar da ayetin, Hz. Peygamber’in nübüvvetini bile bile inkâr edenlere bu inkârlarının sebebinin sorulması ve alınan cevap üzerine indirildiğini söylemişlerdir. Onun nübüvvetini inkâr etmelerinin sebebi olarak kendilerinin melekler arasında düşman ve dostları olduğunu Allah Resûlü’nün düşman olan meleği dost edindiğini ifade etmişlerdir. Cebrâil’in azap, şiddet ve buna benzer felaketleri getirdiğine; Mikâil’in ise rahmet ve kolaylık getirdiğine inandıklarını söyleyerek de düşmanlıklarını nedenlerini açıklamışlardır. Bunun üzerine de ayet nazil olmuştur.³³¹ Esasında iki yaklaşım da aynı şeyleri anlatmaktadır. Yahudi kutsal kitabında Cebrâil’e dair böyle bir inancın olmadığı dikkate alınırsa Medîne yahudilerinin Cibril’i düşman edinmeleri Hz. Peygamber’in nübüvvetini inkar etme aracı olarak kabul edilebilir. Her şekilde işi yokuşa süren yahudiler bir de bu yolu bahane ederek hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Bir defa daha inandıkları kitaptan taviz vererek hırslarının kurbanı olmuşlardır.

331

Taberî, *Câmiu’l-beyân*, II, 283-288.

Sûrenin 98. ayetinde “melekler” ile ilgili düşmanlıktan bahsedildikten sonra özel olarak Cebrâil ve Mikâil’in isimleri anılmaktadır. Her ne kadar tek bir meleğe düşmanlık etmekle tümünü inkâr etmek arasında hiçbir fark olmasa da bu durum iki meleğin diğerlerinden farkını ve üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Medîne yahudilerinin Cebrâil’e düşmanlıklarının ve onu inkâr etmelerinin Allah ve peygamberlerine düşmanlıkla bir tutulması da meselenin ne kadar ciddi olduğunu göstermektedir. Bunun yanında ayet bize Medîne yahudilerinin genel Yahudilik inancından farklı inanış ve uygulamaları hakkında da bilgi vermektedir.

Mekkî olması sebebiyle bir görüşe göre müşriklerle ilgili olduğu düşünülen Enbiya sûresinin 26. ayetine dair bazı müfessirler yahudiler ile ilgili olduğunu ifade etmişlerdir. وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ *“Rahman çocuk edindi dediler. O bundan münezzehtir. O melekler ikrama mazhar edilmişlerdir.”* şeklinde geçen ayet esasında müşriklerin tavrını yansıtsa da bazıları ayeti yahudilerin melekleri Allah’a nisbet etmeleri ile ilgili rivayetlerle ilişkilendirmişlerdir. Söz konusu rivayete göre yahudiler Allah’ın cinlerle akrabalık kurduğunu, bunun sonucunda da meleklerin meydana geldiğini iddia etmişlerdi. Allah da onları yalanlamak ve reddetmek adına bu ayeti indirmiştir.³³² Meleklerin ikram ve lütufta bulunulmuş kullar olduğunu söyleyerek yahudilerin onlarla ilgili vasıflandırmalarının gerçek dışı olduğunu vurgulamıştır. Ama öncesinde de bahsettiğimiz gibi ayetin Mekke’de indirilmesi akıllara müşriklerin iddiaları üzerine nazil olma ihtimalinin daha baskın olduğunu da getirmektedir. Birçok müfessir tercihini bu görüşten yana kullanmıştır. Yahudiler ile ilgili rivayet de muhtemel ve mümkün görünmekle birlikte kesin bir şey söylememek yerinde olacaktır.

Sonuç olarak Kur’ân-ı Kerîm’de Medîne yahudilerinin genel itibariyle melek inancına dair bilgilendirme yapılmamış olmakla beraber onların Cebrâil ve Mikâil ile ilgili farklı yaklaşımlarına dikkat çekilmiştir. Bu inançlarının yanlışlığını vurgulamak için de düşündükleri şey Allah’ı inkâr etmekle eş tutulmuştur. Yani onlar Cebrâil’i düşman olarak kabul ettikleri müddetçe Allah’ı da düşman edinmiş olacakları vurgulanmıştır. Her ne kadar Allah’ın varlığına ve birliğine iman etmek tevhidin en temel unsuru olsa da tevhit ve iman kavramları tüm unsurları ile bölünmez bir bütünü oluşturmaktadır. Bu bütünün tek parçasını inkar etmek tümünü inkar

³³²

İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VII, 2332; es-San’anî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, II, 23; et-Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XVI, 250.

etmekle eşdeğerdir. Cebrâil'in düşman olarak görülmesinin, Allah'ın da düşman kabul edilmesi ile irtibatlı olması bu sebeptir.

VI. MEDİNE YAHUDİLERİNİN KIBLE VE KIBLENİN TAHVİLİ KONUSUNDAKİ YAKLAŞIMLARI

Allah'ın geçmişten bu yana kullarına gönderdiği vahiylerin tamamında Kur'ân-ı Kerîm'de adına “*namaz*” (salât) denilen ibadet en temel ibadetlerden biri olmuştur. Kur'ân'da Hz. İbrahim'in kendisinin ve zürriyetinin namaza devam eden kullar olması için dua etmesi (İbrahim 14/40), Zekeriya peygamberin mihrapta namaz kılarken kendisine meleklerin geldiğinden söz edilmesi (Âl-i İmrân 3/39), Hz. Musa ve kardeşine bir namazgâh yapmaları ve namazı ikame etmelerinin emredilmesi (Yunus 10/87), Hz. Meryem'e rükû ve secde etmesi (Âl-i İmrân 3/43), Hz. İsa'ya da namaz kılmasının emredilmesi (Meryem 19/31), Lokman'ın oğluna namaz kılmasını öğütlemesi (Lokman 31/17), Lût, İshak ve Yakub peygamberlere de namazın vahyedildiğinin bildirilmesi (el-Enbiya 21/73) zikredilmiştir. Bunların dışında müminlere namazın emredilmesi gibi İsrâiloğulları'na da geçmişte namazın emredildiğinden bahsedilmiştir (el-Bakara 2/83). Müşriklerin de namaz diye yaptıkları ısıklık çalma ve el çırpma gelenekleri eleştirilmiş, namazın mahiyetinin onların yaptığıyla alakası olmadığı vurgulanmıştır (el-Enfal 8/35). Bütün bu ayetlerde “salât” kelimesi ve türevleri kullanılmıştır.

Uygulama şekillerinde farklılıklar olmakla beraber, toplumlar için bu kadar büyük bir öneme sahip olan namaz için her zaman bir kible tayin edilmiş olduğu gözlenmektedir. Kiblenin neresi olacağı insanlar tarafından seçilmemiş sadece keşfedilmiştir. Çünkü kutsal mekânlar Allah tarafından tayin edilmiştir. Tıpkı Kâbe'nin Hz. İbrahim'e gösterilmesi gibi, Kudüs'te bulunan mabedin yeri de bir melek aracılığıyla Hz. Davud'a bildirilmiştir.³³³

Yahudi kutsal kitabında dua olarak geçen söz konusu ibadet iki anlamda kullanılmıştır. İlki Allah'tan bir şey dilemek anlamıdır. İkincisi ise her gün yapılan ve Kur'ân-ı Kerîm'deki “salât” kavramına denk düşen düzenli ibadettir.³³⁴ Dua ibadetini yerine getirirken de yahudilerin diz çökerek Allah'a övgüler sundukları ve yönlerini Kudüs'teki mabede çevirdikleri Tevrat'ta bildirilmiştir.³³⁵ Medîne yahudileri ibadetlerini de *şofar* öttürerek ve Kudüs'e dönerek ifa

³³³ Güç, Ahmet, “Kible”, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 364.

³³⁴ Uğur, Hakan, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*, s. 291.

³³⁵ Tevrat, Daniel, 6.

ederlerdi. Dolayısıyla bu geleneğin Hz. Musa ile başladığı anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Musa'nın ibadet esnasında Kudüs'teki kayalığa yöneldiği belirtilmektedir.³³⁶ Yahudiler ibadetleri esnasında Kudüs'e yönelseler de doğu yönüne de farklı bir önem atfetmişlerdir. Onlara göre doğu pusulanın belirleme noktası, güneşin doğuş yönü ve ön taraf olarak kabul edilen yöndür.³³⁷ Kudüs'e göre batıya sürgün edilen yahudiler için kible bir nevi doğu idi, aynı zamanda bazıları cennetin doğuda yaratıldığına inanmaktaydı ve çok eski bir geleneğe göre ölülerin cehenneme batı yönünden gittiklerine inanılıyordu. Ancak bu ölülerin doğudan güneşin yükselmesi ile birlikte tekrar yükseltilecekleri inancı sebebiyle ölüler, yüzleri doğuya bakacak şekilde gömülmekteydiler.³³⁸ Tüm bunlar bir bakıma doğuya atfedilen önemin sebepleri arasında sayılabilecek olsa da yahudilerin kible olan Kudüs'ün dışında başka bir yöne bu şekilde anlamlar yüklemelerinin nedeni sorgulanmaya açıktır. Bunların yanında yahudiler Hz. İbrahim'in mescidi olması sebebiyle Kâbe'ye de önem veriyorlar ve belli dönemlerde Kâbe'yi ziyaret ediyorlardı. Ancak putperestliğin Mekke'de yayılması ve Kâbe'ye putların yerleştirilmesi sonucunda yahudiler ataları olan Hz. İbrahim'in temellerini yeniden yükselttiği mescidi ziyaret etmeyi bıraktılar.³³⁹

Hicret'ten sonra on altı, on yedi ay kadar süren zaman diliminde Hz. Peygamber (s.a.) ile müslümanlar Beytül-Makdis'e doğru namaz kılıyorlardı. Bununla beraber Resûlullah ve müslüman Araplar Kâbe'ye büyük önem atfettiklerinden dolayı yönlerini Kâbe'ye dönmek istiyorlardı. Yine de onlar Allah ve Resûlü'nün hükümleri karşısında "işittik ve itaat ettik, hepsi Allah'ın katındandır" düsturunca hareket etmişlerdi. Böylece Allah onların kalplerini takva ve O'nun hükümlerine tâbi olma konusunda sınıdı, sonucunda da kiblelerini Kâbe'ye döndürdü.³⁴⁰ Beklenen emir ise قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا (el-Bakara 2/144)³⁴¹ ayeti ile nazil oldu.

Söz konusu ayette zikredilen kıblenin tahvilinin sebebine dair de üç farklı rivayette yorumlar yapılmıştır. İlk rivayete göre kible yahudilerin "Muhammed'in ilmi yoktur, böyleyken biz onun

³³⁶ Arslantaş, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", s. 71.

³³⁷ Güç, Ahmet, "Dinlerde Kible Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/2, 2002, s. 5-6.

³³⁸ Hirsch, Emil G., "East", *The Jewish Encyclopedia*, V, 28-29.

³³⁹ Lings, Martin, *Haz. Muhammed'in Hayatı* (trc. Nazife Şişman), İnsan Yayınları, İstanbul 2006, s. 11.

³⁴⁰ Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Dâru's-Şurûk, Cidde 1989, 8. bs., s. 208.

³⁴¹ Âyetin meali: "Senin yüzünü göğe çevirerek vahiy beklediğini biliyoruz. Seni hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de ey müminler yüzünüzü o tarafa çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler bunun Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir."

dinine neden tâbi olalım?” demeleri üzerine değiştirilmiştir. Diğer rivayette ise Hz. İbrahim’in mescidi olması sebebiyle kible Kâbe’ye tahvil edilmiştir. Son olarak da Arapların Kâbe’ye duydukları saygı ve muhabbet dolayısıyla kiblenin tahvil edildiği rivayet edilmiştir.³⁴² Burada Kudüs’ün müslümanlar için de kible olmuş önemli bir mekan olması sebebiyle Hz. Peygamber’in yahudilerin kiblesine dönerek namaz kılmaktan bir sıkıntı duyduğu için yüzünü göğe doğru çevirmesi söz konusu değildir. Bir görüşe göre Resûlullah’ın sabırsızlıkla vahiy bekleme sebebi kiblenin Kudüs olmayacağı bildirildikten sonra yeni kible tayin edilecek mekanın hemen bildirilmemesi ve bu zaman zarfında namaz kılınacak yönün tayininde sıkıntı yaşanması idi. Yani vayhin beklenme sebebi yahudilerin kiblesine uymaktan duyulan rahatsızlık değil bizzat bir kiblenin belirlenmemiş olması idi.³⁴³

Kiblenin tahvili ile ilgili ayetin hemen ardından bu konuda Medîne yahudilerinin sıkıntılı tavırlarına değinilmektedir. Allah, Resûlü’ne uyarıda bulunarak yahudilerin her türlü mucizeyi getirse de Hz. Peygamber’in kiblesine uymayacağını beyan etmiştir. Onlar Kâbe’nin ilk kible olduğu hakikatini bilseler dahi müslümanların kiblesine uymayacaklardı çünkü kibirlerinden dolayı Resûlullah’a (s.a.) tâbi olmama konusunda kararlı idiler. Aynı zamanda Hz. Peygamber de yahudilerin oyununa gelmemesi ve onların isteklerine boyun eğmemesi konusunda ikaz edilmiştir. Bunun sebebi ise onların kendi kiblelerine yöneldiği vakit Allah Resûlü’ne tâbi olacaklarını söyleyerek onu şaşırtmaya çalışmalarıdır.³⁴⁴ Aynı zamanda onlar neden kiblenin değiştirildiğini de anlamaya çalışıyorlar “Şimdiye kadar uydukları kibleden onları döndüren nedir?” diye merak ediyorlardı. Allah da onlara cevaben doğunun da batının da kendisine ait olduğunu bildirerek istediği yönü kible tayin edeceğini söylemiştir (el-Bakara 2/142).

Son olarak da kible tartışmasıyla ilgili yahudileri uyaran ve tartışmaları sonlandıran şu âyet indirilmiştir: “İnsanlar için inşa edilen ilk mabed Mekke’de bulunan çok kutsal/mübarek ve âlemlere hidayet rehberi olan mabeddir.” (Âl-i İmrân 3/96).³⁴⁵ Ayetin nüzul sebebi ile ilgili olarak müslümanlar ve yahudiler arasında cereyan eden üstünlük tartışması zikredilmiştir. Yahudiler Beytü’l-Makdis’in Kâbe’den daha üstün olduğunu iddia etmişler, müslümanlar ise tam tersini söylemişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) Kâbe’yi kible edinince yahudiler onu yalanlamak adına Beytü’l-Makdis’in ilk yapılan mabed olması ve tüm peygamberlerin kiblesi olması hasebiyle daha

³⁴² İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharreru’l-vecîz*, I, 221.

³⁴³ Mâturîdî, *Tevîlâtü ehli’s-sünne*, I, 588-589.

³⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 344.

³⁴⁵ Âyet şu şekildedir: إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ.

üstün olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine de söz konusu ayet nazil olmuştur.³⁴⁶ Esasında bu yaptıkları tamamen Resûlullah'ın nübüvvetini yalanlama çabalarının sonucu idi. İnandıkları birçok şey gibi kible konusundaki düşüncelerini de hırsları uğruna harcamışlardı.

Medîne yahudileri daha da ileri giderek “iyilik” anlayışlarını kible ile ilişkilendirmişlerdir. Böylece Allah’a yaklaştıran tüm hayırlı amelleri kapsayıcı çok kapsamlı bir kavram olan “birr” yahudilerin gözünde kiblenin değişmesinden duydukları rahatsızlık bağlamında zikredilmiştir. Ayet yahudilerin, müslümanları yöneldikleri kible konusunda eleştirmeleri üzerine nazil olmuştur. Kendilerinin batıya, hristiyanların ise doğuya doğru yönelmelerine rağmen “Bu müslümanlara ne oluyor da Kâbe’ye doğru yönlerini dönüyorlar.” şeklinde sorgulamalar yapmışlar ve kiblelerini değiştirmelerinden dolayı müslümanlara cephe almışlardır. Bunun üzerine Allah “birr”in sadece doğuya veya batıya yönelerek olmayacağını, Allah’a ve ahiret gününe, meleklerle, Kitab’a ve peygamberlere iman etmek ayrıca çok sevildiği halde malını yakınlarla, yetimlere, miskinlere, yolda kalmışlara, ihtiyaçlı olup yardım isteyene, köle azat etmeye harcamak şeklinde nelerin bu kavramın kapsamına girdiğini sıralamıştır.³⁴⁷ Bunlara ilaveten namaz kılmak, zekât vermek, sözü yerine getirmek, sıkıntılı zamanlarda, hastalıkta, savaşın şiddetlendiği zamanlarda sabır göstermek de söz konusu kavramın dâhilindedir (el-Bakara 2/177).

Ayette sıralananlara bakıldığında Medîne yahudilerinin yerine getirmesi gerektiği halde yapmadıkları tavırları zikredilmiş, bir nevi Allah onlara öncelikli olarak nelere dikkat etmeleri gerektiğini göstermiştir. Allah’a inanmakla beraber onlar ahirette kendilerine azabın dokunmayacağını düşünüyorlardı, Cebrâil’e düşmandılar ve Resûlullah’a (s.a.), onun getirdiği mesaja inanmıyorlardı. Ayrıca onlar tarihin her döneminde Allah’a verdikleri sözü bozmuşlardı. Dolayısıyla imana dair bu esas unsurları düzeltmedikçe kible olarak dönülen yönün hiçbir anlamı yoktur. Bu ayet “birr”in hakikatinin iman olduğunu gösteren kapsayıcı bir ayettir. Ayette ibadetlerden bahsedilme sebebi onları vurgulamak değil, iman olmadıkça kibleye yönelmenin de namaz kılmanın da hiçbir anlamının kalmayacağını bildirmektir. Ancak yahudiler İslâm’a ve Hz. Peygamber’e karşı çıkmak adına her defasında olduğu gibi yine tâli meseleye takılarak gururlarına yenik düşmüşlerdir. Çünkü onların seçilmiş olduklarını düşünmeleri ile bağlantılı bir

³⁴⁶ Ebû Hayyan el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhît*, III, 6.

³⁴⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, V, 40.

durum olarak kendi inandıkları ve yöneldikleri kıblenin dışında başka bir kible olabileceğini kabul edemiyorlardı.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'de Medîne yahudileri bazen müstakil şahıslar olarak bazen de sahip oldukları karakter yapılarına vurgu yapılarak ele alınmaktadır. Bunu yaparken de Kur'ân bizzat Medîne'de sergiledikleri fiiller ve sıkıntılı düşüncelerini ortaya koyarak onlardan bahsetmektedir. Yani bir varsayım veya olabilecek olaylar üzerinden değil birebir ilişkiler sonucunda yaşananlar üzerinden Hicret sonrası nazil olan ayetlerde Medîne yahudilerinden bahsedilmektedir. Mekkî ve Medenî sûre ve ayetlerde kendilerinden çok sık söz edilmesi bizi genel anlamda Yahudiliği özelde ise Hz. Peygamber'in döneminde yaşayan Medîne yahudilerini ele almaya sevk etti. Kendilerinden çok sık bahsedilmesi, sergiledikleri inanç problemlerinin ve sonuçlarının tüm insanları ilgilendirmesi sebebiyle bu çalışmada hicret sonrası Medîne ve yahudilerin durumu ayetlere ve tefsirlerine yansıdığı şekliyle açıklanmıştır.

Medîne'de müslümanlarla birliktelik ve sonucunda yaşananlar vesilesiyle Medîne yahudilerine dair Kur'ân-ı Kerîm'de çok fazla bilgi bulunmaktadır. Bunlar içerisinde bizim de özellikle üzerinde durduğumuz onların Allah, peygamber, vahiy, ahiret, melek inançları ve kıblenin tahvili sonucunda sergiledikleri sıkıntılı tavırları gibi konulara vurgu yapılmaktadır. Çünkü bu inanç unsurları hem vahye dayalı bir din olan İslâm için hem de insanlık için büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple biz de çalışmamızda yahudilerin zihinlerindeki bu inanç unsurlarını özellikle incelemeyi uygun bulduk. Konunun yahudileri ve Hicret sonrası Medîne'yi kapsamı sebebiyle çalışmada tefsir kaynaklarının yanında İslâm tarihi kaynaklarına da başvurulmuş böylece elde edilen bazı verilerin güvenilirliği teyit edilmiştir. Zaten Medîne yahudilerinden, çok küçük bir grup olmaları ve tarihteki etkilerinin önemsiz kabul edilmesi dolayısıyla, temel yahudi kaynaklarında bahsedilmemiştir. Bu sebeple çalışmamızda onlara dair bilgilerimizi ve kanaatlerimizi ilk olarak bizzat Kur'ân-ı Kerîm'den daha sonra Tefsir ve İslâm Tarihi kaynaklarından elde ettik. Bunlara ek olarak Hadis kaynaklarından ve Batılı çalışmalardan da faydalandık.

Kur'ân-ı Kerîm'de yahudilere dair genel anlatım birçok farklı açıdan ele alınabilir. Örneğin Mekkî veya Medenî sûrelerde yahudilerle ilgili ayetler bir başlık olarak işlenebileceği gibi onların ahlak, sosyal hayat, ibadet, inanç durumları şeklinde başlıklarla da yahudiler incelenebilirler. Ancak biz bu çalışmamızda konunun kapsamını yahudilerin Medenî ayetlere yansıyan inanç problemleri ile sınırlı tuttuk. Her ne kadar birinci bölümün içerisinde Kur'ân-ı

Kerîm’de genel olarak Mekkî ve Medenî ayetlerde Yahudilik ve yahudilerden nasıl bahsedildiğini tespit etmeye çalışsak da bu bölüm bir sonraki bölümün altyapısını oluşturmuştur. Tespit ve tahlilini yaptığımız konu ise Medîne yahudileri ve Medenî sûrelerde onlardan nasıl bahsedildiğidir. Bu sebeple yahudilere dair Kur’ân-ı Kerîm’den edindiğimiz bilginin altyapısını oluşturmak adına Mekkî ve Medenî sûrelerde genel hatlarıyla Yahudilikle ilgili ayetleri inceledik. Böylece genel yahudi karakteristiği ile Medîne yahudilerinin benzerliklerini ve farklılıklarını, zihinlerindeki inanç unsurlarının nasıl şekillendiğini ortaya koymaya çalıştık.

Kur’ân-ı Kerîm’in yahudiler ile ilgili ayetlerine bakıldığında Mekkî ve Medenî sûrelerde muhatabın ve üslubun değişkenlik arz ettiği kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. Örneğin Mekkî sûre ve ayetlerde daha çok İsrâiloğulları’nın tarihinden bahsedilmiş, böylece mevcut muhataba İsrâiloğulları’nın yaşadıkları ibret ve örnek olmuştur. Hz. Musa ile Firavun arasındaki mücadele anlatılarak Hz. Peygamber (s.a.) ile Mekke müşrikleri arasındaki tevhit-şirk mücadelesi örneklendirilmiş, küfrü seçenlerin sonunun hüsrân olduğu vurgulanmıştır. Tarihte yaşananların yanında yine Mekkî sûrelerde Hz. Peygamber’in çağdaşı olan yahudilere de değinilmiştir. Hicret’ten önce yahudilerin Mekke müşrikleri ile birlikte hareket etmesi, insanları Hz. Peygamber’in nübüvvetinin gerçek olmadığına inandırmaya çalışmaları zikredilmiştir. Yine Mekkî ve Medenî ayetlerde yahudilerin tıpkı ataları gibi kendilerine verilen nimetlere karşı nankörlük yapmaları da zikredilen bir başka husustur. Geçmişte yaşayan yahudilerin dünya malına tamah ederek menfaatleri için yeryüzünde fesat çıkarmaları Mekkî sûrelerde bahsedilen konular arasındadır. Yine yahudilerin Hz. Peygamber’den Allah’ı tarif etmesini istemeleri hatta Allah’ı kimin yarattığını sormaları üzerine ayetlerin nazil olduğu rivayet edilmiş, onların bu kadar ileri gitmeleri Kur’ân-ı Kerîm’de “Allah’ı hakkıyla tanımadıkları” şeklinde ifade bulmuştur. Ayrıca Allah’ın yeryüzünü yaratırken yorulduğunu düşünmüşler bu düşünceleri de onların kafalarındaki insanbiçimci tanrı algısını ortaya koymuştur. Bununla beraber içlerinden bazı yahudilerin iman ettiği, hepsinin aynı olmadığı da hatırlatılmıştır. İnadıkları ve yaptıkları şeylere rağmen vahye dayalı bir zemine sahip olmaları hasebiyle, Mekkî sûre ve ayetlerde müşriklere nazaran Ehl-i kitaba kullanılan üslup çok daha yumuşak olmuştur.

Hicret’le birlikte Müslümanlar ile yahudiler arasında giderek olumsuz yönde seyreden münasebetler başlamıştır. Yahudiler müşriklerin dışında Medîne’de münafıklarla da işbirliği yaparak İslâm’a ve müslümanlara cephe almışlardır. Münafıklar müslümanlarla yapılan savaşlarda yahudilere yardım etmiş, onları destekleyeceklerine dair sözler vererek yahudileri

müslümanlara karşı kıskırtmışlardır. Bunun dışında Medenî ayetlerde yahudilerin birçok inanç problemine değinilmiştir. Bunlardan en önemlisi şirk içeren Allah inançları ve Allah’a karşı takındıkları gayr-ı ahlakî tavırlardır. Örneğin Kur’ân-ı Kerîm’de atalarının buzağıyı ilah edinmeleri söylenerek Hz. Peygamber’in çağdaşı yahudilerle selefleri arasındaki benzerliklerine vurgu yapılmış, somut olarak bir buzağıyı ilah edinmeseler de onların da fikir dünyalarında küfrün olduğu belirtilmiştir. Bunun dışında Medîne yahudileri din adamlarının helal kıldıklarını helal, haram kıldıklarını haram sayarak adeta onları rab edinmişler, şeytanın yolunu izleyerek tağuta tapmışlar ve Üzeyr’i Allah’ın oğlu olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca Allah’a verdikleri sözü tutmamaları, menfaatleri için az bir paha karşılığında sözlerini ve ayetleri satmaları, kendilerine konulan birçok yasağı çiğneyerek Allah’ın emirleri karşısında ciddiyetsiz tavır takınmaları, sergiledikleri hatalı tutumları Allah’ın emrettiğini söyleyerek Allah’a iftira atmaları ve nimetlere karşı nankörlükleri Medenî ayetlerde karşımıza çıkan ve çalışmamızda ele aldığımız yahudilerin Allah inancındaki problemlerine örnektir.

Medîne yahudilerinin ayetlere yansıdığı şekliyle peygamber algısını ise daha çok seçilmişlik inancı belirlemiştir. Hz. İbrahim’in ve diğer bütün peygamberlerin yahudi olduğuna dair iddiaları bu algılarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Onların Hz. Peygamber’i (s.a.) kendi içlerinden çıkmadığı için reddetmeleri, bu uğurda kitaplarında bildirileni görmezden gelmeleri ayetlerde karşımıza çıkan hususlardandır. İnanmayacakları halde sürekli Hz. Peygamber’den bir mucize getirmesini talep etmeleri, dillerini eğip bükerek ona hakaret etmeleri ve böylece onu ve ashabını yıpratmaya çalışmaları Medenî ayetlerde yahudilere yapılan eleştiriler arasındadır. Ondan menfaatlerine uygun olan hükümleri vermesini talep eden, bu davranışları sebebiyle cahiliye hükmünü arzu eden kimseler olarak vasıflandırılan yahudilerin birçok ayette peygamberleri öldürdükleri ve yalanladıkları bildirildiğinden Resûlullah’a yaptıkları yabancısı oldukları bir durum olmamıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de yahudilerin Tevrat’ın dışında gönderilmiş olan kitapları kabule yanaşmadıkları gibi kendi kitaplarını tahrif ve tebdil ettikleri, dünya malına olan düşkünlükleri sebebiyle ayetleri az bir bedel karşılığında sattıkları zikredilmiştir. Ayetlerde, yalnızca kendi kitaplarının hak olduğuna inanmaları, diğer dinleri ve mensuplarını temelsiz saymaları, hidayete eren grubun sadece kendilerinin olduğuna inanmaları Medîne yahudilerine yöneltilen bir başka eleştiri olmuştur. Aslında onların tek gerçek vahiy olarak gördükleri Tevrat’ı tahrif etmeleri ve onun bazı ayetlerini gizlemeleri ne kadar çelişkili bir tutum içerisinde olduklarını da

göstermektedir. Kitaplarını tahrif etmelerinin sebebi ise yine Resûlullah'ın (s.a.) nübüvvetini inkâr etmektir. Onun Tevrat'ta bildirilen sıfatlarını gizleyerek peygamber olmadığını ispat çabasına girmişlerdir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'deki ayetleri işlerine geldiği gibi yorumlayarak Allah'a iftira attıkları da Medenî ayetlerde karşımıza çıkmaktadır. Tevrat'ta hükmü kendilerine bildirilen bazı hususların çıkarlarına ters düşmesi sonucu kitabın hükümlerini kafalarına göre değiştirmekten çekinmeyen yahudiler böylece vahyin bir kısmına iman etmiş bir kısmını ise inkâr etmişlerdir. Tevrat'ı bildikleri halde hükümlerini uygulamayan bu yahudilere ise Kur'ân-ı Kerîm'de "kitap yüklü eşekler" şeklinde çok ağır bir eleştiri yöneltilmiştir.

Medîne yahudilerinin ahirete bakış açılarının şekillenmesinde de dünyaya düşkünlükleri ve seçilmiş olduklarını düşünmeleri etkili olmuştur. Ayetlerde sık sık onların bu dünyada elde ettikleri menfaatlerle mutmain olmaları, tıpkı müşrikler gibi maddeci bir bakış açısıyla tek mutluluğun bu dünyada olduğuna inanmalarına değinilmiştir. Her birinin bin yıl yaşamak istediği bu dünya onlara ahireti unutturmuş böylece inandıkları ceza-mükâfat olgularını da istedikleri şekilde tevil etmişlerdir. Onların cennete sadece yahudilerin gireceğine inanmaları ve günahlarının cezasının az olacağına inanmaları onları rahatlığa ve mükellefiyetleri hafifletme yoluna ittiği ayetlerde karşımıza çıkan bir başka husustur. Her fırsatta çocuklar gibi günahsız olduklarını iddia etmekten çekinmeyen yahudiler böylelikle kendilerini temize çıkardıkları için Kur'ân-ı Kerîm'de eleştirilmişlerdir.

Kur'ân'da Medîne yahudilerinin Cebrâil'e olan düşmanlıkları da bir başka eleştiri konusu olmuştur. Tefsirlere bakıldığında bu düşmanlığın temelinde de yine Hz. Peygamber'e karşı duydukları kıskançlığın yattığı görülmektedir. Çünkü genel anlamda Yahudilikte Cebrâil'in düşman olduğuna dair bir yaklaşım bulunmamaktadır. Ancak Medîne yahudileri Resûlullah'a vahyi getirmesi ve kendilerinin sırlarını ona bildirmesi, kıblenin tahvili ile ilgili emri getirmesi, Kurayzaoğulları'nın üzerine yürüme emrini bildirmesi gibi sebeplerden ötürü Cebrâil'i kendilerinin düşmanı ilan ettikleri görülmüştür.

Medîne yahudilerinin Kur'ân-ı Kerîm'de sefihler olarak vasıflandırıldığı bir başka konu kıblenin tahvili ile ilgili sergiledikleri tutumdur. Kutsal kabul ettikleri ve sadece kendilerinin mirasçısı olduklarını düşündükleri Kudüs'ten kıblenin Kâbe'ye döndürülmesi onların seçilmiş oldukları inancıyla çatışan bir durumdu. Bu değişim yahudileri fazlasıyla rahatsız etmiş, neden bunun yapıldığını anlayamamışlardır. Sindiremedikleri söz konusu değişimi eskiye döndürmek

için Allah Resûlü'ne iman etme vaadinde bulunup kandırmaya çalışsalar da Kur'ân-ı Kerîm onların asla müslümanların kiblesine uymayacağı konusunda uyarıda bulunmuştur.

Genel itibariyle çalışmamıza yansıyan Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen Medîne yahudilerinin problemlili inançlarının temelinde yatan en önemli iki husus seçilmişlik inancı ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabullenmemeleri olmuştur. Tarih boyunca kendilerine lütfedilen vahiy ve hükümdarlık gibi nimetlerle âlemlere üstün kılınan İsrailoğulları bu üstünlüğü ırka ve statüye bağlamışlardır. Çünkü onların bakış açılarını şekillendiren en temel hususlardan biri seçilmiş ırk olduklarını düşünmeleridir. Hâlbuki Kur'ân'ın üstünlük konusundaki belirleyici unsuru ne ırk ne de statüdür, yalnızca takvadır. Bu sebeple yahudiler birçok ayette eleştirilmişlerdir. Onlar kendi içlerinden çıkacak bir peygamber beklerken, peygamberin küçük gördükleri Arapların içinden çıkmasını kabullenememeleri sonucu gönderilen vahyi kabul etmemişlerdir. Yine kendilerini seçkin kabul etmeleri dolayısıyla peygamberi kabul etmemeleri onların kitaplarını tahrif, tebdil etmeye ve ayetleri gizlemeye varana kadar çok büyük hataları işlemelerine sebep olmuştur. Sırf Resûlullah'ı zor durumda bırakmak adına sahip oldukları tevhit inancını zedelemişlerdir. Resûlullah'ı inkâr etmeleri atalarından miras aldıkları bir durum olarak da kabul edilebilir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm İsrâiloğulları'nın geçmişte peygamberlerinin bir kısmını yalanladıklarından bir kısmını ise öldürdüklerinden bahsetmektedir. Medîne yahudileri de atalarının yolunu izleyerek inkârda ısrar etmişler, sonucunda da tıpkı geçmişte yaşayan yahudiler gibi bir takım cezalara çarptırılmışlardır.

Bu çalışmamda yukarıda da bahsettiğim üzere Medine yahudilerinin Allah, peygamber, kutsal kitap, ahiret, melek inançlarını ve kiblenin tahvili konusundaki yaklaşımlarını ele almaya çalıştım. Ancak çalışmamızın giriş kısmında Medîne yahudilerinin kökenine dair birtakım bilgiler verilmiş olsa da hala bu konu netlik kazanmamıştır. Dolayısıyla Medîne yahudilerinin İsrailoğullarının soyundan mı olduğu yoksa yahudileşen araplar mı olduğu, eğer yahudileşen araplar ise bu sürecin nasıl bir seyir izlediği çalışılmayı bekleyen konular arasındadır. Ayrıca Hicaz yahudilerinin eğer İsrailoğulları soyundan gelmişlerse hangi mezhebe mensup oldukları da kesin olarak bilinmemektedir. Bunun sebebi de Hicaz yahudilerinin hangi bölgeden geldiklerinin tam anlamıyla bilinmemesidir. Bir bakıma tefsirle de bağlantılı olsa da bu konu esasında ilk etapta Tarih'i ilgilendiren bir konudur ve çalışılmayı beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak es-San'anî, Abdürrezzak b. Hemmam, *Tefsîru'l-Kur'ân* (thk. Mustafa Müslim Muhammed), I-III, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989.
- Abdülvehhab, Ahmed, *el-Vahy ve'l-melâike fi'l-Yahudiyye ve'l-Mesîhiyye ve'l-İslâm*, Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, Kahire 1979.
- Adam, Baki, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, Pınar Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, "Müslümanların Yahudilere Yönelttiği Teolojik Eleştiriler", *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2004, s. 103-118.
- Algül, Hüseyin. "Evs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, XI, 541-542.
- Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şehâbe'd-Dîn Mahmud, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'ul-Mesânî*, I-XXX, Dâru İhyâ'it-Türasi'l-Arabî, Beyrut (ts.).
- Arslantaş, Nuh, *Emeviler Döneminde Yahudiler*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2005.
- _____, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- _____, "Hz. Peygamber'in Çağdaş Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dini Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (MÜİFD)*, sy. 34, İstanbul 2008, s. 55-92.
- _____, "Hz. Peygamber'in Çağdaş Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", *İSTEM*, VI/11, 2008, s. 9-46.
- _____, "Tarih Boyunca Müslüman-Yahudi İlişkileri", *Din Bilimleri Araştırmalarına Dair Konferanslar I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Din Bilimleri Araştırma Enstitüsü, İzmir 2011, s. 59-75.
- _____, "İslâm ve Yahudi Tarihi Kaynakları Bağlamında Ortaçağ Yahudilerinde Hz. Muhammed Algısı", *Türk-İslâm Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı* (Siret Sempozyumu II), Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bilecik 2012, s. 109-124.
- Atalay, Orhan, "Ahbâr ve Ruhbân", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 25, Erzurum 2006, s. 27-40.
- Avcı, Casim, "Kaynukâ", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 88.
- Ay, Mahmut, "Kur'an Kıssalarını Hz. Muhammed (sav)'in Kıssası Paralelinde Okumak -Hz. Musa Kıssasının Mekî ve Medenî Anlatımları Arasında Bir Mukayese Denemesi-", *X. Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur'an Nüzûlünün Medine Dönemi Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2013, s. 123-139.
- Aydın, M. Akif. "Anayasa", *DİA*, İstanbul 1990, III, 153-164.
- Balcı, İsrail, "Müşriklerin Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Karşı Çıkmalarında Ehl-i kitab'ın Rolü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 22, Samsun 2006, s. 145-165.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahya, *Fütûhu'l-Büldân:Ülkelerin Fetihleri* (trc. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, 2. bs.

- el-Beydavî, Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-tevîl*, I-V, Dâru İhyâi't-Tûrasi'l-Arabî, Beyrut (ts.).
- Bikâî, Ebu'l-Hasan Burhaneddin İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*, I-XXII, Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, Kahire 1995.
- Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Medine", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 305-311.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min hadîsi Resûlillah ve sünenihi ve eyyâmihi* (thk. Muhibbuddîn el-Hatîb, Muhammed Fuad Abdülbâkî), I-IV, Matbaatü's-Selefiyye, Kahire 1400/1980.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid, *Fehmü'l-Kur'âni'l-Hakîm* (trc. Muhammed Coşkun), I-III, Mana Yayınları, İstanbul 2014.
- _____, *Medhal ilâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Merkezu Dirâsâtî'l-Vahdeti'l-Arabiyye, Beyrut 2007, 2. bs.
- Caetani, Leone, *İslam Tarihi* (trc. Hüseyin Cahit), I-X, Tanin Matbaası, İstanbul 1924.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Muhtâr fî'r-red ala'n-Nasârâ* (thk. Muhammed Abdullah eş-Şerkâvî), Dâru'l-Cîl, Beyrut 1991.
- Cevad Ali, *el-Mufasssal fî târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, I-X, Mektebetü'n-Nehda, Bağdad 1970.
- Cilacı, Osman, "Ahbâr", *DİA*, İstanbul 1988, I, 485-486.
- Deliser, Bilal, "Medenî Ayetlerde Hz. Peygamber'in Örnekliliği Bağlamında Toplumsal İnşa", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII/1, 2013, s. 187-213.
- Derveze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* (trc. Mehmet Yolcu), I-II, Denge Yayınları, İstanbul 2012, 3. bs.
- _____, *et-Tefsiru'l-hadîs* (trc. Heyet), I-VII, Ekin Yayınları, İstanbul 1998, 2. bs.,
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-VIII, Matbaa-ı Ebuzziya, İstanbul 1936.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşîr el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebû Dâvud* (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), I-IV, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut (ts.).
- Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-Tefsir*, I-IX, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1984.
- Ebû Hanife, Nu'man b. Sabit, *el-Âlim ve'l-müteallim* (İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri İçerisinde) (trc. Mustafa Öz), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 2009, 5. bs.
- Ebû Hayyan el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru'l-muhîr* (Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), I-VIII, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Erbaş, Ali, *İlâhî Dinlerde Melek İnancı* (Doktora Tezi 1992), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____, "Melek", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 37-39.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Tefsîrü'l-Fahri'r-Râzî el-müştehir bi't-Tefsîri'l-kebîr ve Mefâtihü'l-gayb*, XXXII, Daru'-Fikr, Beyrut 1981.
- el-Fârûkî, İsmâil Râci, *İslam ve Diğer İnançlar* (trc. Ejder Okumuş), İnsan Yayınları, İstanbul 2011.
- Fayda, Mustafa, *H. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 2006, 3. bs.

- Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an* (trc. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu, Ankara 2012, 12. bs.
- Geiger, Abraham, *Judaism and Islam*, The Madras District Committee of Society for Propagation Christian Knowledge (M.D.C.S.P.C.K.) Press, Vepery 1898.
- Gökkır, Necmettin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İlahi Kitaplara Bakışı* (Yüksek Lisans Tezi 1999), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____, "Kur'ân-ı Kerîm'de Farklı Kültürlere Ait Kavramlar", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, 1999, s. 212-229.
- _____, "Kur'an'da Medine Yahudilerinin Kimliği", *X. Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur'an Nüzûlünün Medine Dönemi Sempozyumu*, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş 2013, s. 197-217.
- Güç, Ahmet, "Kible", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 364-365.
- _____, "Dinlerde Kible Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/2, 2002, s. 1-30.
- Güler, İlhami, *Sabit Din Dinamik Şeriat*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, 2. bs.
- Gündüz, Şinasi, "Peygamberlik Tarihi Perspektifi ve Kur'an", *XI. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Risalet*, Fecr Yayınları, Ankara 2009, s. 155-166.
- Gürkan, Salime Leyla, *Yahudilik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2012, 4. Bs.
- _____, "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 13, İstanbul 2005, s. 25-61.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi* (trc. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul 2004.
- Harman, Ömer Faruk, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", *İslam Tetkikleri Dergisi*, Cilt 9, Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 127-161.
- _____, "Buhtunnasr", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 380-381.
- _____, "Yahudilik: IV. İnanç Esasları", *DİA*, İstanbul 1998, XLIII, 201-207.
- _____, "Yahudilik: III. Kutsal metinler ve Dinî Literatür", *DİA*, İstanbul 1998, XLIII, 197-201.
- _____, "İbrahim", *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 266-272.
- Hirsch, Emil G., "Ezra The Scribe", *The Jewish Encyclopedia*, I-XII, Ktav Publishing House, New York (ts.), V, 321-322.
- _____, "East", *The Jewish Encyclopedia*, V, 28-29.
- Hirschberg, H. Z'ew, "Arabia", *Encyclopedia Judaica*, Keter Publishing House, Jerusalem, (ts.), 2. ed., II, 293-296.
- İbn Âdil, Ebu'l-Hafs Ömer b. Ali, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), I-XX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I-XXX, ed-Daru't-Tunusiyye, Tunus 1984.

- İbn Atiyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galib, *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* (thk. Abdüsselam Abdüşşafî Muhammed), I-VI, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbn Ebû Hâtîm, Abudrrahman b. Muhammed b. İdris, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm müsneden an Rasûlillah (s.a.v.) ve's-sahabeti ve't-tâbiîn* (thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib), I-X, Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, Mekke 1997.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâluddin Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (thk. Süheyl Zekkar), I-II, Daru'l-Fikr, Beyrut 1992.
- İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesar, *Sîretu İbn İshak el-Müsemma kitâbu'l- mübtedâ ve'l-meb'as ve'l-megâzi* (thk. Muhammed Hamidullah), Ma'hedi'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs li't-Ta'rib, Mağrib 1976.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (thk. Heyet), I-XV, Müessesetü Kurtuba; Mektebetü'l-Evladi's-Şeyh li't-Türas, Kahire 2000.
- Kadı İyaz, *Şifâ-i Şerîf Şerhi* (tercüme ve şerh M. Yaşar Kandemir), I-III, Tahlil Yayınları, İstanbul 2012.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I-III, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, 5. bs.
- Kâsimî, Muhammed Cemaleddin el-Kâsimî, *Mehâsinu't-te'vîl* (tsh. Muhammed Fuad Abdülbaki), XVII, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kahire 1957.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî), I-XXIV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006.
- Kutluay, Yaşar, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Anka Yayınları, İstanbul 2001, 2. bs.
- Küçük, Mehmet Alparslan, *Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslamiyet'te Kutsal Kitap Anlayışı* (Yüksek Lisans Tezi 2000), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lewis, Bernard, *İslam Dünyasında Yahudiler* (trc. Bahadır Sina Şener), İmge Kitabevi, İstanbul 1996.
- Lings, Martin, *H. Muhammed'in Hayatı* (trc. Nazife Şişman), İnsan Yayınları, İstanbul 2006.
- Mansoor, Menahem, "Sadducees", *Encyclopedia Judaica*, Keter Publishing House, Jerusalem, (ts.), 2. ed., XVII, 654-655.
- Marcus, David, "Ezra", *Encyclopedia Judaica*, VI, 652-654.
- el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Tevîlâtü ehli's-sünne* (thk. Mecdi Ba Sellûm), I-X, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, I-XXX, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1946.
- el-Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *İslâmın Anlaşılmasına Doğru* (trc. Halil Zafir), Hilal Yayınları, İstanbul 1967.
- Muhammed Seyyid Tantâvî, *Benû İsrâîl fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*, Dâru's-Şurûk, Kahire 2000.
- Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr-i kebîr* (trc. M. Beşir Eryarsoy), I-IV, İşaret Yayınları, İstanbul 2006.
- _____, *el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (trc. M. Beşir Eryarsoy), İşaret Yayınları, İstanbul 2004.

- el-Mustafavî, Hasan, *et-Tahkik fî kelimetî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, I-XIV, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- Müslim b. el-Haccac, Ebû'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisaburî, *el-Müsnedî's-sahihi'l-muhtasar bi nakli'l-adl ani'l-adl ila Resûlullah (s.a.)* (thk. Muhammed Fuad Abdülbakî), I-V, Daru İhyâit-Turasi'l-Arabi, Beyrut 1956.
- en-Nedvî, Ebu'l-Hasan Ali, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Dâru's-Şurûk, Cidde 1989, 8. bs.
- Özel, Ahmet, "Gayri Müslim", *DİA*, İstanbul 1995, XIII, 418-427.
- Özkuyumcu, Nadir, "Nadîr", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 275-276.
- Öztürk, Mustafa, *Kissaların Dili*, Ankara Okulu, Ankara 2013, 4. bs.
- Paçacı, Mehmet, *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?*, Klasik Yayınları, İstanbul 2008.
- Ragıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb, *el-Müfredâtu elfâzî'l-Kur'ân* (thk. Safvan Adnan Dâvûdî), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2009, 4. bs.
- Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsîru'l-menâr*, XII, Dâru'l-Menâr, Kahire 1947.
- Rubin, Uri. "Jews and Judaism", *Encyclopaedia of The Qur'an*, Brill, Boston 2003, III, 21-34.
- S. D. Goitein, "The Jewish Tradition in Islam", *Jews And Arabs*, Schocken Books, New York 1974.
- Sayar, Süleyman, "Yahudi Karakteri (Tarihî ve Sosyo-Psikolojik Bir Yaklaşım)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX/1, 2000, s. 307-324.
- Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf, *Tefsîru's-Seâlibî* (thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcud), I-V, Dâru İhyâit-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1997.
- es-Semhudî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Abdullah, *Vefâu'l-Vefâ bi ahbari dâri'l-Mustafa*, I-II, Matbaatu'l-Âdâb ve'l-Müeyyed, Kahire 1908.
- Serdar, Murat, "Semavi Dinlerde Dört Büyük Melek (Cebrail, Mikail, İsrail, Azrail)", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/13, 2008, s. 227-245.
- Sülün, Murat, *Kur'ân-ı Kerîm Açısından İman - Amel İlişkisi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2005.
- _____, *Kur'ân Ne Diyor? Biz Ne Anlıyoruz?*, Ensar Yayınları, İstanbul 2015.
- es-Süheylî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdillâh b. Ahmed b. Ebî'l-Hasan, *er-Ravdu'l-ünûf fî tefsîri's-sireti'n-nebeviyye li-İbn Hişam* (thk. Mecdî b. Mansur b. Seyyid eş-Şûrâ), I-IV, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut (t.s.).
- es-Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Durru'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr* (thk. Abdullah b. Abdulmusin et-Türki), I-XVII, Merkezu Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, Kahire 2003.
- _____, *Lubâbü'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut 2002.
- Şiblî Nu'manî, *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet* (trc. Ömer Rıza Doğrul), I-V, Toker Matbaası, İstanbul 1973.
- Tabbara, Afif Abdülfettah, *Kur'ân Açısından Yahudi Menşei ve Karakteri* (trc. Mehmet Aydın), Rabita Yayınevi, İstanbul 1978.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîl-i âyi'l-Kur'ân* (thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî), I-XXVI, Dâru'l-Hicr, Kahire 2001.

- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musa b. Dahhak, *Sünenü Tirmizî* (thk. Ahmed Muhammed Şahir, Muhammed Fuad Abdülbâkî, İbrahim Atve İvaz), I-V, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1975, 2. bs.
- Uğur, Hakan, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*, Emin Yayınları, Bursa 2011.
- Uraler, Aynur, Hz. *Peygamber'e Yahudi ve Hristiyanların Yöneltiltikleri Sorular*, İFAV Yayınları, İstanbul 2015, 2. bs.
- Üzüm, Hamza, *Yahudilikte Din Adamları Müessesesi* (Doktora Tezi 2007), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n-nüzûl*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut (t.y).
- el-Vakidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Meğazi Resulullah*, Cemaatü Neşri'l-Kütübü'l-Kadîme, Kahire 1948.
- Watt, W. Montgomery, *İslam Nedir* (trc. Elif Rıza), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1993, 2. bs.
- _____, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed* (trc. Ünal Çağlar), Yöneliş yayınları, İstanbul 2001.
- Wilson, Robert R., "Prophecy: Biblical Prophecy", *Encyclopedia of Religion*, I-XIV, Thomson & Gale, Detroit 2005, 2. ed., XI, 7429-7438.
- Yavuz, Yusuf Şevki-Ünal, Zeki, "Cebrâil", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 202-204.
- Yitik, Ali İhsan, "Paylaşılamayan Ata: Hz. İbrahim", *Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum) Dinler Tarihi Araştırmaları VIII*, Ankara 2012, s. 541-550.
- Yurdağür, Metin, "Tâgût", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 372.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekavîl fî vucûhi't-tevîl* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), I-VI, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998.
- Zeyveli, Hikmet, "Kur'an ve İndiği Dönem", *İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013.